

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL'DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KORUMAYA
DEĞER ENDÜSTRİ YAPILARI VE İÇ MEKAN MÜDAHALELERİ:
SANTRALİSTANBUL ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İç Mimar Bilge KAŞLI**

Anabilim Dalı : İÇ MİMARİ TASARIM

Programı : İÇ MİMARİ TASARIM

OCAK 2009

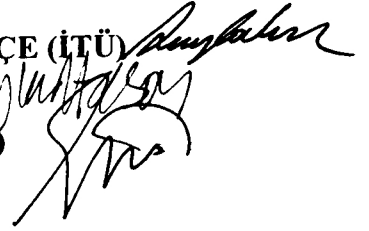
**İSTANBUL'DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KORUMAYA DEĞER
ENDÜSTRİ YAPILARI VE İÇ MEKAN MÜDAHALELERİ:
SANTRALİSTANBUL ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İç Mimar Bilge KAŞLI
(418061001)**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 29 Aralık 2008

Tezin Savunulduğu Tarih : 19 Ocak 2009

Tez Danışmanı : Öğr. Gör. Dr. Deniz ÇALIŞIR PENCE (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Ayla ATASOY (İTÜ)
Öğr. Gör. Dr. Özge CORDAN (İTÜ)

OCAK 2009

ÖNSÖZ

Öncelikle, tez çalışmamın tüm aşamalarında fikirleriyle bana destek veren, hoşgörüsü ve anlayışıyla beni her zaman motive eden danışmanım Dr. Deniz Çalışır'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Kendisinin desteği olmadan bu çalışma başarıya ulaşamazdı. Aynı zamanda, tez çalışmamla ilgili verdikleri kritikler ve yorumlar için tez izleme komitesi üyelerim Dr. Özge Cordan ve Prof. Dr. Ayla Atasoy ile Prof. Dr. Hasan Şener ve Dr. Abdullah Erençin'e; verdiği yararlı bilgilerle birlikte çizim ve fotoğraf arşivlerinden faydalanmama olanak sağlayan Prof. Dr. İhsan Bilgin'e ve ilgisi için DS Mimarlık'tan Sayın Sevim Aslan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yalnızca çalışmam süresince değil, doğduğum günden bu yana, her zaman arkamda olduklarını bilmememi sağlayarak verdikleri güven, sevgi ve şevkatle hep yanımda olan biricik annem Sevgi Kaşlı ile sevgili babam Ali Kaşlı'ya; başım her sıkıştığında tekrarladığım hayata dair tüm şikayetleri sabırla dinleyen, her anlamdaki tüm desteği, sevgisi ve mizah anlayışıyla beni bir an yalnız bırakmayan Kıvanç Köse'ye; manevi destekleriyle kendimi huzurlu hissetmemi sağlayan, babaannem Saime Kaşlı ve anneannem Lütfiye Bircan başta olmak üzere tüm aileme özel teşekkürlerimi sunarım. İyi ki varlar...

Son olarak, hayatıma girmiş oldukları için kendimi çok şanslı hissettiğim, ihtiyacım olan her an imdadıma yetişen sevgili dostlarım Alper Ünal, Burcu Münyas, Çağrı Akargün, İrem Yılmaz, Nazlı Ilgıt Yücel, Neslihan Arslan, Onur Yağcı, Sıla Karakaya, Sinem Beşe, Yaprak Tanrıverdi ve Zeynep Uzunparmak'a çok teşekkür ederim.

Aralık 2008

Bilge Kaşlı

İç Mimar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMALAR	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
SUMMARY	x
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı.....	2
1.2 Tezin Kapsam ve Yöntemi.....	3
2. TANIM VE KAVRAMLAR	6
2.1 Koruma Kavramı, Nedenleri, Önemi ve Bilinci	6
2.2 Yeniden İşlevlendirme Kavramı	13
2.2.1 Yapıların yeniden işlevlendirilmesini gerektiren nedenler	13
2.2.1.1 Tarihsel ve kültürel nedenler	14
2.2.1.2 Ekonomik nedenler	16
2.2.1.3 Çevresel nedenler	16
2.3 Endüstri Arkeolojisi ve Endüstriyel Miras Kavramları	18
3. KORUMAYA DEĞER YAPILARDA YENİDEN İŞLEVLENDİRME VE İÇ MEKAN MÜDAHALESİNE YÖNELİK YÖNTEMLER.....	22
3.1 Korumaya Değer Yapılarda Uygun İşlev Seçimini Etkileyen Faktörler	22
3.1.1 Yapının bulunduğu konum.....	22
3.1.2 Yapının işlevsel kurgusu	23
3.1.3 Yapının hacimsel ve mekansal kurgusu	24
3.2 Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Yapılarda İç Mekan Müdahalelerine Yönelik Analizler	24
3.2.1 Yapının genel tarihi, rölöve ve restitüsyon çalışmaları.....	25
3.2.2 Konumsal ve işlevsel kurgular	25
3.2.3 Mimari dil	26
3.2.4 Yapısal elemanlar	27
3.2.5 Hacimsel düzen	28
3.2.6 Dolaşım elemanları	29
3.2.7 İç Mekan Atmosferi	29
4. ENDÜSTRİ DEVRİMİ, İSTANBUL VE KENTSEL ETKİLER.....	31
5. İSTANBUL’DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KORUMAYA DEĞER ENDÜSTRİ YAPILARI	35
5.1 İstanbul’da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapılarının Konumsal Durumu	36
5.2 İstanbul’da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapılarının İşlevsel Durumu	43

6 İSTANBUL’DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KORUMAYA DEĞER ENDÜSTRİ YAPILARININ İÇ MEKAN MÜDAHALELELERİ KAPSAMINDA SANTRALİSTANBUL ÖRNEĞİ	45
6.1 Yapının Genel Tarihi, Rölöve ve Restitüsyon Çalışmaları	46
6.2 Konumsal ve İşlevsel Kurgular	48
6.3 Mimari Dil.....	55
6.4 Yapısal Elemanlar	66
6.5 Hacimsel Düzen	68
6.6 Dolaşım Elemanları.....	71
6.7 İç Mekan Atmosferi	77
7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR	83
KAYNAKLAR	88
EKLER.....	92

KISALTMALAR

KTVKK	: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
SOFINA	: Soci�t� Financ��re de Transports et d'Entreprises Industrielles a Bruxelles Gateway Interface
TICCIH	: The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage
�ETT	: İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İ�letmeleri
TEK	: Türk Elektrik Kurumu

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Viyana'daki Karl Marx toplu konutları.....	10
Şekil 2.2 : 2008'de cezaevi işlevini yitiren Bayrampaşa Cezaevi.....	10
Şekil 2.3 : Tarihi Safranbolu evleri.....	11
Şekil 2.4 : Arnavutköy'de evler.....	11
Şekil 2.5 : Haydarpaşa Gar binası.....	12
Şekil 2.6 : Mecidiyeköy'deki Likör ve Kanyak Fabrikası.....	15
Şekil 2.7 : Rahmi Koç Müzesi ve çevresi.....	18
Şekil 5.1 : İstanbul ve çevresinde günümüze ulaşmış korumaya değer endüstri yapıları.....	38
Şekil 5.2 : Haliç ve İstanbul Boğazı çevresinde günümüze ulaşmış korumaya değer endüstri yapıları.....	39
Şekil 6.1 : Silahtarağa Elektrik Santrali, üretim birimi ve lojmanların konumsal durumu.....	50
Şekil 6.2 : Silahtarağa Elektrik Santrali müdahale öncesi vaziyet planı.....	51
Şekil 6.3 : Sonradan deformasyona uğrayan, tarak şeklindeki ilk plan, 1911.....	52
Şekil 6.4 : Santralistanbul yerleşkesi vaziyet planı.....	54
Şekil 6.5 : 1 numaralı makine dairesi, ince dış kabuğun içeriden genel görünüşü.....	57
Şekil 6.6 : 2 numaralı makine dairesi içinde yer alan türbin- jeneratör grubu platformunun görüntüsü.....	57
Şekil 6.7 : Seyfi Arkan'ın tasarladığı ve 1944 yılında inşa edilen 3 numaralı makine dairesi, 2004.....	58
Şekil 6.8 : 1 numaralı makine dairesi zemin katında kolon çelik güçlendirme.....	59
Şekil 6.9 : Müze haline getirilen 2 numaralı kazan dairesinde gezi iskelesi.....	60
Şekil 6.10 : Kontrol odası ekipman görünüşü.....	60
Şekil 6.11 : Çağdaş Sanatlar Müzesi genel görünüm.....	61
Şekil 6.12 : Rezidans olarak yeniden işlevlendirilen lojman yapıları.....	61
Şekil 6.13 : Ofis olarak yeniden işlevlendirilen idari bina.....	62
Şekil 6.14 : 1 numaralı makine dairesi zemin kat, müdahale öncesi görünüm.....	63
Şekil 6.15 : 2 nolu makine dairesi, müdahale sonrası metal ızgara, beton döşeme.....	64
Şekil 6.16 : Döşemede kullanılan yeni ve eski metal malzeme.....	65
Şekil 6.17 : 1 numaralı makine dairesi türbin-jeneratör grupları etrafındaki yeniden yapılan döşeme.....	65
Şekil 6.18 : 1 ve 2 numaralı makine dairesi arasındaki bölgenin 1. kat görünümü.....	65
Şekil 6.19 : Gezi iskelesi ve malzemesi.....	66
Şekil 6.20 : 1 numaralı makine dairesi, müdahale öncesi çelik konstrüksiyon.....	67
Şekil 6.21 : 1 numaralı makine dairesi, müdahale sonrası çelik konstrüksiyon ve hacimsel algı.....	68
Şekil 6.22 : 1 numaralı makine dairesi, zemin kat kütle-hacim ilişkisi.....	69
Şekil 6.23 : 1 numaralı makine dairesi, 1. kat kütle-hacim ilişkisi.....	70
Şekil 6.24 : Müdahale öncesi duvar ve çatının oluşturduğu hacimsel algı.....	71
Şekil 6.25 : 1 ve 2 numaralı makine daireleri arasındaki rampa.....	73

Şekil 6.26 : 2 numaralı makine dairesindeki ahşap basamaklar	73
Şekil 6.27 : Yürüyen merdiven	74
Şekil 6.28 : 1 ve 2 numaralı makine daireleri arasında konumlandırılan merdiven	74
Şekil 6.29 : 1 ve 2 numaralı makine daireleri arasındaki servis merdiveni, müdahale öncesi durum	75
Şekil 6.30 : Müdahale sırasında kaldırılıp yerine gezi iskelesi bağlanan merdivenin müdahale öncesi görüntüsü	75
Şekil 6.31 : Müdahale sırasında kaldırılan merdivenin yerine konumlanan gezi iskelesi	76
Şekil 6.32 : 1 numaralı makine dairesi cephelerindeki iri pencereler, müdahale öncesi durum	78
Şekil 6.33 : 1 numaralı makine dairesi cephelerindeki iri pencereler, müdahale sonrası durum	78
Şekil 6.34 : 1 numaralı makine dairesi içinden gece görünüşü	79
Şekil 6.35 : 2 numaralı makine dairesi içinden gece görünüşü	79
Şekil 6.36 : 1 numaralı makine dairesi, yapay aydınlatma etkisi	80
Şekil 6.37 : 1 numaralı makine dairesi, zemin kat atmosfer imajı	81
Şekil 6.38 : 2 numaralı makine dairesi, zemin kat mekan atmosfer imajı	81
Şekil 6.39 : 2 numaralı makine dairesi, döşemedeki dijital ekran	82
Şekil 6.40: 1 numaralı makine dairesi, makine dairesi içinde konumlanan dijital ekranlar	82

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Yapı değerleri için tipoloji örnekleri.	14

İSTANBUL'DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KORUMAYA DEĞER ENDÜSTRİ YAPILARI VE İÇ MEKAN MÜDAHALELERİ: SANTRALİSTANBUL ÖRNEĞİ

ÖZET

En temel anlamıyla, amacı insana barınak sağlamak olan mekan ve yapının var olma nedeni insandır. İnsanlar tarafından kullanılmayan bir yapı, var oluş nedenini yitirmiş demektir. Bu nedendir ki kullanılmayarak terk edilen, kendi haline bırakılan yapılar harabeye dönmektedirler.

Yapıldıkları dönemde, var olan ihtiyaçları işlevsel olarak karşılama amacına yönelik oluşturulan mekan ve yapı, zaman içinde değişen kültürel ve sosyo-ekonomik koşulların beraberinde getirdiği farklılaşan toplumsal yaşam ve ihtiyaçlar sonucunda işlevsel olarak eskiyebilir. Fakat çoğu zaman, işlevsel olarak eskiyen yapılar, yapıldıkları dönemin kültürel, mimari, teknik, sosyal, ekonomik vb. özelliklerinin somut birer yansıması olan fiziksel varlıklarını devam ettirirler. Bu şekilde işlevsel olarak eskiyen fakat fiziksel olarak varlıklarını devam ettiren yapıların terkedilerek yok olmaya mahkum olmadan sahip oldukları manevi değerlerin geleceğe aktarılması için, yeniden işlevlendirilmeleri gerekmektedir.

Gerek teknolojik yönüyle, gerekse insanların yaşam biçimlerini değiştiren sosyal, kültürel ve ekonomik boyutta yarattığı gelişmelerle, Endüstri Devrimi'nin tarihteki etkileri dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de hissedilmiştir. Endüstri yapıları, taşıdıkları teknik bilgi, yapıldıkları döneme ait sosyal, kültürel, tarihi ve mimari özelliklerle korunmaya değer yapı kategorisindedirler. Bu nedenle, tüm korunmaya değer yapılarda olduğu gibi endüstri yapılarında da bulunan korunmaya değer özelliklerin tahribata uğramaması için, yeniden işlevlendirme sırasında uygulanacak olan müdahaleler hassasiyetle ele alınmalıdır.

Tez kapsamında, yeniden işlevlendirilecek olan korunmaya değer yapılarda, müdahale hassasiyetini ve kararlarını belirlemek amacıyla, müdahale öncesinde, mekana has özelliklerin tespiti için bir analiz yöntemi önerilmiştir. Önerilen analiz yöntemi, İstanbul'da yeniden işlevlendirilmiş korunmaya değer bir endüstri yapısı örneği olan *Santralİstanbul, Enerji Müzesi* üzerinde örneklenmiştir.

REUSED INDUSTRIAL BUILDINGS IN ISTANBUL THAT ARE WORTH TO CONSERVE AND THEIR INTERIOR INTERVENTIONS: A CASE STUDY / SANTRALISTANBUL

SUMMARY

Space has a fundamental aim of providing shelter for human; therefore the reason for the existence of space is human being. A building which is not being used by human being means that the building has lost its reason of existence. Thus, buildings, which are abandoned and not being used, would absolutely become wreck.

Buildings, which are built to meet the functional needs of their time, may get old due to the changes in the social life and needs regarding to the change in cultural and socio-economical conditions. However, in many cases these functionally old structures may preserve their physical existence, that is a concrete reflection of the cultural, architectural, technical, social and economical, etc. properties of their time. These functionally old but physically everlasting buildings need to be evaluated in terms of “adaptive re-use” in order to convey their incorporeal values to the future.

Like many other countries, Ottoman Empire was also influenced by Industrial Revolution, not only from its technological sides but also from the developments created in social, cultural and economical dimensions that are affecting the whole social life. Industrial buildings are worth the conserve, with their acquired technological data, social, cultural, historical and architectural values. Therefore, like other buildings, which are worth to conserve, industrial buildings should also be evaluated in terms of “adaptive re-use”. Possible interventions during this “re-use” process should be undertaken very carefully to preserve the properties of the industrial buildings from dilapidation.

Within the context of this thesis, with the aim of determining intervention sensitivity and decisions before the intervention process, an analysis method is proposed. *Santralİstanbul, Energy Museum*, which is a worth to conserve, re-used industrial building, is taken as a case study for the proposed analysis method.

1. GİRİŞ

Yapılar, belirli bir döneme ait belirli ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak, doğrudan ya da dolaylı olarak insana hizmet için insan tarafından şekillendirilen eserlerdir. Her yapı, yapılma amacı doğrultusunda sahip olduğu işlevlerle birlikte yapıldığı döneme ait sosyal, kültürel, mimari ve teknik birçok konuda pek çok bilgiyi de üzerinde barındırır. Bu nedenle korunarak gelecek kuşaklara aktarılmaları, kültürel değerlere sahip çıkılması adına büyük önem taşır. Ancak tarih boyunca, özellikle Endüstri Devrimi sonrası hızlanan yapılaşma ile ortaya çıkan yapıların tümünü kültürel, mimari ya da teknik özellikler barındırdıkları için korumak mümkün değildir. Yapıların korunmaya değer olup olmadıklarının tespiti açısından yapıların mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından incelenmeleri esastır (KTVKK, 1983).

Yapılar ve mekanlar, insanlar için tasarlanmış olduklarından, insanlar tarafından kullanıldıkça ömürleri uzar. İçinde yaşanılmayan bir yapı var olma nedenini yitirir. Bu nedenle insanlar tarafından kullanılmayan ve “koruma” kavramı adı altında dokunulmayan yapılar çabuk eskirler ve kaderlerine tekedilmiş birer harabeye dönüşürler.

Zaman ve mekan kavramlarının bütünlüğü ve sürekliliği bağlamında, yeniden işlevlendirilerek geri kazandırılan bir yapı, geçmişten taşıdığı izlerle ve toplumsal değişim süreci içinde yaratılan manevi değerlerle, geleceğe uzanan bir araçtır. Binalar taşıdıkları belge nitelikleriyle toplumsal belleğin birer simgesi olarak zamanın sürekliliğini sağlarlar. Bu nedenle yeniden işlevlendirilen yapıdaki ziyaretçinin, bulunduğu zaman içinde geçmişin farkına varması önemli bir noktadır. Yapılan müdahale ile ziyaretçi, zamanın çok katmanlı izlerini hissedebilmeli, zamansal karmaşa içine düşmemelidir.

Endüstri Devrimi, teknolojik yönü ve insanların yaşam biçimlerini değiştiren sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla dünya tarihinde önemli bir rol oynar. Değişen dünyadaki yenilikler Osmanlı İmparatorluğu tarafından da takip edilmiş, özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti İstanbul, dünya tarihindeki bu önemli

değişimin simgeleri niteliğindeki endüstri yapılarına ev sahipliği yapmıştır. Kendilerine özgü mimari dilleri, taşıdıkları teknik bilgi, bir dönemin tüm sosyo-kültürel ve tarihi özelliklerini taşıyor olmaları bakımından, Endüstri Devrimi sonrası yapılan sanayi yapıları, korumaya değer yapılar çerçevesinde değerlendirilebilir.

Endüstri arkeolojisi; arkeolojik, tarihi, mimari ve kültürel boyutları ile kabul gören bir bilim dalıdır (Köksal, 2005:108).¹ Endüstri arkeolojisinin mimari boyutu ele alındığında, yer altı/yer üstü yapıları ve makineleri endüstriyel miras kapsamına girmektedir (Köksal, 2005:109).² Tez çalışmasında, kavram karmaşasını engellemek amacıyla; ele alınan endüstri yapıları barındırdıkları ekipmandan bağımsız olarak sadece “mekan” kavramı bağlamında inceleneceği için, “endüstri arkeolojisi” ya da “endüstriyel miras” kavramları yerine “korunmaya değer endüstri yapıları” ibaresi kullanılmıştır.

1.1 Tezin Amacı

Tarihi ve kültürel mirasın bir belgesi niteliğinde olan, bulundukları döneme özgü özellikleri taşıyan ve işlevlerini kaybeden korumaya değer yapıların değişen sosyal yapı ve yaşam ile insan ihtiyaçlarına ayak uydurarak yaşanılır olmaya devam etmeleri için mekan müdahalelerine gereksinimleri vardır. Önemli olan, bu müdahalenin binaya, dolayısıyla tarihe, kültüre ve zamanın sürekliliğine zarar vermeden yapılmasıdır.

İç mekan, insan ve mekan ilişkisinde belirleyici bir rol oynar. Korumaya değer bir yapıdaki iç mekan müdahalesi, mekan içinde yaşayan insanlar tarafından doğrudan okunacak olan tarihi ve kültürel belleği oluşturan veriler içerir. Tez çalışması, yeniden işlevlendirilen korumaya değer yapılardaki iç mekan müdahalelerinin, mekanın tarihi ve kültürel açıdan okunmasında yaratabileceği problemlerin çözümüne yardımcı bir öneri sunmak amacıyla, müdahale öncesinde mekanın tarihsel ve mimari bütünlüğünü korumaya yönelik mekan analiz kriterleri belirlemek ve bu doğrultuda bir yöntem geliştirmek üzere yapılmıştır.

---

¹ Alıntı, Föhl, A.,1995. Bauten der Industrie und Technik,Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz, sayı:47, Bonn.

² Alıntı, Clark, K., 1999. The workshop of the World, The Industrial Revolution, The Archaeology of Britain, ed. J. Hunter, I. Ralston, Londra.

1.2 Çalışmanın Kapsam ve Yöntemi

Yeniden işlevlendirilmesi planlanan korumaya değer yapılara mimari yaklaşım ve müdahaleler, çok boyutlu bir tartışma konusudur. Yapının kimliğini oluşturan değerlere zarar vermeyen ama aynı zamanda yeniden işlevlendirilerek hizmet edeceği insanların ihtiyaç ve yaşamlarına uyum sağlayan müdahaleler gerekmektedir.

Korumaya değer yapıların yeniden işlevlendirilmesi konusunda “doğru” ve “yanlış”lardan oluşan bir şablon müdahale biçimi mevcut olmamakla birlikte, her problemin kendine özgü güçlü ve zayıf noktaları bulunmaktadır (Broto, 2005:9). Buna rağmen, yeniden işlevlendirilmesi düşünülen korumaya değer bir yapıda uygulanacak iç mekan müdahaleleri, belirlenecek belirli kriterler doğrultusunda ele alınırsa, yapının taşıdığı tarihi, kültürel, sosyal değerler hasarsız ya da en az hasarla korunarak geleceğe aktarılmış olur.

Tezin amacına yönelik olarak, tez çalışması kapsamında, mekana özgü özellikleri ortaya çıkarmak için, mekanda analiz edilmesi önerilecek olan kriterlerin belirlenmesine temel oluşturması amacıyla, konuyla ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Bu literatür araştırması tezin ağırlıklı bir bölümünü oluşturur.

“Yeniden işlevlendirme” kavramının gerekliliğini ve çoğu yapının tarihindeki mecburi yerini anlayabilmek için “koruma” kavramı, yapının sürdürülebilirliğinin gerekliliğini anlayabilmek için “yeniden işlevlendirme” kavramı, endüstri yapılarının tarih içindeki yerlerini anlayabilmek için ise “endüstri arkeolojisi ve endüstriyel miras” kavramları ikinci bölüm içinde irdelenmiştir. “Koruma” kavramı bağlamında, bir yapıyı korumanın nedenini ve iç mekan müdahalesi sırasında yapılacak müdahale derecesindeki hassasiyetin önemini kavrayarak, yapının “korunmaya değer olma” durumunu ve müdahale derecesini belirleyebilmek için korumanın nedeni, önemi ve koruma bilinci konusunda kazanılan değerler konusunda; “yeniden işlevlendirme” kavramı bağlamında ise yapıların yeniden kullanımını gerektiren nedenleri araştırarak, korumaya değer yapıların yeniden işlevlendirilmesinin gerekliliği, önemi ve yeniden işlevlendirme ile kazanılan değerler konusunda verilen temel bilgilerle kavram tanımları desteklenmiştir.

Üçüncü bölümün amacı, ilk iki bölümdeki literatür araştırması sırasında elde edilen veriler paralelliğinde, tez çalışmasının ana konusu olan, korumaya değer bir yapıdaki

iç mekan müdahaleleri öncesinde, yapının kendine özgü özelliklerinin tespitine ve korunmasına yönelik bir iç mekan analiz yöntemi belirlenmesidir.

İç mekan müdahalelerinin yapıya kazandırılacak yeni işlev ile doğrudan ilişkili olduğu düşünüldüğünde, işlev seçilirken, yeni işlevin yapıya uygunluğunun araştırılması gerekmektedir. Yapının seçilecek olan yeni işlevinin, yapı için uygunluğu da müdahale öncesi belirlenecek kriterler çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu nedenle, üçüncü bölüm dahilinde korumaya değer yapının yeni işlevlerinin yapı için uygunluğunu etkileyen faktörler de incelenmiştir.

Belirlenen analiz yöntemini yeniden işlevlendirilme sürecini tamamlamış bir örnek üzerinde incelemek tezin diğer bir ağırlıklı bölümünü oluşturmaktadır.

İstanbul'un tarihten bu yana bir sanayi ve ticaret merkezi olması durumu, İstanbul'a tarihi değer taşıyan pek çok endüstri yapısı kazandırmıştır. Bu yapıların çoğu İstanbul'un değişen fiziki yapısı ve ihtiyaçları nedeniyle yeniden işlevlendirilme sürecinde bulunmaktadır. Bu temel neden doğrultusunda, İstanbul'da yeniden işlevlendirilme sürecini tamamlamış, korumaya değer bir endüstri yapısının ele alınarak incelenmesine karar verilmiştir. Endüstri Devrimi'nden ayrı düşünülemeyecek olan bu yapıların tarihteki konumlarını, toplumsal-kentsel etkilerini ve korumaya değer özelliklerini anlayabilmek için, dördüncü bölüm kapsamında İstanbul ve Endüstri Devrimi sonrası İstanbul'daki sosyal, ekonomik, kültürel ve mimari durum araştırılmıştır.

İç mekan müdahalesine yönelik analiz yöntemi açısından örnek teşkil edecek yapının seçimi için, İstanbul'da yeniden işlevlendirilme sürecini tamamlamış yapıları tespit etmek gereklidir. Günümüzde, İstanbul'da varlığını sürdüren 43 adet endüstri yapısı vardır (Köksal, 2005:35). Bu yapıların işlevsel durumlarına bakılarak, yeniden işlevlendirilme sürecini tamamlamış olanlar belirlenmiş, elde edilen veriler beşinci bölüm içinde bir tablo ile aktarılmıştır (Ek A). Yeniden işlevlendirilme sürecini tamamlayan yapılar arasında bir seçim yapmak için, yapıların konumsal durumları ve yapılan ziyaretler sonucunda elde edilen genel iç mekan durumları değerlendirilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda Haliç, Alibeyköy deresi üzerinde bulunan eğitim, kültür ve sanat merkezi olarak yeniden işlevlendirilen Santralistanbul yerleşkesi içinde, Enerji Müzesi olarak yeniden işlevlendirilen, Silahtarağa Elektrik Santrali'nde 1 ve 2 numaralı makine daireleri olarak kullanılan

yapıların incelenmesine karar verilmiştir. Daha önce iç mekan müdahalelerine yönelik analiz yöntemi olarak belirlenen kriterler, seçilen bu yapı üzerinde tek tek ele alınmış, yeniden işlevlendirme sürecinde yapının geçirdiği müdahale öncesi ve müdahale sonrası durumlar altıncı bölüm kapsamında değerlendirilmiştir.

2. TANIM VE KAVRAMLAR

Bu bölümde, tezin ana konusu olan “endüstri yapılarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesiyle” ilgili olarak temel anahtar kavramlar durumundaki “koruma”, “yeniden işlevlendirme”, “endüstri arkeolojisi” ve “endüstriyel miras” kavramları incelenmiştir.

2.1 Koruma Kavramı, Nedeni, Önemi ve Bilinci

Koruma kavramı, dilimizde “conservation”, “preservation” ve “protection” ingilizce kavramlarının karşılığı olarak kullanılmakla birlikte, ingilizcedeki bu üç kavram birbirine çok yakın tanımlarla açıklanmaktadır.

“Conservation”, bir yapının çürümesini, tahrip olmasını, kötüye kullanılmasını ve terk edilmesini engellemeye yönelik, yapının geçmişindeki kayıtları ve koruma tedbirlerini içeren uygulamalar olarak; “preservation”, tarihten miras kalan yapının ya da doğal kaynakların mevcut haliyle değiştirmeden bırakılması ve yapının mevcut formunun, bütünlük, malzeme ve strüktürel olarak ve yapının çevresinin mevcut yapısının ve istem dışı oluşan kabuğunun desteklenmesi olarak; “protection” ise bir mülkiyetin fiziksel şartlarındaki bozulma, kayıplarına karşı savunma ya da koruma amacıyla mülkiyete etki edilmesi ya da mülkiyetin hasar ve zararlara karşı korunması ve iyileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Burden, 2004: 63, 199, 202). Bu üç farklı tanımın yanında, koruma kavramıyla ilgili pek çok söylem sözkonusur.

2682 sayılı KTVKK “koruma” kavramını şu şekilde açıklar: ““Koruma”; ve “Korunma”; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir.” “Kültür Varlıkları” tanımı ise şöyle geçer: ““Kültür varlıkları”; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim,kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.” (KTVKK, 1983) (Ek B).

Koruma kavramı Uluşahin (1992:6) tarafından ise şu şekilde belirtilir; “Koruma kavramı, söz konusu yapı/yapı grubu ya da alanı sıhhileştirme, uygun işlev seçimi gibi günün koşullarına uygun hale getirme eylemlerini içeren çok boyutlu bir kavram olarak yorumlanabilir.”

Koruma kavramını, bir yapının korunmaya değer olup olmaması bağlamında ele alacak olursak, hangi yapıların korunması gerektiği sorusuyla karşılaşırız.

Tüm yapılar yapıldıkları dönüme ait sosyal, ekonomik ve kültürel bilgiler içermektedirler. Bu açıdan bakıldığında, saraylar, kervansaraylar ve külliyeler gibi yapılarla birlikte, gecekondulu mahellerinin, sıradan apartmanlardan oluşan sokakların ve dükkanların da taşıdıkları dönem özellikleri ve yaşam biçimine dair verdikleri bilgiler dahilinde değerlendirilerek korunabileceği görüşünde bulunulabilir. Fakat bu noktada bir çelişki söz konusudur. Eski klasik koruma yöntemiyle sosyo-kültürel ve teknik değer taşıyan binaları korumanın gerektiği ve İstanbul örneği üzerinde İstanbul’daki tüm yapıların bulundukları durum içinde belge niteliği taşıdıkları düşünülürse, tüm İstanbul’u korumak gerektiği sonucu çıkar. Cumhuriyet dönemi öncesi 15bin hektar olan İstanbul ile bugün 250bin hektar olan İstanbul metropolü düşünüldüğü zaman, 250bin hektarlık alanı kaplayan yapıların tamamını ekonomik ve teknik nedenler sonucu korumak mümkün olmadığı için bu teori çalışmamaktadır. Bugün Safranbolu kentinin tamamı bir sit sahası olarak düşünülebilirken, mevcut koruma kavramlarının eski İstanbul’u koruyamadığı görülmekte, 1950’den sonra inşa edilen 200bin hektarlık yeni bir alanın varlığı söz konusu olmaktadır. Bu nedenlerle, belki de yeni bir koruma kavramı geliştirmek gerekmektedir (Kuban, 2002:69).

Söz konusu bir yapının korunup korunmayacağına karar verilirken, yapıyı taşıdığı mimari, tarihi ve kültürel değerleri çerçevesinde incelemek daha doğru bir yaklaşımdır. Yeni ve bugünün niteliklerini taşıyan, mimari bir önemi olan, örneğin dönemin teknolojisiyle ve yenilikleriyle yapılmış olan bir bina da, endüstri yapılarında olduğu gibi belli bir dönemdeki belirli dönem özelliklerini sembolize eden ve belirli bir kültürel mesaj veren binalar da korumaya değer görülebilir. Eski yapı/ yeni yapı ibareleri yerine daha eski yapı/ daha yeni yapı kavramlarını kullanmak doğrudur ki bu da bir yapının korunması ya da korunmaması için belirleyici değildir. Bu bağlamda, korumaya değer yapıları değerlendirme ölçütü zaman değil, yapının sahip olduğu mimari, tarihi, kültürel ve teknik nitelikleri gibi öğelerdir.

Özetle, “Eski binalar korunmalı” gibi bir önerme çok doğru olmayabilir çünkü zaman kesintisizdir, ilerledikçe şu anda yeni olan şey, ileride eski olacaktır ve böyle bir önerme sonucunda tarih boyunca, yapılmış tüm yapıların korunması gerektiği sonucu ortaya çıkar. Buna bağlı olarak koruma kavramı eski yapı/ yeni yapı kavramlarıyla ilgili bir kavram değildir çünkü “yeni” kavramı tarihin her anında değiştiği için, bugün “yeni” olan yarın “eski” olacağı için kesin bir tanım belirlenemez. Yapıların aslında hepsi yapıldığı döneme ait sosyo-kültürel, mimari ve teknik durum gibi pek çok özelliği taşırlar ve birer tarihi belge niteliğindedirler. Bu bakımdan, hangi binaların korumaya değer olduğu söz konusu olduğunda, işin içine yapıldığı tarihteki konumu, işlevi, verdiği kültürel ve sembolik mesajlar ve yapı teknolojisi gibi pek çok etken girmektedir. Fakat ekonomik ve teknik nedenlerle, camiinden müzesine, gökdeleninden gecekondusuna her biri bir belge niteliğinde olan her binayı koruma altına almak ekonomik ve teknik nedenlerle mümkün değildir. Koruma kavramının içindeki bu çelişkiyi gidermek için belki de sosyo-kültürel, mimari ve teknik nitelikler gibi niteliklerin yanında, yapının bulunduğu konumdaki ve tarihin akışındaki önemi ile dönemin diğer yapılarından farklılığı gibi belirgin vurguları içeren yapı nitelikleri de korumanın nedenleri olarak ele alınmalıdır.

Değişimi sürekli hızlanan dünya üzerinde, eski değerlerin yerini yenileri almakta, bu nedenle toplum içinde bulunduğu fiziksel çevreye yabancılaşabilmektedir. İnsanlar için insanlar tarafından yapılan yapılar, taşıdıkları manevi değerler ve oluşturdukları ortak çevre bakımından fiziksel çevre içerisinde önemli bir unsur oluştururlar. Bu nedenle koruma kavramı bağlamında, korumanın gerekçelerinin, kültürel, tarihi, toplumsal vb. çeşitli genel değerlere doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir.

Her yapı, yapıldığı dönemin toplumuna ait sosyo-ekonomik, mimari, teknik ve toplumsal yaşam biçimi gibi, tarih içinde yaratılan anlamsal bileşenleri barındırdığından, kültürel değerlerle ilgili önemli birer bilgi kaynağıdır. Yine aynı nedenlerle her yapı kendi içinde belgesel, simgesel ve tarihi değerler taşır. Fakat bölüm içinde daha önce bahsedildiği gibi, tarih süresince yapılan yapıların tümünü korumanın olanağı yoktur. Öte yandan, koruma bilincinin gelişmesinde toplumun istekleri belirleyici ve çevre gidişatında rol oynar niteliktedir. Toplum’un koruma değerleri şu şekilde belirtilebilir:

“Ülkemizde bir çok örnek üzerinde yapılan incelemelerde de toplumda koruma değeri hemen hemen aynı nedenlere dayanmaktadır: Çevre oluştururken geçmiş deneyimlerden yararlanmak üzere çevreyi korumak istemek, çevrenin insanlığın ortak bir ürünü olması nedeniyle, gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak üzere çevreyi korumak istemek, çevrenin insanın kendi hayatının geçtiği bir yer olması dolayısıyla o çevreye bağlılıktan dolayı çevreyi korumak istemek, daha iyi bir çevre yaratmak olasılığı olmadığı için mevcut çevreyi daha uzun bir süre kullanmak gibi nedenlerdir.” (Uluşahin, 1992:8)³.

Bu bağlamda, yapıların sahip oldukları manevi değerler, yapıların toplum tarafından korunmaya değer bulunmalarının başında gelir. Yapıların sahip olduğu manevi değerler ise, toplumsal ya da kişisel boyutta olabilir.

Bir yapının toplumsal boyuttaki manevi değeri, yapının kültürel değeri ile ilişkilidir. Yapının tarihine bakıldığında, yapının toplum hayatındaki yeri ve önemi bu değer belirlenir. Yapı, tarihsel bir olaya ev sahipliği yapmış, tarih içinde bir olayın ya da kavramın simgesi/ belgesi durumunda olabilir. Aynı şekilde sahip olduğu mimari, estetik ve teknik öğeleriyle özgün olan bir yapı, toplum tarafından önem arz edecek bir durumda olduğu için korunmaya değer bulunur.

Kültürel değer taşıyan yapılara örnek olarak ilk akla gelen ve korunmaya değer olma durumları tartışma götürmez olan yapılar, çoğu mimari ve teknik bakımdan da özgün olan, devletin simgesi durumundaki saray yapılarıdır. Fakat taşıdıkları mesaj, mimari ve simgesel değerleriyle 19. yüzyıl toplu konut yapıları da (Şekil 2.1), taşıdığı simgesel ve duygusal değerlerle bugün kullanılmayan bir cezaevi de (Şekil 2.2), korunmaya değer olma durumunun zaman içinde toplumsal bellekte yer eden nitelikteki, geniş yelpazedeki birer örnekleridir. Bu bakımdan, bu iki yapı örneğinde olduğu gibi pek çok yapıyı, sahip oldukları kültürel değerler eşliğinde koruma gerekçeleri bağlamında tartışmak mümkündür.

Korumaya değer olma durumu sadece yapılara özgü değildir. Yapıların bir araya geldiği sokak, cadde, mahalle ve şehir ölçeklerinde ve bu ölçeklerde yaratılan kimliklerde de korunmaya değer nitelikler mevcuttur. Örnek olarak, bir yerleşim

---

³ Alıntı, Yürekli, H., 1980. İnsan davranışları ve çevre ilişkilerine bağlı olarak çevrenin korunması ve geliştirilmesi için bir metot önerisi, Doktora Tezi, İstanbul.

yerinin yaşam biçimine ve yerleşim birimindeki komşuluk ilişkilerine dair pek çok bilgi, yerleşim biriminin sokaklarından, yapıların kendi içlerindeki düzen ve birbirleriyle olan ilişkilerinden elde edilebilir. Bu nedenle söz konusu bu yerleşim alanı, içindeki yapılarla birlikte tarihteki yaşama biçimlerinden birine ait bir belge niteliğindedir (Şekil 2.3).

Şekil 2.1: Viyana'daki Karl Marx toplu konutları (B. Kaşlı fotoğraf arşivi).

Şekil 2.2: 2008'de cezaevi işlevini yitiren Bayrampaşa Cezaevi (www.cnnturk.com).

Şekil 2.3 : Tarihi Safranbolu evleri (www.safranbolu.gov.tr).

Bir yapının kişisel boyuttaki koruma nedenleri ise çok çeşitli olabilir. Yapının kişinin hayatındaki duygusal değeri yapının korumaya değer olması için önemli bir neden olabilir. Dededen kalma bir köşk, bireyin kişisel hayatında ve belki yakın çevresinin arkadaşlarının, akrabalarının, komşularının hayatında yer eden duygusal değerler nedeniyle önemli bir yere sahip olabilir. Söz konusu köşkün mimari dili, çevre ile bütünlüğü, yapım tekniği ve özgünlüğü gibi kavramlar devreye girdiğinde ise, köşk belge değeri kazanarak toplumsal açıdan da korunmaya değer bulunabilir (Şekil 2.4).

Şekil 2.4 : Arnavutköy’de evler (www.istanbulfotografлари.org).

Çoğu durumda, kişisel ve toplumsal boyuttaki koruma değerleri iç içe geçer. Bu duruma örnek olarak tarihi bir gar binası verilebilir. Tarihi bir gar binasının koruma değeri, orada çalışan ya da her gün o yapıyı kullanan bir kişi için yalnızca yaşam biçiminin tarih içinde getirdiği değişikliklerin toplum hafızasında oluşturduğu yer ve önemden oluşmamakta, aynı zamanda kişinin o yapı içinde yaşadığı ve hissettiği duygusal değerlerle de bir bütün oluşturmaktadır. Bir diğer şekilde ifade etmek gerekirse, bireylerin sahip oldukları bu tür kişisel koruma değerleri, bir araya gelerek gelecek kuşaklara aktarılan toplumsal hafızayı oluşturmaktadırlar (Şekil 2.5).

Manevi değerler dışında, ekonomik değerler de yapıların koruma gerekçelerinden gösterilebilir. Bir yapının ender olma durumu, sağlayacağı gelir, ulaşımında ve işletilmesinde ortaya çıkacak koşullar yapının maddesel değerini belirler (Uluşahin, 1992:12).

Şekil 2.5: Haydarpaşa Gar binası (www.demiryolu.tr.gg).

Turistik bölgelerde, turistlerce ilgi gören tarihi yapılar manevi ve ekonomik gerekçelerin iç içe geçtiği durumlara en belirgin örnektir. Yani, toplumsal açıdan manevi değer taşıyan yapılar, uzun vadede turizm vasıtasıyla ekonomik açıdan da gelir sağlama potansiyeli yüksek olan yapılardır. Günümüzde kültür turları giderek turistlerin ilgisini daha çok çeker hale gelmektedir.

Bahsedilen tüm bu koruma gerekçeleri, ağırlıklı olarak, kültürel değerlerin oluşturduğu maneviyatın toplum hafızasındaki yeri ile ilintili gibi görünmektedir. Fakat ülkemizdeki örnekler bakıldığında, bahsi geçen tüm bu koruma gerekçelerine rağmen aksi şekilde duyarsız hareket edildiği söylenebilir.

Ülkemizde koruma değerlerine sahip yapıları bekleyen potansiyel problemlere örnek olarak, aile içindeki miras dağılımı sırasında ortaya çıkan sorunlar, yapıların onarılması için gerekli maddi imkanların yetersizliği, mevcut yapının olduğu haliyle hiç değiştirilmeden korunmasının dışındaki müdahalelere karşı tutucu davranışlar, yapının sahip olduğu manevi mirastan öte arsasından beklenen kar payı vb. gösterilebilir. Tüm bu nedenlerle, toplumun sahip olacağı koruma bilincinin, koruma değerlerine sahip yapılar üzerindeki yaptırım gücünün, tüm diğer parametrelerden daha fazla olduğu söylenebilir.

2.2 Yeniden İşlevlendirme Kavramı

Zaman içinde farklılaşan yaşam biçimi, sosyo-kültürel ve ekonomik yapı ile ortaya çıkan yeni işlevsel ihtiyaçlar mekanı da değişime götürür. Yeniden işlevlendirme kavramı, en basit şekliyle, yapıyı tadilatlarla yeni ihtiyaçlara uygun hale getirme şeklinde tanımlanabilir (Burden, 2004:215). Tanımı biraz daha açarsak, yeniden işlevlendirme, mevcut işlevleri ile kullanılamaz hale gelmiş korumaya değer yapıların fiziki varlıklarının korunarak ve yeniden işlevlendirilerek tekrar insan kullanımına sunulmasıdır.

Yeniden işlevlendirilmesi söz konusu yapı korumaya değer bir yapı ise (Bkz. Bölüm 2.1), “yeniden işlevlendirme” kavramının anlamı farklı bir boyuta taşınır. Korumaya değer yapının yeniden işlevlendirilmesi, çeşitli adaptasyonlarla yapının çağdaş kullanımına olanak vererek yapıdan işlevsel anlamda yararlanılmasının yanında, yapının yaşanılır hale gelmesiyle, taşıdığı manevi değerlerin korunarak gelecek kuşaklara da aktarılmasıdır. Bu bağlamda:

“Tarihsel kültürel varlıklarımızın yeterince değerlendirilmesi, bizim birikimlerimizden de, gelecek kuşakların esinlenebileceği bir sürecin yaşatılması zorunludur. Bu itibarla yapılara; toplumu etkileyici ve sonunda onları eğitici, onları yüceltici birer anlam kazandırmanın en etkin yolu onları: yaşayan birer varlık” konumuna getirebilmektir. Hiç kuşku yoktur ki bu amaç, söz konusu yapıya işlevsel bir içerik kazandırmak, onu topluma yararlı kılmak, toplumun onda yaşamasını, çevrenin ondan yararlanmasını sağlamak olmalıdır.” (Altınoluk, 1998:15).

2.2.1 Yapıların yeniden işlevlendirilmesini gerektiren nedenler

Binalar zamanla değişen yaşam düzeni ve ihtiyaçlar doğrultusunda, orijinal işlevlerini kaybedebilirler ya da sahip oldukları işlevler eskiyebilir. Yapıların fiziksel özellikleri ise, yapıların özgün işlevlerinden daha uzun ömürlü olabilmektedir. Bu durumda binalara bulundukları dönem koşullarında uygun işlevlerin verilmesi gerektiği gündeme gelir.

Yapıların yeniden işlevlendirilmeleri, manevi değerlerin somutlaşmış simgesi olan fiziksel ömürlerini uzatacağı için, yeniden işlevlendirilmeyi gerektiren nedenler, yapının sahip olduğu mevcut değerlerle doğrudan ilişkilidir ve farklı tipolojilerle ele

alınabilirler (Çizelge 2.1). Bu tablo, korumaya değer yapıların sahip oldukları değerler doğrultusunda kişiler ve organizasyonlar tarafından değerlendirme kriterlerinin nasıl değiştiğine dair bir örnektir (Worthing, 2008:61).

Çizelge 2.1: Yapı değerleri için tipoloji örnekleri

Reigl (1902)	Feilden and Jokihelto (1993)	English Heritage (1997)	Mason (2002)	Feilden (2003)	Throsby (2006)
*Yaş *Anma nedeni *İşlev *Yenilik	Kültürel değerler: *Görelî aristik / teknik *Nadirlik Güncel sosyo-ekonomik değerler: *Ekonomik *İşlevsel *Eğitici *Sosyal *Politik	*Kültürel değer *Estetik değer *Rekreasyon değeri *Kaynaksal değer *Ekonomik önem	Sosyokültürel değerler: *Tarihi *Kültürel/sembolik *Sosyal *Manevi /Dini Ekonomik değerler: *Kullanım (Pazar) değeri *Kullanım dışı (Pazar dışı) değeri: -mevcut durum -seçenek -miras	*Duygusal *Kültürel *İşlevsel	*Estetik *Manevi *Sosyal *Tarihi *Sembolik *Gerçeklik

Korumaya değer yapıların orijinal işlevlerini kaybetmeleri ya da işlevsel olarak eskimleri durumunda yeniden kullanılmaları, sahip oldukları tüm bu değerlerin de korunarak ömürlerinin devam ettirilmesi demektir. Bu bağlamda, tez konusu dahilinde yapıların yeniden işlevlendirilmesini gerektiren nedenler Çizelge 2.1’de gösterilen nedenlerin sentezlenmesi sonucu, Altınoluk’un (1998:19) da belirttiği gibi, tarihsel ve kültürel nedenler, ekonomik nedenler ve çevresel nedenler olmak üzere üç ana başlık etrafında incelenmiştir.

2.2.1.1 Tarihsel ve kültürel nedenler

Yapılar yapıldıkları dönemdeki toplumun sosyal, kültürel, ekonomik özelliklerine, yaşam biçimlerine ve dönemin mimari ve teknik konulardaki yetisine ilişkin pek çok veriyi taşırlar. Bu nedenle, yapılar toplumun manevi değerlerini yansıtan toplumsal belleğinin aynası durumundadırlar.

Toplumlardaki koşulların ve değer yargılarının sürekli değiştiği günümüzde, toplumsal yapı da yeni biçim ve düzenlemelere gitmektedir. Koruma kavramı çerçevesinde, tarihin sürekliliği gereği tarih ve kültürün sembolü olan korumaya değer yapıların insan ile ilişkisinin devam etmesi için yapıların yeniden kullanımı gerekmektedir.

Yapıların sahip olduğu işlevler, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik özellikleriyle etkileşim içindedir. Bu özellikler değıştikçe yapıdaki işlev de etkilenir. Fakat önemli olan nokta, bu işlev etkileşimi sırasında tarih belleğini simgeleyen kavramların sürekliliğinin sağlanmasıdır. Korunmaya değeri nitelikte bir yapının özgün nitelikleri yok edilip yerine farklı niteliklere sahip başka bir yapı konulduğunda, yapının özgün işlevinin ve tarihteki yerinin toplumsal bellekte oluşturduğu yer silinmiş, yerine yeni bir veri girilerek belleğe dolayısıyla toplumsal kimliğe zarar verilmiş olur.

Tüm bu nedenlere rağmen, tarihsel ve kültürel değeri taşıyan yapılar, arazi ve rant için yok edilip yerlerine ekonomik açıdan daha çok gelir getireceğı düşünölen ve kısa vadede getirisi yüksek ekonomik koşullara uygun yapıların yapılabileceğı konusu gündemdedir.

Robert Mallet Stevens tarafından yapılan Mecidiyeköy'deki Likör ve Kanyak Fabrikası (Şekil 2.6) satışa çıkarılmasının ardından, yapı, mimari değeri ile değil, arsa fiyatı ve arsa üzerine yapılacak olan çok katlı inşaat ile gündeme gelmiştir (Uras, 2008). Oysa ki, yapının sahip olduğı belge niteliğı korunarak yapılacak olan bir yatırım, kısa vadede değil belki ama uzun vadede hem manevi hem maddi açıdan daha çok gelir sağlayacaktır.

Şekil 2.6 : Mecidiyeköy'deki Likör ve Kanyak Fabrikası
(www.arkiv.arkitera.com)⁴.

---

⁴ Alıntı, Docomonto Arşivi.

Altınoluk'un (1998:19) da belirttiği gibi, "eski yapılara gelir getirecek bir meta olarak bakmanın yanı sıra, bundan da önemli olarak bu yapılara değerlendirilmesi gereken, kullanılması gereken, yaşatılması, gelecek kuşaklara aktarılması gereken kültür ürünleri olarak bakmak daha doğru bir görüştür."

2.1.1.2 Ekonomik nedenler

Ekonomik değerlerin git gide daha önemli hale geldiği günümüz koşullarında, yapıların yeniden işlevlendirilmesi ile birlikte gelen ekonomik yarar ve zararlar göz ardı edilemez.

Fiziksel ömrü devam eden fakat işlevsel olarak eskiyen yapının yeniden değerlendirilerek kullanılıyor olması, aynı işleve sahip yeni bir yapının inşasından daha ekonomik olabilir. Genellikle, eski yapıların onarım ve yeniden kullanım maliyetlerinin, yeni yapı inşaa etme maliyetlerine göre %50 ile %80 arasında daha düşük olduğu söylenebilir (Highfield, 1987:7).

Mevcut yapının yeniden kullanılıyor olmasının ya da yeni baştan bir bina yapılmasının getireceği ekonomik külfet kıyaslandığında, yapının yeniden işlevlendirilerek kullanılıyor olması mevcut yapı stoğunu kullanacağından ekonomik açıdan daha uygun olabilir. Diğer yandan, mevcut yapının korunması için sarfedilecek emek ve buna bağlı olarak maliyet çok fazla ise, yeni bir yapının inşasından daha maliyetli olması durumunda, söz konusu yapı kültürel değerler taşıyan korumaya değer bir yapı ise, yapının korunmasının gelecekte uzun vadede sağlayacağı maddi ve manevi getiriler göz önüne alınmalı, inandırıcı ve tutarlı maliyet hesaplarıyla müşteri yapının yeniden kullanımına ikna edilmelidir.

2.2.1.3 Çevresel nedenler

Yapının bulunduğu konumun ihtiyaçlarındaki değişimler, yapıdaki işlev değişimini de beraberinde getirir. Bu nedenle, yapının çevresi ile etkileşimi, yapının yeniden kullanımını gerektiren nedenlerin başında gelir.

Bina ile çevresinin sahip olduğu ortak tarih ve birbirleri ile etkileşimleri, değişen çevre koşullarında, ihtiyaç duyulan işlev doğrultusunda yeniden ele alınmalı, yeni bir işlev yüklenen yapının anlamı değişen çevre içerisinde tekrar yorumlanmalı, birbirine bağlı bu zincir halkaları birbirlerinden koparılmamalıdır. Böylece, bina

çevresiyle birlikte değerlendirildiğinde, değişimin yarattığı sosyal ve tarihi süreklilik ile binanın toplumsal bellekteki yeri korunmuş olur.

Korumaya değer bir yapının çevresindeki yerel halkla etkileşim içinde ve orada yaşayan insanların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yeniden işlevlendirilmesi, yapının bulunduğu çevre içinde önemini kaybetmeden, çevre halkının yapıyı sahiplenerek varlığını devam ettirmesi şeklinde olmalıdır. Korumaya değer yapılara bulunduğu bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda yapılacak müdahale, yapının yakın çevresine kültürel katkıda bulunacaktır. Yapının yeni işlevi ve programı dahilinde çevrede yaşayan insanlara iş imkanı sağlaması ve yakın çevre sakinlerine spor, kültür, eğitim aktiviteleri gibi imkanları sağlanması, yapı aracılığıyla toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirirken, çevrenin yapıyı kabullenmesi ve sahiplenmesi sürecini hızlandırır.

Geçmişte sanayi ve ticaret merkezi olan Haliç bölgesi, fabrikaların Haliç'te yarattığı kirlilik ve günümüzde bölgenin kent merkezinde ve su kenarında olma durumu nedeniyle potansiyel rekreasyon alanı olarak değerlendirilmesi, çevresel nedenlerden kaynaklanan yeniden işlevlendirme durumuna bir örnek olarak gösterilebilir. Tarih boyunca, barındırdığı sanayi yapıları ile etkileşim, iş gücü ihtiyaçları ve köyden kente göç gibi etkenlerle Haliç etrafında konumlanan yapılar, günümüzde de bölgede eğitim, sanat, kültür merkezi vb. işlevlerle yeniden kullanılan ya da kullanılması planlanan yapılarla kültürel etkileşim içinde ele alınmalıdır.

Hasköy'de bulunan Rahmi Koç müzesi örneği ele alındığında (Şekil 2.7), 12. yüzyıldan kalma Lengerhane'nin ve 1861 yılında Şirket-i Hayriye tarafından yaptırılan Hasköy Tersanesi'nin tarih içindeki değişimlerinden sonra müze olarak yeniden işlevlendirilmeleri süreci ve bu süreçteki çevresel girdiler, Rahmi Koç Müzesi kurucu Koç tarafından şöyle belirtilir:

“... Lengerhane hazır olunca, İstanbul'un görece geri kalmış bir bölgesini canlandırmak ve desteklemek için sunduğu harika fırsatın tam anlamıyla bilincindeydik. Başka birçok önemli kuruluşun da aynı yolu izlediğini görmek beni mutlu ediyor. Haliç'in ve komşu kıyı bölgelerinin geleceği konusunda, bu bölgelerin saygıdeğer gelişimciler, aydın planlamacı ve mimarlar tarafından ele alınmasını can-ı gönülden umut ediyorum, çünkü bu bölgeler, İstanbul'un en güzel ve dinamik semtleri arasında yer alabilecek potansiyeli taşıyor.”
(Akaş, 2006:11).

Şekil 2.7 : Rahmi Koç Müzesi ve çevresi (Akaş, 2006).

2.3 Endüstri Arkeolojisi ve Endüstriyel Miras Kavramları

Tez çalışmasının bu bölümünde, tez konusu içinde önemli bir yere sahip olan, kentin endüstriyel tarihinin birer belgesi niteliğindeki endüstri yapıları ve niçin korumaya değer yapı durumunda oldukları bağlamında “endüstriyel miras” ve “endüstri arkeolojisi” kavramları incelenmiştir. Bu kavramların araştırılması sonucu elde edilecek veriler, tarihin pek çok döneminde önemli bir sanayi ve ticaret başkenti olan İstanbul’un ve ev sahipliği yaptığı endüstri yapılarının, İstanbul’un tarihi ve toplumsal bellekteki yerleri bakımından önem durumlarına ışık tutmuştur (Bkz. Bölüm 4).

“Endüstri arkeolojisi” teriminin bugünkü anlamı ile ortaya çıkışı 1950’lerin başlarına dayanır (Köksal, 2005:105).⁵ Kavramın ortaya çıkışı yeni olsa da, bu konuda yapılan ilk çalışmalar 150 yıl öncesine dayanır. Örneğin 19. yüzyılın

---

⁵ Alıntı, Cossons, N., 1993. The BP Book of Industrial Archaeology, ilk basım:1975, Londra.

sonlarında bir İngiliz astronom, Batı Cumberland bölgesindeki bir kömür işletmesini belgelemiştir (Köksal, 2005:105)⁶.

“Endüstriyel miras” ve “endüstri arkeolojisi” kavramları ile ilgili tanımlar henüz tam netlik kazanamamıştır. Köksal (2005:106) durumu şu şekilde belirtir:

“Bazı ülkeler endüstri mirası konusunu farklı başlıklarda incelemeyi tercih etmişlerdir. Almanya’da konuyla ilgili kaynaklarda “endüstri arkeolojisi” terimi yerine 1930’lardan beri “teknik kültür anıtı” ve “teknik anıt” gibi kavramlar kullanılmaktadır.⁷ Hatta “endüstri arkeolojisi” teriminin 1978’de İsveç’teki TICCİH Toplantısı’nda bile netleşmediği, sadece “endüstri anıtları” ve “endüstri mirası” gibi ifadelerin kullanıldığı belirtilmektedir.”

Brangar (2004:19-20) ise, “endüstriyel miras” ve “endüstri arkeolojisi” kavramları ile ilgili şu tanımları yapmaktadır:

“Miras” kelimesi genel olarak geçmişten günümüze kalan şey anlamına gelmektedir. Bu kavram kapsamında, bir insandan yakınına kalan mal, mülk olabileceği gibi tüm toplumu ilgilendiren kültürel bir olgu da olabilir... Kültür tarihi penceresinden bakıldığında “endüstriyel miras” endüstri uygarlığının tüm hayatını ve çalışmalarını kapsar. Endüstriyel miras terimi, sanayi kavramı üzerindeki vurgusu nedeniyle, endüstri çağı içinde ortaya konanları konu almakta olduğu izleminin verse de, gerçekte endüstri öncesi dönemin üretim-imalat, mimari ve donanımlarını da içerecek kadar geniş bir alanı kuşatır. Bu mirasın araştırılması, yerinde tespiti, kayda geçirilmesi ve bazı hallerde koruma altına alınması ile ilgili çalışmalar “endüstri arkeolojisi” olarak adlandırılan disiplinlerarası bir karaktere sahip bilim dalı tarafından gerçekleştirilir⁸.”

Endüstri arkeolojisinin tarihsel kapsamı hakkında, kavramın yalnızca Endüstri Devrimi ve sonrasındaki yapı/siteleri mi kapsayacağı, yoksa prehistorik dönemden bu yana tüm yapı/sitelerin de bu kavrama dahil olup olmayacağı tartışılmaktadır. Bununla birlikte, endüstri arkeolojisi çalışma alanının hangi tarihte biteceği konusunda da kesin bir kanı yoktur (Köksal, 2005:106-107).

---

⁶ Alıntı, Schecter, E.J.,1993. Industrial Archaeology, Grolier Ansiklopedisi, İngiltere.

⁷ Alıntı Neuman, E. G., 1986. Gedanken zur Industriearchaologie, Vortage-Schriften-Kritiken, Hildesheim, Almanya.

⁸ Alıntı, Kırac, B., 2001. Türkiye’deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmelerinde Bir Yöntem Araştırması, Basılmamış Doktora tezi, MSÜ, İstanbul.

Endüstri arkeolojisi, hem yer altındaki hem de yer üstündeki yapılarla ilgilenmektedir (Köksal, 2005:108)⁹. Endüstri arkeolojisinin kavramsal kapsamı hakkında da farklı görüşler olmakla birlikte, TICCİH konferanslarındaki görüşler çerçevesinde yapılan bir derleme ile kavram; “endüstriyel geçmişten anladıklarımızın değerlendirilmesi, endüstri yapılarının yeniden kullanılması, endüstri ürünlerinin müzelerde sergilenmesi, korunmuş demiryollarının işletilmesi, yapıların konservasyonu için modellerin üretilmesi, teknoloji tarihi ve ekonomi tarihi çalışmaları” olarak tanımlanmaktadır (Köksal, 2005:106)¹⁰.

Taşınabilir ve taşınamaz endüstriyel miras kavramından bahsedilirken, endüstriyel alanla ilişkili olan ve endüstriyel süreç sonucunda ortaya çıkan, yapı olan ya da olmayan tüm birimler, yapılar ve sahip oldukları donanımlar, ekipmanlarıyla birlikte fabrika binaları, endüstriyel süreç sonucu ortaya çıkan tüm ürünler kültürel gelişimin birer aracı olarak, endüstriyel miras olarak algılanmaktadır (Berliet, 1978:142). Bu bağlamda, en geniş kapsamıyla; “endüstri arkeolojisi kapsamında, “madencilik, yel değirmenleri, su çarkları ve buhar makineleri gibi enerji kaynakları; tekstil, çömlekçilik, cam, yiyecek, içecek yapımı gibi üretim endüstrileri; yol, köprü, kanal ve demiryolu gibi ulaşım araçları; taşocağı, tuğla atölyesi, bıçkı fabrikası gibi yapı malzemesi üreten yerler; üretim ve sosyal tarihin bir parçası olan endüstri işçileri, yöneticiler ve fabrika sahipleri için yapılan konutlar; gaz, su ve iletişim gibi kamu hizmeti için oluşturulan sistemlerin” incelendiği ve endüstri ile bağlantılı her alanın bu kapsama girdiği görülmektedir.¹¹” (Köksal, 2005:107).

Endüstri arkeolojisi kavramının kapsadığı tüm bu sistemler içinde, endüstri yapılarının yeri sözkonusu olduğunda, endüstri yapılarının endüstriyel miras olarak değerlendirilebileceğine ilişkin pek çok kriter devreye girer. Endüstri yapılarını endüstriyel miras olarak ele almanın temel gerekçesi olan sosyal, kültürel kriterler ile mimari özellikleri ve görsel algıları gibi artistik kriterler yanında, endüstriyel tarihin, endüstriyel teknik tarihini; yapıların da sahip oldukları teknik özelliğe dair tarihsel

---

⁹ Alıntı, Föhl, A., 1995. Bauten der Industrie und Technik, Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz, sayı:47, Bonn.

¹⁰ Alıntı, Trinder, B., 1992. Blackwell's Encyclopedia of Industrial Archaeology, Oxford, İngiltere.

¹¹ Alıntı, Föhl, A., 1995. Bauten der Industrie und Technik, Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz, sayı:47, Bonn.; Alıntı, Cossons, N., 1993. The BP Book of Industrial Archaeology, ilk basım:1975, Londra.

bilgileri içerdği düşünöldüğünde, bu çeşit yapıları, bütünleyici envanter belgeleri olarak listelemek mümkündür (Leniaud, 1978:82).

Endüstri Devrimi sonrası inşa edilen, büyük ölçekli endüstri yapıları ele alındığında, Marcus'a (1990:9,22) göre bu yapıları korumak için üç genel özellik bulunur. İlk olarak bu yapılar büyüklükleri sonucunda çevresel algıyı etkileyen yer işareti olma özelliğine sahip olmalarının yanı sıra, belirgin mimari ve teknik özellikleri taşımaktadırlar. İkinci olarak, çoğu yapı uzun fiziki ömre sahip olacak şekilde, uzun ömürlü malzeme kullanımıyla inşa edilmiş, sağlam yapılardır. Son olarak bu yapılar doluluk-boşluk, aydınlık-karanlık ilişkileri bakımından bir ritme ve mimari oranlara sahiptirler. Bu nedenle, çoğu büyük ölçekli endüstri yapısı, iç mekan değişikliği yapmaya olanak veren esnek hacimlerden oluşmaktadır.

Endüstri Devrimi yalnızca teknolojik bir devrim olmamış, aynı zamanda insanların düşünce ve yaşam biçimini değiştiren, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla çevresel etki yaratan bir dönüşüm olmuştur (Köksal, 2005:107). Endüstri yapılarının bu dönüşümün birer aynası oldukları göz önüne alındığında, taşıdıkları mimari ve teknik özellikler dışında, taşıdıkları kültürel ve sosyal bilgilerin de çok değerli olduğu sonucuna varılır.

Endüstri yapılarını yeniden işlevlendirerek korumak, belge niteliği taşıyan özellikleri taşımaları nedeniyle gelecek kuşaklara aktarılması gibi tarihsel ve kültürel getirilerin yanında, ekonomik getirileri de olan bir süreçtir. Yapıları korumak, bu büyüklük ve fiziki ömre sahip yeni bir yapı yapımına kıyasla daha ekonomiktir. Endüstri yapıları eğer iyi korunup günümüze ulaşabilmişlerse, sahip oldukları esnek hacimlere yapılacak mekansal müdahalelerle yeniden işlevlendirilebilirler.

3. KORUNMAYA DEĞER YAPILARDA YENİDEN İŞLEVLENDİRME VE İÇ MEKAN MÜDAHALESİNE YÖNELİK YÖNTEMLER

3.1 Korunmaya Değer Yapılarda Uygun İşlev Seçimini Etkileyen Faktörler

İşlev seçimi, yapının mekansal olarak şekillenmesinde etkili önemli bir faktördür. Bu nedenle yapılardaki uygun işlev seçimini etkileyen faktörler, yeniden işlevlendirilme sürecinde uygulanacak olan mekan müdahaleleri bağlamında önemli bir yere sahiptir.

Yeni tasarlanan bir yapının işlevi, yapının programı ve konumu ortada yapı henüz yokken, tasarım aşamasından önce belirlendiği için, tasarım aşamasına gelindiğinde mekanın hacimsel ve mekansal kurgusu, mekanın konumu ve mekanın işlevi dahilinde, daha önceden belirlenen programı ile birlikte şekillenir. Fakat söz konusu olan yapı korumaya değer, belge niteliği taşıyan, tarihi bir yapı ise işlev, konumu dışında hacimsel ve mekansal kurguya göre şekillenecektir. Örneğin Tarihi Yarımada'da bulunan tarihi bir medrese yapısının konumu ile mekansal ve hacimsel kurgusu belirlidir ve değiştirilemez. Bu yapının sergi alanı olarak ya da kütüphane olarak kullanımına karar vermeden önce, mekanın bulunduğu konumun ve çevresinin ihtiyacı ile mekanın hacimsel ve mekansal düzeninin hangi işleve daha uygun olduğu araştırılmalıdır.

Tüm bunlara dayanarak, iç mekan tasarımını etkileyen ve birbirleri ile doğrudan ilişkili olan girdileri konum, mekansal ve hacimsel kurgu ile işlevsel kurgu olarak üç ana başlıkta toplayabiliriz.

3.1.1 Yapının bulunduğu konum

Yapının bulunduğu konum, yapının işlevi ile doğrudan bağlantılıdır. Hacmi, mekânsal oluşumu ve işlevsel ilişkiler kurgusu ne kadar uygun olursa olsun, seçilen işlev için uygun olmayan bir çevrede yer alan bir yapının tam olarak yeniden kullanımı sağlanamaz. Örneğin gelir seviyesi düşük bir çevrede açılacak olan lüks alışveriş merkezi kendisinden beklenen işlevsel performansı gösteremeyecektir.

İşleve karar verilirken konumsal durumun yani yapının bulunduğu çevrenin fiziki ve coğrafi özellikleri ya da o çevrede yaşayan insanların ihtiyaçları göz ardı edilemez.

Konumun fiziki ve coğrafi özelliklerinin avantajları ve/veya çevresel ilişkiler sonucu oluşan ihtiyaçlar işlev seçiminde önemli bir rol oynar. Örneğin Haliç'in doğal bir liman olmasını fiziki ve coğrafi bir özellik olarak kabul edersek, Haliç çevresinde liman ve tersane yapılarının bulunmasının bu özelliklerle ilişkili olduğu söylenebilir. Ya da şehir merkezinde yer alan bir cami ya da bedesten, şehrin merkezinde yer alarak hizmet edeceği yere yakın, çevresel ihtiyaca yönelik olarak konumlanmış sayılabilir.

Korumaya değer yapılar söz konusu olduğunda ise, zaman içerisinde yapıların konumlarından dolayı sahip oldukları özelliklerin değişebilir ya da tamamen ortadan kalkabilir olduğu söylenebilir. Yine Haliç örneğini ele alacak olursak, zamanla şehrin içinde kalan sanayi yapıları, Haliç'in doğal bir liman olma pozitif özelliğini gölgede bırakacak şekilde Haliç'i ve kenti yarattıkları çevre kirliliği ile negatif etkilemeye başlamıştır. Dolayısıyla, Haliç çevresindeki fabrikaların şehir dışına taşınarak konumsal değişim yaşadıklarını söylemek mümkündür. Boşalan sanayi yapıları için uygun işlev belirlenirken de konumun sahip olduğu su kenarında olma özelliği değerlendirilerek, rekreasyon alanı olarak yeniden kullanım potansiyeli göz önünde bulundurulabilir.

3.1.2 Yapının işlevsel kurgusu

Yapının işlevsel kurgusu, yapının yalnızca kendi içerisindeki işlevsel kurgusunu değil, aynı zamanda çevredeki yapılarla olan, esasında konumsal durumundan kaynaklanan işlevsel ilişkisini de tanımlar.

Yapının kendi içerisindeki işlevsel kurgusu, yapı içinde gerçekleşecek aktivitelerin birbirleriyle olan ilişkilerine göre şekillenir. Örnek olarak mobilya imalatı yapan bir fabrika binası ele alındığında, mobilya işleme sürecindeki aktivitelere göre fabrikanın iç mekanı şekillenecektir. Hammadde giriş alanı ve depo, hammaddenin işleneceği atölye, cilahane, biten ürünün deposu ve çıkış alanı sırayla birbirini izleyecektir. Bu mekanlar birbirine eklenirken fabrika içindeki yazıhane giriş ve çıkışa yakın konumlanacak, ıslak hacimler bir araya toplanacaktır.

Korumaya değer bir yapının işlevsel kurguları söz konusu olduğunda orijinal işlev ile yeni işlevin birbiriyle örtüşmesi beklenir. “Örneğin bir şehir içi hanı konaklama tesisi

olarak yeniden işlevlendirilecekse, dolaşımda sorunlar ortaya çıkabilir. Odasından çıkan kişi danışmaya gidebilmek için avludan geçmek durumundadır ya da oluşturulacak yapay dolaşımı izleyecektir.” (Altınoluk, 1998:22).

Yapının çevre ile işlevsel ilişkisi de uygun işlevin seçilmesinde önemli bir etken olabilir. Yapının konumsal durumuyla da ilintili olarak, ticari alanların ortasında kalmış korumaya değer bir yapıya kütüphane işlevi yerine, banka işlevini uygun görmek, yapıların işlevsel etkileşimleri bakımından daha verimli olacaktır.

3.1.3 Yapının hacimsel ve mekansal kurgusu

Yapılar, işlevleri doğrultusunda hacimsel ve mekansal olarak şekillenirler. Yapının mekansal kurgusuna bağlı olarak sahip olduğu algılanma biçimi, mekanın kimliğinin yansımalarından birisidir.

Yapılar sahip oldukları işlevler doğrultusunda, tek bir hacimden oluşabilir, tekrarlanan hacimlerden oluşabilir, karmaşık bir plan şeması gösterebilir (Altınoluk, 1998:22). Örneğin, tek hacimden oluşan korumaya değer bir tiyatro salonu bölünerek okul haline getirildiğinde değişen fiziksel yapısı sonucu sahip olduğu kimliğe uygun algısal özelliklerini yitirir. Fakat bir han yapısı otel olarak kullanılmaya karar verildiğinde, mevcut bölüntüler kullanılabilir, zaten bölüntülü bir yapısı olan han yapısı kimliğini kaybetmemiş olur.

3.2 Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Yapılarda İç Mekan

Müdahalelerine Yönelik Analizler

Korumaya değer yapılarda, yeniden işlevlendirme sürecindeki mekan müdahaleleri esnasında yapının hangi bölümlerinin korunup hangilerinin korunmayağı sorusunun cevabı “siyah” ve “beyaz” ayrımı kadar net olmamakla birlikte, bu soru çoğu zaman tartışma yaratan cevaplara sahiptir.

Korumaya değer mimari müdahalelerde, yapının belge özelliklerini korumak ne kadar önemliyse, bir diğer yandan yapılan müdahalenin yapıyla uyumu da en az o kadar önemlidir. Uyum kavramı, iki türlü değerlendirilebilir. Mevcut yapının ya da çevredeki diğer yapıların sahip olduğu tüm özelliklerin birebir korumaya değer yapıya aktarılması da; mevcut yapının ve çevre özelliklerinin benimsenerek günümüz koşullarındaki yorumuyla yapıya aktarılması, bu şekilde taklitten uzak durulması da

uyum olarak değerdendirilebilir. Bu noktada önemli olan, yapının kimliğini belirleyen, zaman içinde kazandığı ve korumaya değerdolduğunu gösteren niteliklerin kaybedilmemesi ve günümüzde de yapının ömrünü sürdürmesidir.

Mekan müdahalesi öncesi yapılacak olan mekan analizleri, korumaya değerd yapının yeniden işlevlendirilme sürecini etkileyecek olan zayıf ve güçlü noktalarının bulunması, müdahale sırasında yapının korumaya değerd özellikleri bağlamında doğabilecek potansiyel sorunlara çözümler geliştirilmesi ve müdahale kararlarının verilmesi için izlenebilecek olan bir yöntem önerisidir.

3.2.1 Genel tarih, rölöve ve restitüsyon çalışmaları

Korumaya değerd yapılarda, yapı hakkında doğru bilgilere sahip olmak ve mekan analizini yaparak müdahale şekline karar vermek için öncelikle yapının genel tarihi araştırmalıdır. Yapının kim tarafından yapıldığı, yapıldığı dönemde orijinal işlevinin ne olduğu, zaman içinde kullanımında geçirdiği değışiklikler gibi tarihiyle ilgili elde edilecek temel bilgiler, müdahaledeki “konsept” kararların verilmesine yardımcı olur.

Yapıyı yeni işleve uygun hale getirirken yapılacak olan müdahalenin biçimi ve derecesine, hangi kısımların korunup, hangi kısımların yenilenip, hangilerinin kaldırılacağına ilişkin alınan kararlar, yapının belge niteliğinin korunması ve geleceğe aktarılması açısından önem taşır. Bu nedenle, yeni işleve uygun olarak uygulanacak olan fiziki müdahale öncesinde yapılacak olan rölöve ve detaylı bir restitüsyon çalışması ile yapıdaki yıkımlar, ekler ve dolgular saptanarak yapının fiziki geçmişı hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Restitüsyon çalışlarında bina belirlenecek olan tarihsel dönemleri doğrudusunda incelendiğinde, zaman içerisinde değışikliğe uğrayan özellikleri ile tarih içinde oluşan katmanlarının dökümü yapılmış olur. Ancak bundan sonra müdahalenin niteliği ve düzeyi belirlenebilir. Genel tarih, rölöve ve restitüsyonla ilgili olarak yapılan bu çalışmaları, yapının analiz edilecek olan diğerd özelliklerine de temel oluşturacaktır.

3.2.2 Konumsal ve işlevsel kurgular

Yapılar çevreleriyle etkileşim halinde, konumsal durumları sabit olmak üzere, işlevsel olarak değışebilirler. Konumsal sabitlik, yapının dünya üzerinde aynı nokta üzerinde uzun yıllar kalabilmesini anlatsa da, yapının konumunun sahip olduğu

özellikler, çevresiyle birlikte zaman içerisinde değişir. Bu değişim Aydın (1992:26) tarafından şu şekilde aktarılır:

“Çevre, zaman ve mekan boyutları içinde insanın yer aldığı ilişkiler, etkileşimler ve ortamlar bütünü olarak açıklanabilir. Winston Churchill, “Biz çevremizi, yapılarımızı biçimlendiririz; daha sonra onlar bizi biçimlendirir” şeklinde bir özdeyişle, yapma çevrenin insanı etkileyen, davranışlarını biçimlendiren bir olgu olduğunu kısaca açıklamaktadır. İnsan çevreyi algılar, bilgi alır, analiz yapar; soyutlama-yorumlama ve yaratma süreciyle bilgiyi düşünceye, düşünceyi de eyleme dönüştürür. Ortaya çıkan yapıt da diğer insanları benzer bir süreçle etkiler.”

Bu çerçevede, yapı ve konumun çevreyle etkileşimi ile değişen çevrede, belirli bir süre sonucunda farklı ihtiyaçlar ortaya çıkabilir. Bu ihtiyaçların saptanmasının ardından ihtiyaca yönelik yapılacak olan mekansal müdahaleler, işleve bağlı olarak konumsal kurguyu değiştirir nitelikte olabilir.

Korumaya değer yapıda, yeni konumsal ve işlevsel kurgular belirlenirken, çevrenin insan davranışları üzerindeki etkinliği göz önüne alınmalı, çevresel psikoloji ve çevresel davranış alanlarında yapılan çalışmalar çerçevesinde de değerlendirme yapılmalıdır. “Mevcut bir çevrenin psikolojik ve sosyal etkilerinin değerlendirilmesi ve elde edilen verilerin yeni çevrelerin tasarım sürecinde kullanılması, değerlendirmenin devam eden dairesel bir sürecin bütünleyici bir parçası olduğunu göstermektedir.” (Aydın, 1993;18).

Korumaya değer yapıya mekansal müdahalede bulunmadan önce yapılacak olan konumsal ve işlevsel değerlendirmeler, yapının tarihte konumsal ve işlevsel bakımdan çevre ile etkileşimi ve insanlar üzerindeki davranışsal etkileri hakkında bilgi sağlayacak, yeni müdahalenin de bu bağlamda zamansal süreklilik içinde bütün olarak, bağlarını koparmadan yer almasını sağlayacaktır.

3.2.3 Mimari dil

Korumaya değer yapının mimari müdahale öncesinde incelenmesi gereken niteliklerinden birisi de yapılırken taşıdığı mimari dildir.

Yapılar, çoğu zaman taşıdıkları teknik ve mimari özellikleri nedeniyle korumaya değer bulunurlar. Mimari akımlar, bu özelliklerin yapı üzerinde uygulanmış

halleriyle yansımalarıdır. Yapının yapıldığı dönemdeki mimari dilinin bilinmesi, bugünün mimari dili ile oluşturulacak olan üst dilin temeli olarak değerlendirilebilir.

Mevcut yapının sahip olduğu mimari dili tekrarlamak veya dönüştürmek, iki farklı yaklaşıma sahip müdahale çeşitleridir. Müdahale tekrarlama şeklinde olursa, yapıdaki değişiklikler binanın orijinal haline görünüşte benzetilerek yapılmaya çalışılacak, bu da zaman kavramı bağlamında karışıklık yaratacaktır. Çünkü bu şekilde hangi işlemin ne zaman yapıldığı anlaşılamayacak, bugün yapılmış bir şey, geçmişte yapılmış izlenimi verebilecektir (Öter, 1996:22). Dönüştürme şeklinde yapılan müdahalelerde ise, yaygın olan eğilim karşıt dil kullanarak bilinçli bir zıtlık yaratmaktır. Zamanın katmanlarının okunması, geçmişin mimari dili ile şimdiki mimari dilin birbirlerinden bağımsız karakterleriyle, birbirlerine olan saygılarını ortaya koymalarıyla mümkündür.

Korumaya değer yapıda, yeni işlev ihtiyaçları ile yeni eklenen kısımlar, yapının orijinal elemanlarına kalıcı zarar vermeyen, geri dönüşü mümkün bir şekilde yapılmalıdır. “Yapılan değişiklik, orijinal bina üzerinde en az kalıcı müdahale ile gerçekleştirilmelidir. Yapının orijinal hali korunup, bir başka döneme adapte edilebilmesi için uygulanacak dönüşüm tekniği ve eklerin, yapının işlevleriyle uygun olması gerekmektedir” (Akbelege, 2004:52).

Yapı yeniden işlevlendirilirken, yeni işlevin gerektirdiği şekilde yapının kimi izlerini örtecek müdahalede bulunulması zoraki ise, söz konusu müdahalenin geri dönüşünün mümkün olması durumu sağlanırsa, yapı başka bir yeniden işlevlendirilme sürecine girdiğinde, yapının orijinalinde oluşabilecek kayıp önlenmiş olur. Böylece yapıların zaman içindeki sürdürülebilirliklerinin ve belge niteliklerinin en az kayıpla gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmış, zaman karmaşası önlenmiş olur.

3.2.4 Yapısal elemanlar

Mekanı oluşturan döşeme, çatı, duvar elemanları ile taşıyıcı sistemi mekanın yapısal elemanları olarak değerlendirebiliriz. Yapının ayakta durmasını sağlayan taşıyıcı sistem ve taşıyıcı sistemle birlikte mekanı tamamlayan döşeme, çatı, duvar yüzeyleri, mekanı oluşturan temel birimler oldukları için, mekanın kendine has özelliklerinin oluşmasında önemli bir göreve sahiptirler.

Çoğu korumaya değer yapıda, yapısal elemanlarda zamanla bozulma ya da çürüme oluşur. Yapısal elemanların, mekanın kimliğinin belirlenmesinde oynadıkları rol göz

önüne alındığında, bu elemanların herhangi birine uygulanacak müdahale ile, yapının sahip olduğu karakteristik özellik bozulabilir. Bu nedenle, korumaya değer bir yapıda mevcut döşeme, duvar, çatı ve taşıyıcı sistem, rölöve ve restitüsyon çalışmalarında detaylı olarak incelenmeli, bu elemanların yapıda oluşturduğu, güçlü ve zayıf noktalar müdahale öncesinde tespit edilmelidir.

Yeniden işlevlendirilen yapıda, mevcut yapısal elemanlar, alt taşıyıcı sistemle desteklenebilir, duvar ve çatıda onarım yapılması gerekebilir. Bu tip müdahalelerde önemli olan nokta, mekanın kimliğine uygun, mekana saygı gösteren bir müdahale yoluna gidilmesidir. Yeni işlevden doğan zorunlulukla mekan içinde asma kat oluşturulması ya da bölücü duvar gibi elemanlarla bölüntü yapılması durumunda, müdahalelerin yapının orijinal durumunun taşıdığı kimlik özelliklerini geri dönüşü mümkün olmayacak bir şekilde ortadan kaldırmıyor olmasına dikkat edilmelidir.

3.2.5 Hacimsel iç mekan düzeni

Mekanın sahip olduğu hacimsel düzen, yeni işlevin mekana uygunluğu incelenirken dikkate alınması gereken bir kriterdir. Özel bir kavram olarak kullanıldığı anlamda mekan, canlıyı içine alan ve evrensel boşuktan ayıran bir boşluk parçası olarak tanımlanabilir (Kuban, 1998:14). Sınırlandırılmış bu boşluk parçası mekansal hacim olarak değerlendirilirse, hacmin kendisinin yapının temel amacı olduğu söylenebilir. Hacmin ilk ve en basit amacı canlıya “sığınma” ve “koruma” sağlamak olsa da, “hacim” mekanı oluşturan algısal özellikleri, yarattığı mekansal psikoloji vb. parametrelerin eşliğinde, temelde yapının işlevine bağlı olan, insan yaşamına ilişkin özellikleri de içermektedir. Bu şekilde, yapılar tasarlanırken yapının amacı doğrultusunda hacim kavramı yapı kimliğine etki etmektedir. Yeniden işlevlendirilecek bir yapıda ise, yeni işlev tespit edilirken, işlev doğrultusunda şekillenecek mekansal düzenin, yapının mevcut hacimsel düzen ile aynı izdüşümde olması, mekanın karakterinin daha verimli olarak bugüne yansıtılmasında önemli bir noktadır.

Mekanın bölüntülü hacimlerden oluşması, tek bir hacimden oluşması, hacmi sınırlayan elemanların geçirgenliği, opaklığı gibi özellikleri sonucunda algılanan hacim düzeni, insan üzerinde yarattığı psikolojik etkiyle mekanın kimliğinin desteklenmesine yardımcı olur. Bu bağlamda, mekandaki hacimsel düzeni ve algıyı korumak, yapıyı korumanın bir parçasıdır. Bu bakımdan iki farklı hacmi birleştirmek

ya da var olan hacmi bölmek gibi işlev zorunluluğunun yarattığı mekansal oluşumlarda, geri dönüşümü mümkün müdahalelerle yapının orijinal hacim şeması korunmalıdır.

3.2.6 Dolaşım elemanları

Yeni işlev ile orijinal işlevin çakışmadığı, mekan içindeki dolaşım trafiğinin farklılaştığı durumlarda, ek dolaşım elemanlarının gerekliliği ortaya çıktığından dolayı, yeniden işlevlendirilen korumaya değer bir yapıdaki mekansal müdahalelerde en belirgin müdahalelerin dolaşım elemanlarına yapıldığı söylenebilir. Eklenerek dolaşım elemanlarına örnek olarak, dikey dolaşıma eklenecek bir asansör, yönetmelikler gereği eklenecek bir yangın merdiveni ya da engelli ulaşımını sağlayacak rampalar verilebilir. Yeni işlev doğrultusunda eklenen bu dolaşım elemanlarının mekan içinde geri dönüşü mümkün olacak şekilde yer almasına dikkat edilmelidir.

Dolaşım elemanlarının mekan içindeki bir diğer önemli yeri, mekan içinde dolaşım ile birlikte sağlanan mekan deneyimidir. İki farklı işlevin sahip olduğu, farklı dolaşım şemalarıyla sağlanan mekansal deneyim birbirinden çok farklı olabilir. Bu durumda korumaya değer yapının orijinal dolaşım şemasını mümkün olduğunca koruyarak yeni işleve uygun dolaşım elemanları eklenirken; eski dolaşım şemasının korunmasıyla mekan içindeki işlevsel farkların okunmasına olanak veren, yeni dolaşım şemasıyla ise bugünkü işlevin dolaşım ihtiyaçlarını karşılayan iki farklı dolaşım şemasından oluşan bir düzen esas alınabilir. Bu şekilde oluşturulan bir dolaşım düzeni için, hangi elemanların korunacağı, hangilerinin kaldırılacağı, hangi konumlara yeni dolaşım elemanları ekleneceği kararları, mekan içindeki mevcut dolaşım elemanlarının, rölöve ve restitüsyon çalışmalarında incelenmesi sınıcu alınmalıdır.

3.2.7 İç Mekan Atmosferi

İç mekan atmosferi, mekanın sahip olduğu renk, doku, form ve ışık gibi estetik değerleri ile ilgili özelliklerinin algısal durumu olarak tanımlanabilir.

Korumaya değer yapıda, mekanın sahip olduğu atmosfer, zamanla mekandaki yapısal elemanların doku ve renklerinde oluşan değişikliklerle kendine has özelliğini kazanır. Tam bu noktada, yeni işleve uygun olarak yaratılacak olan mekan atmosferinin,

yapının orijinal atmosferiyle birlikte zaman içinde geçirdiği değişikliklerin mekana eklediği atmosfer zenginliği çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Yeniden işlevlendirilecek mekan içinde kişi, tarihsel belleğin bütünlüğü bağlamında eskiyi hissedebilmeli, eski dokuların ve renklerin oldukları şekilde korunmasıyla zaman içinde şekillenen yapıya özgü atmosferi algılayabilmelidir. Bu nedenle, yeniden işlevlendirilecek yapı, müdahale öncesinde, arşiv fotoğrafları ve restitüsyon çalışmaları kapsamında mekandaki renk, doku, form ve ışıık nitelikleri bakımından, rölöve ve mevcut durum incelemelerinde ise müdahale öncesi durumu bakımından incelenmelidir.

4. ENDÜSTRİ DEVRİMİ, İSTANBUL VE KENTSEL ETKİLER

19. yüzyılda Endüstri Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde de tüm Avrupa'da olduğu gibi etkisini hissettirmiş fakat, çeşitli nedenlerle, Endüstri Devrimi'nin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkisi, Avrupa'daki etkileri kadar kuvvetli olmamıştır. 19. yüzyıla kadar, nüfusunun %80'inden fazla kırsal alanda yaşayan Osmanlı Devleti'nde, İstanbul ve Anadolu'da üretim; köy ekonomisi çerçevesinde tarım dışı üretim faaliyetleri, kentlerde imalathaneler çevresinde örgütlenen ve basit el aletlerine dayanan geleneksel teknolojiyi kullanan zanaatlar ve Avrupa'dan ithal edilen sistemlerle ücretli işçi tutan imalathaneler ve fabrikalar olmak üzere üç şekilde örgütlenmekteydi. Bu üç tip üretim, 20. yüzyıla kadar eş süreli devam etmiştir (Köksal, 2005:21).¹²

Deniz ve kara bağlantılarının kuvvetli olduğu, yönetimin bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul, sanayi yapıları için uygun olan topraklarıyla her zaman sanayi girişimlerinin en yoğun yaşandığı kent olmuştur.

Endüstri Devrimi öncesinde, 19. yüzyıla kadar, İstanbul'daki sanayi tesisleri olarak loncalara bağlı küçük atölyeler ve zanaatkarlar ile 15. yüzyılda temelleri atılan Tershane-i Amire ile 16. yüzyılda temelleri atılan Tophane-i Amire'den bahsedilebilir. 18. yüzyılda, İstanbul'da porselen, ipek ve yün imalathanesi ile askeri amaçlı olarak Hasköy'de bir dökümhane, Yeşilköy ve Bakırköy arasındaki alanda¹³ ve Azadlı'da birer baruthane¹⁴, Levent çiftliği ve Dolmabahçe'de tüfek fabrikaları kurulmuştur. Askeri amaçlı bu tesisler dışında Üsküdar'da bir ipek fabrikasından¹⁵, İncirköy'de cam ve porselen fabrikası ile Kağıthane'deki kağıt fabrikasından bahsedilmektedir (Köksal, 2005:24, 25)¹¹.

---

¹² Alıntı, Pamuk, Ş., 1997. 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914, İstanbul.

¹³ Alıntı, Müller- Wiener, W., 1991. İstanbul'da erken dönem endüstri yapıları, Arkitekt, sayı:6, İstanbul.

¹⁴ Alıntı, Müller- Wiener, W., 1989. Industriearchaologie im Osmanischen Reich, Belleten, cilt:53, sayı:207-8, TTK, Ankara.

¹⁵ Clark, E., 1992. Osmanlı Sanayi Devrimi, Osmanlılar ve batı teknolojisi, yeni araştırmalar, yeni görüşler, ed. E. İhsanoğlu, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.

19. yüzyıl'da, 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın imzalanmasıyla başlayan modernleşme reformları, kapitülasyonlar ve gümrük vergilerinin artmasını engelleyen anlaşmalar ile Osmanlı'nın mali yetersizliği yabancı sermayenin girişini artırır. Bu modernleşme reformları, sosyal ve ekonomik hayatı etkilemiş, ticaret hacmi genişlemiş, yeni finans kurumları, bankalar, fabrikalar, sigorta şirketleri kurulmaya başlamış, İstanbul'un hem ekonomik ve sosyal yapısında, hem de fiziki altyapısında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1988 yılında hizmete giren Orient Ekspres, Osmanlı Devleti'nin batı ile entegrasyonunda önemli rol oynarken, kentte Avrupa'nın büyük kentlerindeki düzene benzer bir düzen arayışına gidilmiştir (Aksoy, 2007 : 1,13).

Yabancı sermaye girişi ile 1840 lı yıllarda çeşitli sanayi kuruluşları inşa edilmeye başlanmıştır. Ancak ülkeye giren yabancı sermaye ile birlikte teknik elemanların da yurtdışından getirilmesi, sanayileşme çabalarının ülke üzerinde köklü bir değişiklik yaratmasına mani olmuştur. Fabrikalarda çalışan teknik personel gittiğinde ya da teknik yetersizlikler söz konusu olduğunda fabrikalar kapanmak zorunda kalmışlardır (Köksal, 2005:14,16).

19. yüzyılda, İstanbul endüstrisini etkileyen ticari faaliyetler temel olarak iki türdür. Bunlardan ilki, İstanbul'un konumu itibarıyla Karadeniz ve Tuna iskeleleri ile Akdeniz'in, Arabistan'ın ve Hindistan'ın belli başlı kentleri arasındaki kuzey-güney ticaret yolunun merkezinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle İstanbul'da ticari ve sanayi faaliyetler, Karadeniz, Polonya, İsveç ve Moskova'ya tekstil ve tekstil ürünleri sağlamak amacıyla. Diğer temel ticaret kaynağı ise İstanbul kentinin ihtiyaç duyduğu temel gıda maddelerinin üretimidir. (İnalçık, 2004:8). Bu nedenle, 19. yüzyılda kurulan fabrikalar ağırlıklı olarak pamuklu, yünlü ve ipek tekstili dallarında, iplik, bez ve kumaş üreten fabrikalardır. Ayrıca gıda maddeleri, yağ ve sabun fabrikaları ile çimento ve tuğla üreten imalathaneler de vardır (Köksal, 2005:21).

19. yüzyılda kentte inşa edilen fabrikalar; 1805'te Beykoz'da kurulan Kâğıthane ve 1813'te Beykoz'da açılıp sonradan ayakkabı fabrikasına çevrilen tabakhane; Topkapı Sarayı'nın dış avlusuna kurulan Darphane-i Amire; bugün Eyüp'te bulunan Feshane-i Amire; William Fairbairn tarafından tasarlandığından ve deniz yoluyla İstanbul'a getirildiğinden bahsedilen bir un fabrikası; 1944'te Beşiktaş'ta kurulan demir dökümhanesi; 1840lardan itibaren Bakırköy'de kurulan bir demir imalathanesi, bir

makine atölyesi; pamuk eğirme, dokuma ve basma fabrikası; 1845'te Zeytinburnu'nda ordu ve donanmaya makine üretimi için kurulan bir makine fabrikası; 1846'da Büyükkada'da kurulan un fabrikası; 1848'de Paşalimanı ve Cibali'de kurulan un fabrikaları ile Unkapanı, Kasımpaşa, Hasköy ve Göksu'da kurulan un fabrikaları; 1884'te Paşabahçe'de kurulan cam fabrikası; Cibali'de kurulan tütün fabrikası; 1886'da Beykoz'da kurulan kâğıt fabrikası; Yedikule'de özel teşebbüse ait kurulan tekstil fabrikası; 1891'de Feriköy'de kurulan Bomonti Bira Fabrikası; 1894'te Yıldız'da kurulan Çini Fabrika-i Hümayunu; 1894'te Beykoz'da kurulan mum fabrikası, 1897'de Küçükçekmece'de kurulan kibrit fabrikası olarak listelenebilir (Köksal, 2004: 25,26).

20. yüzyıla gelindiğinde, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte iç gümrüklerin kaldırılması ve çıkarılan sanayiye teşvik kanunları ile sanayi girişimleri hızlanmıştır. Fakat I. Dünya Savaşı ve sonrasında ülkede hammadde, kaynak ve ulaşım sıkıntısı yaşanmış, bu da sanayiye olumsuz yönde etkilemiş, birçok fabrikanın açılmamak üzere kapanmasına neden olmuştur. Savaş sırasında kapitülasyonların kaldırılması ve gümrük düzenlemeleri, sanayinin kalkınmasında yeterli olmamıştır.¹⁶ 1913 yılında Silahtarağa'da kurulan Silahtarağa Elektrik Fabrikası; 1923'te Söğütözü'de kurulan mezbaha; Haznedar'da kurulan tuğla fabrikası ve Göksu'da kurulan tekstil fabrikaları bu döneme denk gelir. (Köksal, 2004:27).

19. ve 20. yüzyıllar da dâhil olmak üzere, İstanbul'un endüstri tarihinde Haliç'in önemi büyüktür. Haliç, kent merkezinde yer almasına rağmen çağlar boyu her iki yanındaki yamaçları bahçe ve bağlarla, ağaçlarla, sakin suları ve koylarıyla kıyılarında mesireye geline, temiz hava solunan, balık tutulan bir doğa harikası olarak kalmıştır.¹⁷ Özellikle 19. yüzyıldaki batılılaşma hareketleri ile sanayi kuruluşlarının birer birer inşaalarının hız kazanması, Haliç'in sahip olduğu doğal güzellikleri yok etmeye başlamıştır. 1940'larda Henry Prost tarafından hazırlanan planlarla Haliç sanayiye açıldığı için doğal ve kültürel yaşam zarar görmüştür (Brangar, 2004:64,65). Deniz taşımacılığının 1960'lardan sonra hızla önemini kaybetmesine karşılık, 1966 yılında onaylanan "İstanbul Sanayi Sahaları Planı"na kadar Haliç kıyıları ve dere havuzları daima sanayi için teşvik edilmiştir, bunu da

---

¹⁶ Alıntı, Kepenek Y., 1983. Türkiye'nin sanayileşme süreçleri, Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, cilt:7, İstanbul; Ökçün, G., 1997. Osmanlı sanayi, 1913, 1995 yılları istatistikî, Ankara.

¹⁷ Alıntı, İstanbul Ansiklopedisi, cilt:3

gecekondu alanları izlemiştir. (Karaman, 1987: 88). İstanbul gibi büyük bir pazarın burada olması, yüzde doksanı gecekondualarda oturan, çoğu fakir, işe ihtiyacı olan insanların oluşturduğu ucuz iş gücü, ucuz fiyatlara satın alınabilen yapı alanlarının varlığı, kuyular açılarak su ihtiyacının kolayca karşılanabiliyor olması, özellikle Alibeyköy ve çevresinin köy statüsünde olması ve köylerde mevcut yasalara göre her türlü faaliyetin kolayca yapılabiliyor olması, Silahtarağa Elektrik Santrali sayesinde kolay ve ucuz enerji sağlanabilmesi, çevrede karayolu ulaşımının hızla gelişmesi bölgedeki sanayi hareketlerini hızlandırmıştır (Brangar, 2004: 64).

Haliç sanayi bölgesi, 1980 li yıllara kadarki durumunda, şehrin içinde kalmış olması nedeni ile, sanayi bölge planlamasının temel ilkelerinden biri olan şehrin dışında gelişme ilkesine aykırı düşmektedir. Bunun sonucu olarak şehir kirlenmesi ortaya çıkmıştır (Karaman, 1987:82). 1980’li yıllarda başlayan Haliç’i temizleme çalışmaları 1990’ların ortalarından itibaren hız kazanmıştır. Bugün Haliç’te yeniden işlevlendirilerek eğitim, kültür, sanat merkezi olarak kullanılan ve Haliç’in bir rekreasyon olma yönündeki gelişimine destek sağlayan pek çok yapı bulunmaktadır (Bkz. Bölüm 5).

5. İSTANBUL'DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KORUMAYA DEĞER ENDÜSTRİ YAPILARI

Tez çalışması kapsamında, çalışmanın ağırlıklı bir bölümünü oluşturan bu bölümün temel amacı, İstanbul'da bulunan yeniden işlevlendirilmiş korumaya değer endüstri yapılarıyla ilgili genel durum değerlendirmesi yapılarak, belirlenen konumsal ve işlevsel kriterler dahilinde incelenecek örnek vakanın belirlenmesi, daha sonra bu örnek vakada yapılan iç mekan müdahalelerinin belirlenen kriterler etrafında incelenmesi olarak açıklanabilir.

Günümüzde, “eski” endüstri yapılarının ekonomik, kültürel ve estetik nedenlerden ötürü korunması bir fenomen haline gelmiştir (Hume, 1978: 38). İstanbul'da bulunan endüstri yapıları da, tez çalışması kapsamında daha önce bahsedildiği üzere (Bkz. Bölüm 4), konumlarının gereği, günden güne değişen toplumsal ihtiyaçlara ve fiziksel çevrenin sorunlarına potansiyel birer cevap olduklarından, bu fenomenin içindeki yerlerini almışlardır. Bu bakımdan, yeniden işlevlendirilen yapılardaki mekansal müdahaleler, yapıların konumsal ve işlevsel durumlarından ayrı düşünülemez. Mekanın özelliklerini belirleyen ve mekana şeklini veren, birbirinden ayrılmaz iki temel bağlam konum ve işlev olduğu için, mekansal müdahaleye ulaşırken işlevsel ve konumsal durumdan yola çıkmak gerekliliği ortadadır. Mekan işlevle, işlev ise konumla birlikte var olmaktadır.

Mekan-işlev-konum ilişkileri temel alınarak ortaya konulan bu bölümün ilk aşamasında, İstanbul'da bulunan ve günümüze ulaşan korumaya değer endüstri yapılarından yeniden işlevlendirilenleri tespit edilmiştir. Bunun için İstanbul'da yeniden işlevlendirilen korumaya değer endüstri yapılarının mevcut durumu incelenmiştir. İstanbul'da bulunan 256 adet büyük ve küçük programlı endüstri yapısından 43 adedi günümüze ulaşmıştır (Köksal, 2005 : 35). Bu 43 adet yapının içinden yeniden işlevlendirilmiş olanlar, daha önce yapılan araştırmalar da göz önünde bulundurularak ve elde edilen veriler güncellenerek tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise, yeniden işlevlendirildiği tespit edilen korumaya değer endüstri yapıları konumsal ve işlevsel olarak orijinal ve şimdiki durumları göz önüne alınarak

değerlendirilmişlerdir. Yapıların mekansal durumları ise, önerilen mekan analiz yöntemleri doğrultusunda detaylı inceleneceği için, seçilen örnek üzerinde orijinal ve yeni iç mekan durum analizleri ile birlikte incelenmiştir.

İnceleme sürecinde elde edilen veriler bir tablo üzerinde toplanmıştır (Ek A). Yapıların konumsal ve işlevsel durumlarını temel alan tablo oluşturulurken, ilk önce binaya ait temel kimlik bilgilerinin olduğu hücre, daha sonra yeniden işlevlendirilme aşamasının belirtildiği işlevsel durum hücresi, daha sonra da konumsal durum hücresi işlenmiştir. Yeniden işlevlendirilen yapılar tez çalışmasının ana temasını oluşturduğu için, yeniden işlevlendirildiği tespit edilen yapılarda daha titiz bir veri toplama sürecine gidilmiştir. Oluşturulan tablo üzerindeki veriler, genel konumsal durumu daha net görebilmek için “google earth” tabanı üzerine konumsal yerleri belirlenerek ve mevcut işlevsel durumları farklı renklerle belirtilerek işlenmiştir (Şekil5.1; Şekil 5.2). 1923 yılı, Cumhuriyet’in ilanının üst sınır olarak kabul edildiği çalışma kapsamında, kullanılan kategori kodlamaları her yapının hizmet verdiği iş kollarına göre belirlenmiştir. Buna göre İstanbul’da bulunan endüstriyel iş kolları ve kodlamaları Köksal’ın (2006:129) kullandığı kodlamalarla sırasıyla; enerji üretimi E, gıda üretimi G, Giyim ve dokuma üretimi GD, deri üretimi DÜ, kimyevi madde üretimi KM, maden işleme Mİ ve toprak işleme Tİ olarak, 7 kolda ele alınmıştır.

5.1 İstanbul’da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapılarının Konumsal Durumu

Endüstri Devrimi sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti olan İstanbul, konumu ve sahip olduğu deniz ulaşımı olanakları ile, Osmanlı sanayi ve ticaretinin de başkenti konumundadır. Bu nedenle şehrin pek çok noktasında, 18. yüzyıldan itibaren pek çok endüstri yapısı yapılmaya başlamıştır. Bilhassa 19. yüzyıldaki modernleşme çabaları sonucu, kurulan demiryolu ulaşımıyla batı ile entegrasyonunu sağlama hedefi gerçekleştirilmeye çalışılmış, bu da sanayi ve ticarete farklılıklar yaratmıştır (Bkz. Bölüm 4). Şehrin bir çok noktasında endüstri yapıları belirlemeye başlamıştır.

18. yüzyılda fabrikaların konumlanacağı araziler için şehir dışında ikametın fazla olmadığı geniş araziler tercih edilirken, arazilerin su kenarında olması gerek fabrikaların çalışırken suyu kullanmaları bakımından, gerekse suyun sağladığı ulaşım avantajına bağlı olarak tercih edilmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise, yeni kurulan

büyük programlı fabrikalar, herhangi özel bir planlama olmaksızın yaptıkları üretim için gerekli olan hammaddeye en yakın noktada ya da hammadde ve biten ürünün ulaşımının, dolayısıyla üretimin en kolay olduğu bölgede konumlanmışlardır (Köksal, 2005:28).

Kentte bulunan fabrikalar için arazi seçiminde rol oynayan faktörler, su-deniz kenarında olma, demiryoluna yakın olma, hizmet edeceği yere yakın olma, hammaddeye yakın olma şeklinde gruplandırılabilir. Çoğu zaman fabrika için seçilecek arazinin bu faktörlerden bir kaçına birden sahip olması arazinin tercih sebebini kuvvetlendirmiştir.

Su-deniz kenarında olma

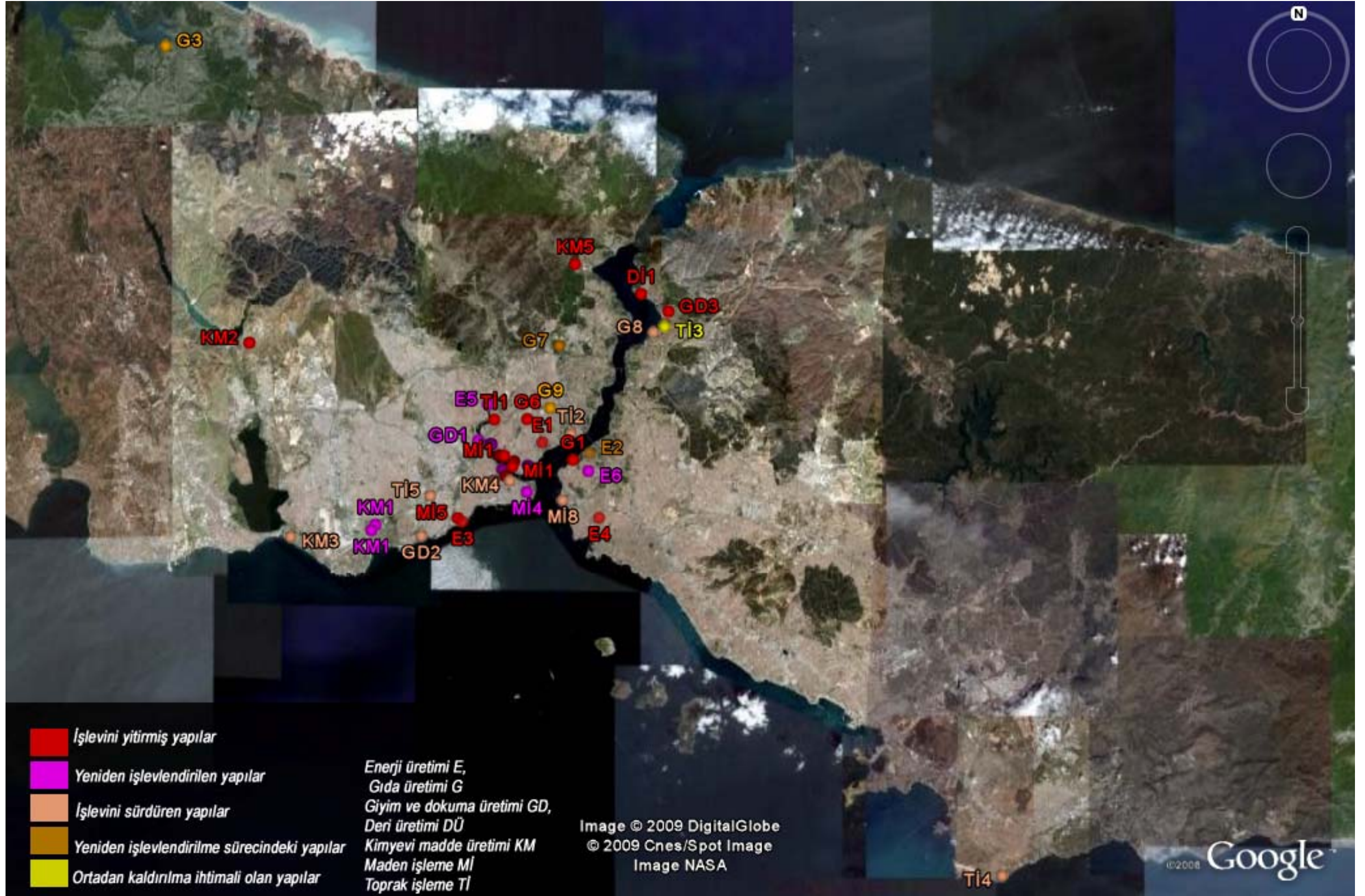
Bir işletmenin su kenarında bulunması, hem deniz yoluyla ulaşımının kolayca sağlanması, hem de fabrika için gerekli suyun temini demektir. Deniz ulaşımıyla bağlantı olmadan, yalnızca fabrikaya gerekli suyun teminiyle ilgili arazi seçim örnekleri, hammaddeye/güçkaynağına yakınlık başlığı altında değerlendirilmiştir.

Su ve deniz kenarında olan endüstri işletmeleri, Haliç kıyısındakiler, İstanbul Boğazı kıyısındakiler ve Marmara Denizi kıyısındakiler şeklinde gruplandırılabilir.

Deniz ulaşımı ve ticaretinin İstanbul kent ekonomisindeki payı göz önünde alındığında, Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine bağladığı için, Boğazlar'ın deniz taşımacılığında günümüzde olduğu kadar geçmişte de önemli bir yere sahip olduğu görülebilir. İstanbul, sahip olduğu boğaz avantajını ve deniz taşımacılığını sanayi sektöründe de kullanmıştır. Boğaz kıyısındaki sanayi mekanlarına örnek olarak Beykoz Askeri Debbağ Fabrikası, Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası, Paşabahçe İspirto ve İçki Fabrikası, Paşabahçe Tuğla ve Kiremit Fabrikası'nı verebilir (Şekil 5.1; Şekil 5.2).

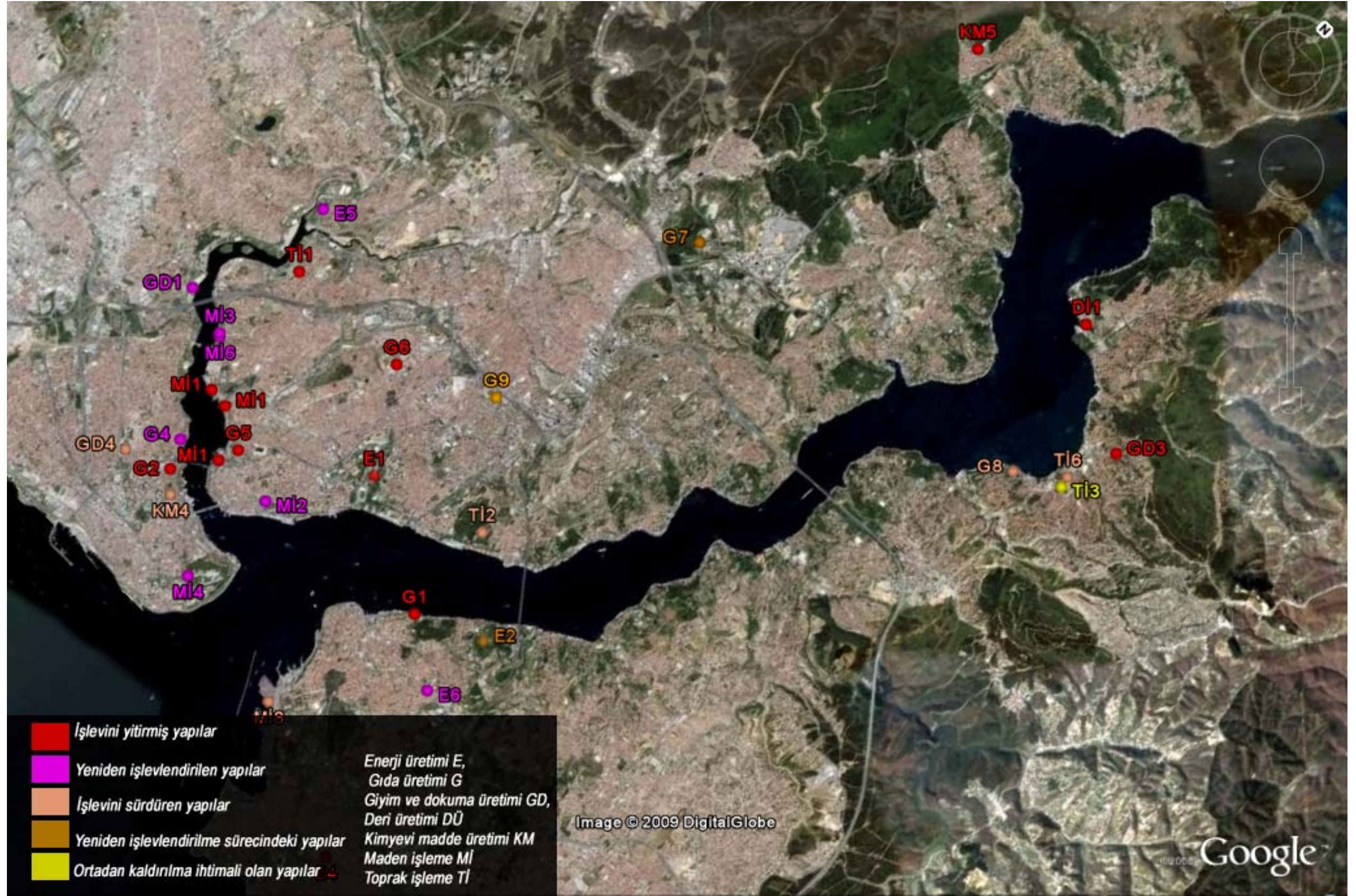
Boğaz kıyılarının yanında, Haliç, tarihte sanayi ve ticaret mekanlarının konumlarının seçiminde başrol oynamıştır. Sanayinin Haliç'i seçmesinin pek çok önemli nedeni vardır. Haliç doğal ve korunaklı bir limandır. Geniş, sakin ve derin sulara sahip olup Boğazlara açıldığı için deniz ulaşımına ve ticaretine olanak sağlar. İki yakasındaki toprakların verimliliği, sanayi yapılarının Haliç'i tercih etmesine neden olarak gösterilebilir. Özellikle 19. yüzyılda başlayan sanayileşme hareketlerine bağlı olarak, Haliç kıyısındaki yalılar yerlerini sanayi işletmelerine bırakmaya

Şekil 5.1: İstanbul ve çevresindeki, günümüze ulaşmış korumaya değer endüstri yapıları.

Şekil 5.2: Haliç ve İstanbul Boğazı çevresindeki, günümüze ulaşmış korumaya değer endüstri yapıları.

başlamışlardır (Aksoy,2007:10). Bu nedenle korunmaya değer nitelikteki pek çok sanayi yapısı Haliç etrafında toplanmıştır (Şekil 5.2). Sanayi yapılarının kendi öz çıkarları bakımından Haliç’i seçmelerinin sebepleri; pazara yakınlık (şehir merkezi), hammaddeye yakınlık (tuğla fabrikaları için çamur), enerji kaynağına yakınlık (Silahtarağa Elektrik Santrali) ve ulaşım olanakları (su yolu kolaylıkları) olarak özetlenebilir (Karaman, 1987: 88).

Günümüzde, Haliç kıyıları kent ile Haliç arasında sıkışıp kalmıştır. Buradaki sanayi yapılarının işlevlerini kent dışına taşımaları sonucu, Haliç ve çevresi hem rant değeri hem de rekreasyon alanı yaratma potansiyeli oldukça yüksek olan bir bölge olarak değerlendirilmektedir. Haliç yenileme projesi, bir çok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu alandaki rant değerleri de yüksek olduğu için, diğer çoğu konumda olduğu gibi burada da endüstriyel miras tehlike altındadır. Gerekli önem verilmediği için buradaki pek çok bina işlevini yitirmiş ve yıkılmıştır. Örneğin 1980’lerde İstanbul Belediye başkanı Bedrettin Dalan döneminde, Haliç’in temizlenmesi adı altında Haliç kıyısındaki pek çok bina hiçbir belgeleme ve değerlendirme çalışması yapılmadan yıkılmış ve yerlerine park düzenlenmeleri yapılmıştır (Köksal, 2005:29).

Haliç’de, pek çok dönemin mimari değerleri başta olmak üzere, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti sanayi tarihine ve bölge tarihine dair pek çok bilgi, yapıların yeniden işlevlendirilerek kentin kullanımına açılması sonucu gelecek kuşaklara aktarılabilir. Haliç kıyısında yeniden işlevlendirilerek sürdürülebilirliği sağlanmış endüstri yapılarına örnek olarak Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, bugünkü Kadir Has Üniversitesi; Lengerhane-i Amire ve Şirket-i Hayriye Tershanesi bugünkü Rahmi Koç Müzesi; Silahtarağa Elektrik Santrali, bugünkü Santralİstanbul Kültür ve Sanat Merkezi, Fashane-i Amire, bugünkü Feshane Uluslararası Fuar Kongre ve Kültür Merkezi gösterilebilir.

Deniz kenarı arazilerde kurulu olan diğer işletmeler Marmara Denizi kıyısındakilerdir. Haliç ve İstanbul Boğazı kıyısındaki diğer işletmeler gibi bu bölgedeki işletmelerin de deniz kıyısındaki araziye seçmelerinin temel nedeni deniz taşımacılığıdır. Bu işletmelere örnek olarak da Bakırköy Bez Fabrikası ve Zeytinburnu Makine Fabrikası örnek olarak gösterilebilir.

Geçmiş ve bugünü kıyasladığımızda geçmişte hammadde ve bitmiş ürünün kolayca taşınmasına olanak veren deniz ve su kenarlarında, günümüzde rekreasyon ihtiyacı

mevcuttur. Kentin yaşam şeklinin ve fiziksel yapısının değişmesiyle birlikte deniz ve su kenarları gittikçe kent içinde kalmaya başlamış, deniz ve suyun insan psikolojisindeki olumlu yönüyle birlikte bu alanlarda yeşil doku, kültür ve sanat merkezleri gibi rekreasyon alanı ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Böyle bir ihtiyaca cevap vermek adına, varlıkları başlıbaşına birer tarih ve kültür belgesi olan endüstri yapıları yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılmalıdır.

Demiryoluna yakın olma

Endüstri Devrimi sonrasında, modernleşmenin de etkisiyle batı ile ilişkileri sağlamlaştırmak adına demiryolu ulaşımına önem verilmesiyle deniz taşımacılığının yanında demiryolu ulaşımı da taşımacılık alanında önem arz kazanmıştır (Aksoy, 2007:1). Bu nedenle fabrikalar kurulurken, fabrikaların demiryoluna yakın bir mevkide olmasına, üretilen ürünlerin ya da hammaddenin taşınımının kolaylığı açısından dikkat edilmiştir. Bu kategoriye giren yapılara örnek olarak Zeytinburnu Demir Fabrikası, Bakırköy Bez Fabrikası, Yedikule Gazhanesi ve Küçükçekmece Kibrit Fabrikası gösterilebilir. Günümüzde bu işletmeler kent merkezine yakın ve mevcut rekreasyon alanı içinde konumlanmaktadır.

Hizmet edeceği yere yakınlık

Arazi seçiminde hizmet edecekleri alanın esas alındığı sanayi yapılarına örnek olarak Beylerbeyi Sarayı'nın aydınlatılması için havagazı üreten Nakkaştepe Gazhanesi, Dolmabahçe Sarayı'nın aydınlatılması için havagazı üreten Dolmabahçe Gazhanesi, temel kurulma nedeni Yıldız Sarayı için çini üretmek olan Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu verebilir.

Hizmet edeceği yere göre konumlanan endüstri yapılarının ortak özellikleri, günümüzde, müze olarak kullanılan saraylara hizmet ettikleri için kültür ve gezi turlarının yapıldığı rekreasyon alanı içinde kalmış olmalarıdır. Etraflarını kent dokusu sarmış olsa da saray binaları ve bahçeleri günümüzde kısmen korunmuş, bu saray binalarına hizmet eden gazhaneler de saray sınırları içinde kalmalarından dolayısıyla, günümüzde rekreasyon alanı olarak kullanılan alanlar içindedirler. Örneğin Dolmabahçe Gazhanesi, Dolmabahçe sarayının bahçesinde konumlanmış olduğundan, parka dönüştürülen saray bahçesi içinde yer almaktadır. Aynı şekilde Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu, Yıldız Parkı içindedir.

Hammaddeye/Kaynaklara yakınlık

Endüstri yapılarının konumlanacakları arazi seçiminde, arazinin hammadde ve enerji kaynağı ile doğrudan bağlantısı önemli bir role sahiptir. Altyapı ve makinelerin çalışması için gerekli suyun temini açısından su kaynaklarına ya da fabrikaların işleyeceği hammaddelere yakın bir konumdaki arazi, üretim sürecini kolaylaştırmaktadır.

Bu kategorideki sanayi yapılarına Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası örnek verilebilir. Bu fabrika kurulduğu yıllarda Mecidiyeköy’de, likör ve kanyanın hammaddesi olan çok sayıda üzüm ve meyve bahçesi mevcut idi. Fabrikada üretilen çilek ve ahududu likörleri Arnavutköy, İstinye ve Tarabya sırtlarında yetişen çilek ve ahududulardan elde edilirdi (Zat, 1993: 318-319). Bu bilgilere dayanarak, fabrikanın likör yapımında kullanılacak olan meyve ve nebahat çeşitlerine yakın, şehir dışında yeşillik alan içinde konumlandığı söylenebilir. Günümüzde ise, bu alanlardaki yapılaşma nedeniyle bu bahçeler ortadan kalkmış, Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası tamamen kentsel alan içinde kalmıştır. Ali Sami Yen Stadyumu yanındaki rant değeri oldukça yüksek olan arazide yer alan fabrika, 2008 yılındaki bir ihale ile Aşçıoğlu İnşaat Ltd. Şti. tarafından satın alınmıştır ve korunup korunmayacağına dair henüz net bir açıklama yapılmamıştır (Bilgin, 2008a).

Fabrikalarda kullanılacak suyun teminiyle ilgili olarak, su kaynağına yakın konumlanan Azadlı Baruthanesi hammaddeye/güç kaynağına yakınlık açısından bir başka örnek olarak gösterilebilir. Azadlı Baruthanesi, bünyesinde bulunan değirmeni çevirmek için sulak bir alanda, şimdi Sazlıdere Barajı’nın konumlandığı mevkide kurulmuştur.

Günümüze ulaşmış endüstri yapılarının geçmişteki ve şimdiki konumsal durumları özetlenecek olursa, 19. yüzyılda sanayi yapılarının arazi seçimleri ve konumları için yukarıda sayılan faktörler büyük önem taşıyorken, günümüzde bu yapıların bulundukları konumlarda çok farklı anlamlar taşıdıkları söylenebilir. Bu yapılar, plansız büyüyen kentleşme yüzünden, şehir merkezi içinde kalmışlardır ki bu durumda da pek çok problemi gündeme getirmektedir. Bu problemlerden ilkinin “kent içinde kalan sanayi işletmelerinin, yeterli önlem alınmadığı ve arıtma tesisi kurulmadığı taktirde, suyu kirletmeleri ve çevreye zarar vermeleri kaçınılmazdır; diğer yandan söz konusu tesislerin, kent merkezlerinde kalmaları, rant değeri yüksek

yerlerde olmaları gibi nedenler ileri sürülerek, kent dışına taşınmaları ya da tamamen kapatılmaları/yıkılmaları gündeme gelmektedir.” şeklinde özetleyebiliriz (Köksal, 2005:28).

Kentin fiziki ve sosyolojik yapısı ile kentteki yaşam biçiminin değişimi sonucunda kentin ihtiyaçları da değişmiştir. İlk kuruldukları yıllarda hammadde ve ürün ulaşımının rahatlığı temel nedenine dayanarak konumları seçilen 19. yüzyıl sanayi yapılarının çoğu, bugün kentin en çok ihtiyaç duyduğu yeşil alan, tarihi/kültürel gezi alanları, su/deniz kıyıları gibi potansiyel rekreasyon alanları içinde kalmıştır (Şekil 5.1; Şekil 5.2).

Konumlarına bağlı olarak kaynaklanabilecek problemlerin çözümü için, 19. yüzyıl sanayi yapıları, kültürel mirasımızın simgesi olarak korunmalı, bulundukları konumun ihtiyacına göre yeniden işlevlendirilip, tekrar insanların hizmetine sunularak varlıkları devam ettirilmelidir.

5.2 İstanbul’da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapılarının İşlevsel Durumu

İstanbul’da bulunan korumaya değer sanayi mekanları, daha önce belirtildiği gibi enerji üretimi, gıda üretimi, giyim ve dokuma üretimi, kimyevi madde üretimi, maden işleme ve toprak işleme olarak yedi temel işlevde hizmet vermekteydiler. Bu yapıların Yeditepe Gazhanesi, Dolmabahçe Gazhanesi gibi bir kısmı henüz yeniden işlevlendirilmemiş, Azadlı Baruthanesi, Taksim Su Tesisi gibi bir kısmının yeniden işlevlendirilme olasılığı ortadan kalkmıştır. Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası ve Haznedar Tuğla Fabrikası gibi bir kısmı tamamen yenilenerek modern bir teknoloji ile üretimlerine devam etmektedirler. Tüm bu korunmaya değer endüstri yapıları içinden yeniden işlevlendirilip yeni işlevleriyle faaliyete geçen tesisler; Silahtarağa Elektrik Santrali / Santralİstanbul Eğitim, Kültür ve Sanat Merkezi; Bağlarbaşı Elektrik Santrali ve Tramvay Deposu / Bağlarbaşı Kültür Merkezi ve Ulaşım Müzesi; Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası / Kadir Has Üniversitesi; Feshane Fabrika-i Hümayunu / Feshane Uluslararası Fuar Kongre ve Kültür Merkezi; Tophane-i Amire / Mimar Sinann Güzel Sanatlar Üniversitesi Kültür ve Sanat Merkezi; Lengerhane-i Amire ve Şirket-i Hayriye Tersanesi / Rahmi Koç Müzesi; Bakırköy Baruthanesi / Bakırköy İspirtohane Binası Müzik ve Sanat okulu ve Yunus Emre Kültür Merkezi olarak örneklendirilebilir (Ek A).

İstanbul’da yeniden işlevlendirilen endüstri mekanlarının şu andaki işlevsel durumlarıyla ilgili olarak yapılan araştırma ve alan gezilerinin ardından hazırlanan işlev ve konum bilgilerini içeren tablo (EK A)sonucunda, İstanbul’daki korunmaya değer endüstri yapılarının çoğunun olarak şu andaki rekreasyon ihtiyaçlarını karşılayamadığı, terk edilmiş halde bırakıldığı ya da rant yüzünden ortadan kalkma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu, pek azının yeniden işlevlendirilerek kültür merkezi, müze, sergi ve konferans alanı gibi çağdaş kent yaşamının ihtiyaçlarına cevap vermeye çalıştığı görülmektedir (Ek A).

6. İSTANBUL'DA YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN KORUMAYA DEĞER ENDÜSTRİ YAPILARININ İÇ MEKAN MÜDAHALELERİ KAPSAMINDA SANTRALİSTANBUL ÖRNEĞİ

Tez çalışmasının bu bölümünde, önceki bölümlerde yer alan tüm veriler ve bu verilerin oluşturduğu altyapı doğrultusunda, İstanbul'daki yeniden işlevlendirilen korunmaya değer endüstri yapılarından birisi olan eski Silahtarağa Elektrik Santrali, şimdiki Santralİstanbul Eğitim, Kültür ve Sanat Merkezi üzerinde örnekleme yapılmıştır. Santralistanbul örneğine karar verilmeden önce, İstanbul'da bulunan bu 43 adet korunmaya değer endüstri yapısı, konumsal ve işlevsel olarak sahip oldukları genel özelliklerle incelenmiştir (Ek A). İnceleme ve yapılan alan ziyaretleri sonunda elde edilen verilerle Santralistanbul yerleşkesi içindeki Enerji Müzesi örneğinde karar kılınmıştır.

Bu karardaki en temel neden, Silahtarağa Elektrik Santrali'nin üretim yapılarının ve Enerji Müzesi olarak kullanılan 1 ve 2 numaralı makine dairelerinin yalnızca makineler için tasarlanmış olmasına, tasarımda elektrik santralinin çalışma şartları gereği insan faktörünün iç mekan planlamasında göz önünde bulundurulmamasına rağmen, yapının günümüzde tamamen insanların kullanımına bağlı olarak pek çok insanı aynı anda içinde barındıracak şekilde, müze işlevine uygun kurgulanmış olmasıdır (Bilgin, 2007:9). Bu durumun sonucu olarak da uygulama süreci tamamlanmış olan ve yeni işleviyle hizmet sunan Santralİstanbul/Enerji Müzesi projesinin bilhassa iç mekan müdahalesi bakımından daha ilgi çekici hale gelme potansiyelinin varlığı, yapının seçimi sırasında göz önünde bulundurulmuştur.

Santralİstanbul örneğinin seçilmesindeki diğer neden, Santalİstanbul'un günümüze yakın bir tarihte müdahale görmüş olmasıdır. Açılış tarihi Eylül 2007 olan Santralİstanbul'da, yapılan müdahalelerin değişikliğe uğramadan ve bozulmadan, alan ziyaretleri sırasında saptandığı halde projelendirilmiş ve uygulanmış olma olasılığının yüksek olması, Santralİstanbul yerleşkesindeki binalardaki iç mekan müdahalesi yaklaşımına dair görece daha çok veri elde edilmesini mümkün kılar.

Santralİstanbul örneğinin tez çalışması için sağladığı bir diğer yarar, yerleşkenin barındırdığı işlevlerin çeşitliliğidir. Haliç etrafında yeniden işlev kazandırılan diğer korunmaya değer endüstriyel yapılara örnek olarak Şirket-i Hayriye Tershanesi ve Lengerhane-i Amire, şimdiki Rahmi Koç Müzesi; Feshane, şimdiki Uluslararası Fuar, Kongre ve Kültür Merkezi ve Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, şimdiki Kadir Has Üniversitesi verilebilir. Silahtarağa Elektrik Santrali, şimdiki Santralistanbul Eğitim, Kültür ve Sanat Merkezi'nde ise tüm bu fonksiyonların tümü aynı anda barınmaktadır. Santralistanbul programında bulunan sanatçı rezidansları, Bilgi Üniversitesi eğitim binaları, ofisler, kütüphane, sergi alanları, çağdaş sanatlar müzesi, konferans salonları, cafe ve restoranlar gibi farklı ihtiyaçlara göre şekillenmiş pek çok müdahale, ele alınacak olan Enerji Müzesini örneğini çok boyutlu incelemeye açık tutarak özellikle konumsal ve işlevsel kurgu ile mimari dil kavramları kapsamında bütünler niteliktedir.

6.1 Yapının Genel Tarihi, Rölöve ve Restitüsyon Çalışmaları

Bu bölümdeki amaç, Silahtarağa Elektrik Santrali yerleşkesinde ele alınan 1 ve 2 numaralı makine dairelerinin genel tarihini inceleyerek belge niteliği taşıyan yapının tarihteki önemini kavramak, rölöve ve restitüsyon çalışmalarını inceleyerek yapının geçirdiği fiziki değişimler (ekler, dolgular, yıkımlar) hakkında bilgi sahibi olarak analiz edilecek olan iç mekan özelliklerine temel oluşturmaktır.

Silahtarağa Elektrik Santrali'nin işletilme süreci, yabancı sermaye dönemi (1913-1936), millileştirme ve sonrası dönem (1937-1951), enterkonnekte sisteme geçiş dönemi (1952-1961) ile devletleştirme ve kapanış dönemi (1962-1983) olarak, dört dönemde ele alınabilir (Aksoy, 2007:13).

1880'lerden sonra Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme reformları, kapitülasyonlar ve gümrük vergilerini arttırmayı engelleyen anlaşmalar sonucunda, ülkeye yabancı sermaye girişi hız kazanmıştır. 1910 yılında Avusturya-Macaristan kaynaklı Ganz şirketi'nin kurduğu Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi, İstanbul'un Avrupa yakasının elektriklenmesi imtiyazını elli seneliğine ele geçirmiştir. Bundan yalnızca bir yıl sonra ise, şirket kontrolü Belçikalı SOFINA şirketine geçmiştir. Bu şirket 1923'te Ankara hükümetiyle yaptığı anlaşma sonucunda kapasitesini genişletmiş, sermayesini üç katına çıkartmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla sanayi faaliyetleriyle birlikte, konut sayısı ve buna bağlı olarak elektrik ihtiyacı artmıştır. Bu ihtiyaçlar

doğrultusunda SOFINA, santralin kapasitesini 1931 yılında daha da arttırmıştır (Aksoy, 2007:13).

1930'ların korumacı politikası sonucunda SOFINA, ülke dışına kaynak çıkaramamaktadır. 1930'lu yıllarda sipariş edilen malların bedellerinin ödenmesi de ekonomik sıkıntı yüzünden zorlaşmış, şirket borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. Yurt dışından sipariş edilmesi gereken parça ve makineler, ülke dışına sermaye çıkarılamadığı için takas yoluyla sağlanmaya başlanır. Devlet tarafından bu takas işlemlerini denetleyen bir komisyon kurulur. Fakat 1935-1938 yılları arasında Elektrik Şirketi'ne gümrük muafiyetini suistimal ederek kaçakçılık yaptığı ve şirketin elektriği halka pahalıya sattığına dair iki dava açılır, şirket yolsuzluk ve suistimalle suçlanır. Tüm bu olayların sonucunda durumu iyice sarsılan şirketi hükümet satın almaya karar verir. 1937'de şirketin tüm mal varlığı satın alınır (Aksoy, 2007:14).

SOFINA devrinden sonra Silahtarağa Elektrik Santrali, İstanbul Elektrik İşleri Umum Müdürlüğü'ne geçer. 1939'da santralin işletmesi İstanbul Belediyesi'nin kurduğu İETT'ne bağlanır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kırdan kente göçün başlamasıyla İstanbul'daki hızlı nüfus artışı beraberinde artan elektrik ihtiyacını da getirir. Savaş sonrası ekonomik gelişmelerin neden olacağı bu talep artışını gören İETT 1944'te kapasite artırımına gider ve Silahtarağa Elektrik Santrali'ne 3 numaralı makine dairesi eklenir (Aksoy, 2007:15).

İstanbul'da elektrik ihtiyacı 1952 yılına kadar Silahtarağa Elektrik Santrali tarafından tek başına karşılanır. Türkiye'nin enterkonnekte sisteme geçmesiyle birlikte, Silahtarağa Elektrik Santrali kendi üretiminin dışındaki diğer santrallerden aldığı elektriği de dağıtmaya başlar (Aksoy, 2007:15).

Hükümet 1962 ve 1963 yıllarında santrali Etibank'a devreder. Bu yıllarda yeni bir santralin kurulmasına karar verilir. 1966 yılında Etibank tarafından Ambarlı Elektrik Santrali kurulur. 1970'de TEK, ülkenin elektrik işlerine yeni bir yön verir. TEK elektriği İstanbul Belediyesi sınırına kadar getirir, belediye adına elektrik İETT tarafından dağıtılır. Bu çerçevede 1970'de Silahtarağa Elektrik Santrali TEK'na devredilir. 1976'da Ambarlı Elektrik Santrali'nin tüm birimleri çalışır duruma geçince ağırlık bu santrale geçer (Aksoy, 2007:15).

1980lere gelindiğinde 630bin kilovat kapasiteli, Türkiye'nin ikinci büyük elektrik santrali olan Ambarlı Elektrik Santrali'nin yanında yalnızca 80 kilovattı aktif olan 120 kilovat kapasiteli Silahtarağa Elektrik Santrali, elektrik üretimi açısından önemini yitirmiştir. Kirlenen ve ısınan Alibeyköy deresinden soğutma suyu temin edilemez hale geldiğinden ve tesisler çok eskidiğinden, Türkiye'nin ilk elektrik santrali Silahtarağa Elektrik Santrali 1983 yılında üretimini zorunlu olarak durdurur (Aksoy, 2007:16).

Silahtarağa Elektrik Santrali'nin müdahale öncesi rölöve çalışmaları ve müdahale sonrasındaki günümüz durumunun gösterildiği planlar karşılaştırıldığında, yapılan bazı müdahalelere ilişkin kararları daha net anlayabilmek için restitüsyon çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur.

Yapının restitüsyon çalışmaları DS Mimarlık tarafından yapılmış, yapı zemin kat, 1. kat ve 2. kat olarak üç seviyede, her seviyenin planları ve yapılara ait görünüşler dört dönemde ayrı ayrı incelenmiş, tüm dolgular, ekler ve kaldırılan elemanlar belirtilmiş, araştırma fotoğraflarla desteklenmiştir. DS Mimarlık tarafından yapılan rölöve ve restitüsyon çalışmalarına örnek olarak yapının 1. dönem restitüsyon paftası (Ek C) ve 2. döneme ait üretim birimlerini gösteren 2. kat plan paftası (Ek D) gösterilebilir.

6.2 Konumsal ve İşlevsel Kurgular

Bu bölümün temel amacı, Silahtarağa Elektrik Santrali yerleşkesinin, İstanbul ile, yerleşke içindeki Enerji Müzesi'nin de yerleşke içerisindeki diğer yapılar ile olan konumsal ve işlevsel ilişkilerini “zaman” kavramı bağlamında inceleyerek, Enerji Müzesi olarak kullanılan 1 ve 2 numaralı makine dairelerinin geçmişteki ve günümüzdeki konumsal ve işlevsel durumunu değerlendirmektir.

“Konumsal ve İşlevsel Kurgular” başlığı altında, pek çok yapıyı bünyesinde barındıran Silahtarağa Elektrik Santrali yerleşkesindeki sadece 1 ve 2 numaralı makine dairelerine değinmek yerine, ele alınan bu iki yapının konumsal ve işlevsel durumlarını daha iyi kavrayabilmek için yerleşke içindeki yapıların bütünü genel olarak ele almak gerekir.

Silahtarağa Elektrik Santrali konumlandırılırken arazi olarak, dönemin endüstriyel faaliyetlerinin toplandığı yer olan Haliç tercih edilir. Bunun temel nedeni, elektrik üretiminde kullanılacak olan kömürün deniz yolu ile ulaşımının bu bölgeden kolaylıkla sağlanabilmesidir. İkinci neden olarak, dönemin teknolojisi ve elektrik

iletimindeki elektrik kayıpları göz önüne alındığında, elektrik santralının sanayi merkezine ve şehre yakın konumlanması gerekmektedir. Alibeyköy ve Kağıthane semtleri bu koşulları sağlayan, konumsal olarak ne kentin içinde ne de dışında kalan bir bölgede yer aldıkları için, Silahtarağa Elektrik Santrali'nin bu bölgede konumlanmasına karar verilmiştir. Böylece Pera ve kentin diğer alanlarına elektrik dağıtımı için kullanılacak olan kablo ve dağıtım sisteminin uygulanması kolaylaşmış olur. Özellikle Alibeyköy ve Kağıthane derelerinin Haliç'e döküldüğü yerin seçilmesinin nedeni ise, Silahtarağa Elektrik Santrali'nin kurulduğu dönemde Unkapanı ve Silahtarağa arasında sanayi tesislerinin kurulmasına izin verilmemesidir. Bu alanın seçimi, ayrıca Alibeyköy ve Kağıthane derelerinden elektrik üretiminin çeşitli aşamalarında kullanılacak olan suyun temininin kolaylığını da beraberinde getirir.

Elektrik santralının Haliç'te bulunuyor olması, ileriki yıllarda sanayi tesislerinin de burada yoğunlaşmasında etkilidir. Silahtarağa Elektrik Santrali'nin kurulması da Haliç kıyılarında sanayiye teşvik eden bir unsur olmuş, buna bağlı olarak Silahtarağa, Kağıthane ve Alibeyköy'de kıyı kesimlerde sanayi kuruluşlarının ve atölyelerin artmasıyla gerideki boşlukların gecekondular tarafından doldurulduğu bir yerleşim alanı olmuştur (Aksoy, 2007:10; Brangar, 2004: 49,50). Bölgenin, geçmişte elektrik santralının varlığı nedeniyle değişen fiziki yapısının, bugün de bir eğitim, kültür ve sanat merkezinin varlığı nedeniyle değişebileceğini düşünmek umut vericidir.

Silahtarağa Elektrik Santrali yerleşkesi 118.000m² lik bir alan içinde kurulu, 1910 ile 1950 yılları arasındaki yaklaşık kırk yıl içerisinde oluşumunu tamamlayan ve genişleyen modern bir sanayi yerleşkesidir (Aksoy, 2007:2). Silahtarağa Elektrik Santrali yerleşkesinin konumsal kurgusu, Santralİstanbul Projesi'ne dönüşüm süreci dahilinde Arolat (2007:54) tarafından şöyle belirtilir:

“Yerleşmenin dağılımı –zaten yapılaşmaya elverişsiz olan- arazinin zemin kesitindeki farklılıklara göre kurgulanmış, bir başka deyişle bina kümeleri arazinin yapılaşmaya görece elverişli yerlerinde konumlanmıştı. Dolayısıyla bu bölgelerde konumlanmayı sürdürmek zaman içinde önemli bir cazibe odağı halini almış peyzaj devralmak kadar, yeni binaların yapımını kolaylaştırmak bakımından da önem taşıyordu. Dolayısıyla dönüşüm projesinin yer seçim kararlarında kurallarla ihlaller arasında salındığı saptanan eski izler bazen daha hassas (örneğin yıkılmış kazan dairelerinin yerine yapılan Çağdaş Sanat

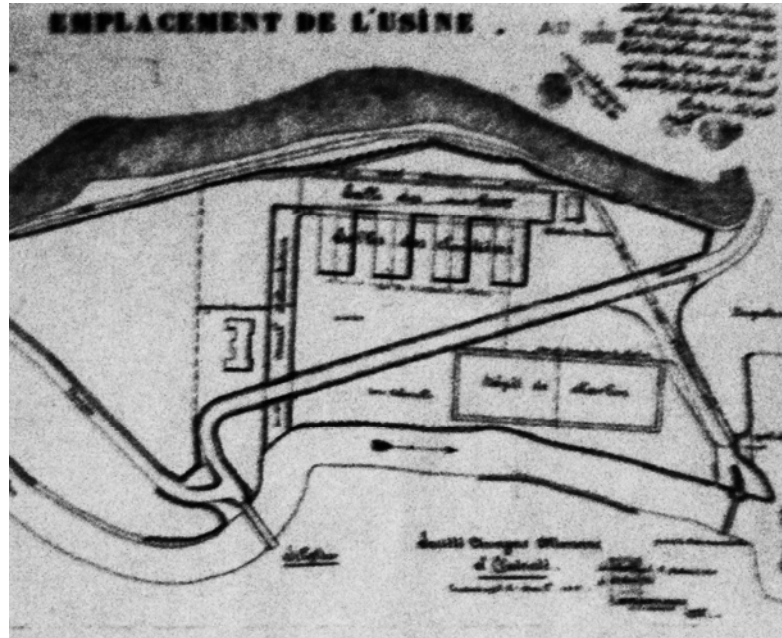

Şekil 6.2 : Silahtaraga Elektrik Santrali müdahale öncesi vaziyet planı (Bilgi Üniversitesi arşivi).

planına dikkat edilmemesi olarak açıklanmaktadır (Arolat, 2007:53) (Şekil 6.2).

Şekil 6.3 : Sonradan deformasyona uğrayan, tarak şeklindeki ilk plan, 1911 (Aksoy, 2007:44).¹⁸

¹⁸ Alıntı, Silahlarağa Elektrik Santrali Bilgi ve Belge Merkezi Arşivi.

numaralı kazan daireleri orijinal plana kısmen uygundur fakat 1944'te inşa edilen 3 numaralı makine dairesi ile tarak formu deformasyona uğrar. Bu yapı zemin problemlerinin de etkisi ile diğerlerinin uzantısı olacak şekilde değil, Kazım Karabekir Caddesi ile 2 numaralı makine dairesinin arasına inşa edilmiştir (Bilgin, 2007:43-44) (Şekil 6.2).

Günümüzde yıkılan 2 ve 4 numaralı kazan daireleri yerine Çağdaş Sanatlar Müzesi yapılmıştır. 1 ve 2 numaralı makine daireleri, yeniden işlevlendirilerek içerisindeki makineler korunarak enerji müzesi olarak kullanıma açılmıştır. Müze işlevi verilmesi ile sadece makineler değil, mekanın kendisi de sergi objesi olarak tarihi belge niteliğini pekiştirir durumdadır. Yapının zemin katı sahip olduğu seviye düzensizlikleri, borular ve kanserojen izolasyon malzemesi barındıran ekipmanın oluşturduğu kaotik durumdan arındırılarak elektrikle ilgili çeşitli deneylerin yapılabileceği bir bilim ve eğlence parkına dönüştürülmüştür.

Yıkılan 2 ve 4 numaralı kazan daireleri yerine yapılan yeni müze yapısına yeni bir giriş yerine 2 numaralı makine dairesinden geçiş verilmiş, böylece eski ve yeni bina, mekansal olarak birbirine bağlanmıştır. Diğer yandan, bu iki eski ve yeni yapı işlevsel olarak da birbirlerine bağlıdır. 2 numaralı makine dairesine, içerideki belge niteliği taşıyan makinelerin ve mekanın kendisinin sergilendiği, ayrıca zemin katta bir çok deneyin yapılabileceği bilim ve eğlence parkını barındıran enerji müzesi işlevi verilirken, 2 numaralı kazan dairesi yerine yapılan yeni yapıya, süreli sergilerin düzenlendiği çağdaş sanatlar müzesi işlevi yüklenerek, bu iki mekanın işlevsel olarak bağlantıları geçmişteki gibi günümüzde de devam ettirilmiştir (Şekil 6.2; Şekil 6.4).

Elektrik üretiminin yapıldığı yapıların dışında, yine üretim birimlerine dahil olabilecek binalarının yanında yer alan idare binası (Şekil 6.4) bugün, orijinal işlevinde olduğu gibi ofis işlevini üstlenmiş, şu anda Bilgi Üniversitesi öğretim üyelerinin ofis binası olarak kullanılmaktadır.

Silahtarağa Elektrik Santrali yerleşkesinde, üretim birimlerine ek olarak kömür depolanmasını ve iletimini sağlayan, makineleri soğutmak için gerekli suyun alımını ve taşınımını sağlayan sistem ile irili ufaklı atölye ve depolardan oluşan yan servis birimleri mevcuttur. Depo ve atölyelerin konumu için birincil olarak üretim yapılarının karşısı, ikincil olarak da yaşam ve üretim bölümünü ayıran yeşil alan

Şekil 6.4 : Santralistanbul yerleşkesi vaziyet planı (Bilgi Üniversitesi arşivi).

seçilmiş yani bu yapılar üretim binasının etrafında kuzey, batı ve güney yönünde konumlanmışlardır (Bilgin, 2007:47) (Şekil 6.2).

Yan birimlerin bugünkü durumlarına bakıldığında, üretim biriminin batı kısmındaki, eğitim alanlarına ve müzelere daha yakın ve merkezi yerde konumlan atölye yapıları cafe olarak, güneyindeki ambar yapısı da sergi alanı olarak yeniden işlevlendirilmiştir. 1 ve 3 numaralı kazan dairelerinin kütüphane olarak yeniden işlevlendirilmesi planlanmıştır ve bu yapılara ait şantiye henüz devam etmektedir. Lojman yapıları ise gerek konumları, gerek yeni işlevin orijinal işleve uygunluğu doğrultusunda misafir sanatçıların kalabilecekleri rezidanslar olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Kuzeyindeki geç dönem atölye binalarının yerini ise yeni yapılan Bilgi Üniversitesi eğitim binaları almıştır (Şekil 6.2 ; Şekil 6.4).

6.3 Mimari Dil

Bu bölümde Silahtarağa Elektrik Santrali 1 ve 2 numaralı makine dairelerinin Silahtarağa Elektrik Santrali yapıldığı dönemde kurgulanan mimari dilleri ve santralin Santralİstanbul projesine dönüşürken geçirdiği müdahalelerdeki mimari yaklaşımlar incelenecektir. Dönemin yaygın mimari dilini daha iyi kavramak ve yerleşkedeki yapıların sahip oldukları farklı mimari dillerin bütünlüğünü bozmamak açısından, 1 ve 2 numaralı yapıların sahip olduğu mimari dil, yerleşkenin bütünü ile desteklenmiştir.

Silahtarağa Elektrik Santrali bünyesindeki yapılar, anonim endüstriyel mimariye sahip olan 1 ve 2 numaralı makine dairelerini de içinde barındıran üretim birimleri, 19. yüzyıl toplu konut tipolojisini barındıran lojman yapıları ile 1. Ulusal Mimarlık akımından etkilenen lojman, sosyal hizmet ve yönetim yapıları olarak üç ayrı başlıkta toplanabilir. Silahtarağa Elektrik Santrali yerleşkesindeki yapıların biçim dillerini Arolat (2007:53) şu şekilde gruplandırır:

“Belirgin gramerlerin izi sonuna kadar kararlı bir biçimde sürdürülmüştü: Fabrika binaları –son yapılan makine dairesi dışında- dünyada 1920’lere kadar geçerliliğini koruyacak olan demir konstrüksiyonla kurulmuş, ince kabuklu, iri pencereli anonim ve anıtsal endüstri binaları kabuk gramerini her seferinde yeniden yorumlayarak yineliyordu. Bu gramer, kabuğun zarafetini, dev makinelerin yükünü taşıyan kaba iç konstrüksiyondan bağımsız olarak kurgulayabilmesine borçluydu. İlk dönemlerde yapılan atölye binaları da bu kabuk dilinin daha küçük ölçekli örneklerini oluşturuyordu. Yönetim binaları

ile lojmanlar ise bu anonim dilden tümüyle farklı bir stilizasyonla, orta Avrupa’da “Heimastil” olarak adlandırılan dalganın Osmanlı yorumu olan “1. Ulusal Mimarlık” grameri ile kurgulanmıştı. Aslında bu kümeyi de prestij binaları (yönetim binası, müdür lojmanı, misafir lojmanı gibi) ile sıradan binalar (işçi ve mühendis lojmanları) olarak ayırmak olanaklı. Prestijli olanlarda yerel vurgu daha belirginken, ötekilerde 19. yüzyıl konut mimarisinin anonim diline daha fazla yaklaşmış oluyordu.”

Silahtarağa Elektrik Santrali üretim yapıları, orijinalinde dört aşamadan oluşan bir tarak şeklinde tasarlanmıştır (Şekil 6.3). İlk inşa edilen 1 numaralı makine dairesi ve 1 numaralı kazan dairesi tarağın ilk aşamasını oluşturan bir “T” şeklindeki iken, 1929 ve 1939’da ilave edilen 2 numaralı makine dairesi ve 2 numaralı kazan dairesi plana kısmen uymuş, fakat 1944 yılında dönemin ünlü mimarı Seyfi Arkan tarafından tasarlanan 3 numaralı kazan dairesi ilk planı tamamen deformasyona uğratmıştır. Bu deformasyonun nedeni yalnızca yapının konumundan dolayı, yani Kazım Karabekir Caddesi ile ikinci ve üçüncü makine dairesi arasına konumlandırılarak “T” şemasını bozmasından dolayı değildir. İç ve dış kabuk ilişkileri bakımından da Seyfi Arkan’ın tasarladığı bina, sahip olduğu betonarme kabuk ile ilk iki dönemde tasarlanan yapılardan farklılık gösterir.

Dönemim anonim endüstri mimarlığı kurgusunun önemli parçalarından bir diğeri, yapıların anıtsallıkla sonuçlanan yükseklikleridir. İçerideki yüksek makine ve kazan daireleri ile bu makinelerin bakım, onarım, parça değişimi gibi işlemleri için kullanılan vincin hareketleri kabuğun büyüklüğünü belirler (Bilgin, 2007b:44) (Şekil 6.4).

İlk ve ikinci dönem üretim birimi yapıları ince bir dış kabuğa sahiptir. Dış duvarlar, ince demir strüktürlerle kendi kendilerine ayakta duruyor olmaları sayesinde iç mekandan yapısal olarak kopar. Bu ince dış kabuğun içi ise mekansal olarak parçalı tasarlanmıştır. Her bir makine ve kazan dairesi diğer makine ve kazan dairelerinden ve de dış kabuktan bağımsız olarak kalın kesitli betonarme strüktürler tarafından ayakta duracak şekilde planlanmıştır (Şekil 6.6).

1944’te Seyfi Arkan tarafından tasarlanan 3 numaralı makine dairesi, dış kabuğunun betonarme sistemle kurulması sonucunda daha kalın duvarlar ile çevrelenmiştir (Şekil 6.7). Böylece iç mekan ve dış kabukta benzer strüktür ve malzeme kullanılması sonucu, dış kabuk - iç mekan ilişkisindeki gerilim, daha önceki dönem

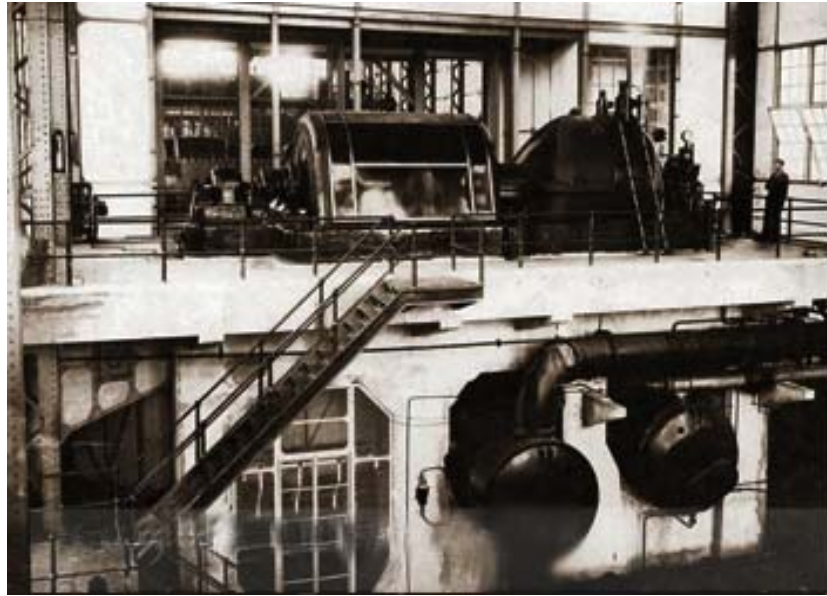

kazan ve makine dairelerine göre indirgenmiş olur. Bu durum Bilgin (2007:44) tarafından şu şekilde yorumlanır:

“Arkan’ın ayrıca betonarme malzemenin imkanını tanıdığı stilizasyon olanaklarını da değerlendirerek alıştığı ve angaje olduğu geometrik kompozisyonları tercih ettiği, böylelikle daha sonraları endüstri arkeolojisi yazınında ortaçağ çağrışımıyla “endüstri katedralleri” olarak adlandırılacak anonim endüstri mimarlığı gramerinin de uzağına düşerek kompleksin diğer anıtsal binalarının anlamsal dünyasından koptuğu anlaşılmaktadır.”

Şekil 6.5 : 1 numaralı makine dairesi, ince dış kabuğun içeriden genel görünüşü (Bilgi Üniversitesi arşivi).

Şekil 6.6 : 2 numaralı makine dairesi içinde yer alan türbin- jeneratör grubu platformunun görüntüsü (www.santralistanbul.org).

Şekil 6.7 : Seyfi Arkan' ın tasarladığı ve 1944 yılında inşa edilen 3 numaralı makine dairesi, 2004 (Aksoy, 2007:45).¹⁹

Günümüze gelindiğinde ise, mekan, zamanın oluşturduğu izleri saklamayan ve geçmiş ile bugünün ayırt edilmesini sağlayan bir dil ile yaklaşıldığı söylenebilir. Yeniden işlevlendirilen yapıda, çelik güçlendirme ve gezi iskelesinden oluşan iki temel müdahaleden bahsedilebilir.

Statik güçlendirme ile ayakta durabilen 1 ve 2 numaralı makine daireleri, Enerji Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Günümüzde Enerji Müzesi içerisindeki borular, barındırdıkları zehirli izolasyon malzemesinden arındırılmışlardır. Arındıramayacak ve onarılamayacak durumdakiler kaldırılmıştır. Müze içerisindeki türbin-jenaratör gruplarının paslanması önlenerek korunmuştur. Strüktürel yapı da paslanması önlenerek aynen korunmuş, yapılan çelik güçlendirmeler ve sonradan eklenen dolaşım elemanları kahverenginin farklı bir tonuna boyanarak, ziyaretçiye eski ile yenin farkına varması ve zamanın oluşturduğu katmanları okuması için olanak sağlanmıştır (Url-4) (Şekil 6.8).

---

¹⁹ Alıntı, İstanbul Bilgi Üniversitesi arşivi.

Şekil 6.8 : 1 numaralı makine dairesi zemin katında kolonda çelik güçlendirme (B. Kaşlı arşivi).

Çelik güçlendirmelerin dışındaki ikinci önemli ana müdahale, ziyaretçilerin türbin-jeneratör gruplarını daha rahat görmelerini sağlamak ve mekan içinde müze dolaşım şeması elde etmek amaçlı tasarlanan gezi iskelesidir. Mekan içerisinde konumsal ve işlevsel olarak tamamen yeni olması ve aynı zamanda ahşap ve cam gibi mekan içinde farklı malzeme kullanımıyla, binanın orijinalinde olmayan, sonradan eklenen bir müdahale olarak kendini göstermektedir (Şekil 6.9). 1 numaralı makine dairesi içerisinde yer alan kontrol odası, kumanda aygıtları ve tüm teçhizat temizlenerek bütün olarak korunmuş, eksik parçalar işaretlenmiştir (Url-4) (Şekil 6.10). Kontrol panelleri üzerindeki eksik göstergelerin oluşturduğu boşluklar şeffaf pleksi plakalar kullanılarak kapatılmıştır.

Üretim birimlerinden, yıkılmış olan 2 ve 4 numaralı kazan daireleri, biçimsel olarak yalnızca dış konturları korunarak Çağdaş Sanatlar Müzesi’ne dönüştürülmüştür (Şekil 6.11) (Arolat, 2007:55). Çağdaş Sanatlar Müzesi için uygun görülen mimari dili Arolat (2007:58) şu şekilde açıklar:

“ Yıllar önce yıkılmış ve yalnızca temel izlerinin görülebildiği iki büyük kazan dairesi yapısının, konvansiyonel bir rekonstrüksiyon olarak ele alınmaları yerine, kendilerine atfedilen yeni işlevin de içerildiği bir yorumla, bir anlamda soyutlanarak tasarlanmaları yoluna gidildi. Birbirinden kopuk, ancak yine de birbirine çok yakın durarak çevredeki binalar yığını tamamlayan bu iki yapı, ilk işlevlerini sürdürdükleri kitlesel varoluşlarına uygun, ancak yüzey kurgusu olarak neredeyse “zamansız” denebilecek bir

yönelimle yeniden kurgulandı. Çağdaş olma, tam da yapıldığı günün mimari özelliklerini taşıma ve içinde bulunduğu tarihi kontekstten ayrışma gibi alışıldık güncel yönelimlerin aksine, herhangi bir zaman dilimine sonuna dek angaje olmadan o yer ile hemhal olma motivasyonu, müze yapısının tasarım ölçütleri içinde en öne çıkan unsur oldu.”

Şekil 6.9: Müze haline getirilen 2 numaralı kazan dairesinde gezi iskelesi (B. Kaşlı arşivi).

Şekil 6.10 : Kontrol odası genel görünüş (B. Kaşlı arşivi).

Şekil 6.11 : Çağdaş Sanatlar Müzesi genel görünüm (Bilgi Üniversitesi arşivi)²⁰.

Şekil 6.12 : Rezidans olarak yeniden işlevlendirilen lojman yapıları (B. Kaşlı arşivi).

Yerleşke içerisinde üretim birimleri dışındaki lojman yapılarından işçi lojmanları için 19. yüzyıl anonim işçi konutları tipolojisi benimsenirken, müdür lojmanları ve idari binalar için prestij vurgusu yapmak amacıyla “milli” olarak okuması yapılabilen 1. Ulusal Mimarlık akımının izlerini taşıyan imgeler kullanılmıştır (Şekil 6.12; Şekil 6.13). Bu durumu Bilgin (2007b:48) şu şekilde anlatır:

“Yerel çağrışımlı imgeleri eklektik biçimde kullanarak özel olanı genelden, tekil olanı tipik olandan ayırmak ilginç bir biçimde tam da o dönemin

---

²⁰ Alıntı, Cemal Emden Fotoğraf Arşivi.

evrensel olarak benimsenmiş moda mimari tutumudur. Dolayısıyla eski İstanbul ile yani İstanbul'un düğüm noktasında kentin her iki kanadına da hizmet vermek için kurulmuş olan bu modern tesis, her yönüyle dönemin davranış kalıpları benimsenerek inşa edilmiştir. “Sıradan” olarak kabul edilen gruplar sanayi yapılarına benzetilerek, prestij vurgusu ve işaret değeri taşıması istenenlerse dönemin modern dünyasına “ayrıştırma” normlarıyla uyum içindeki imgelerle kurgulanmışlardır.”

Şekil 6.13 : Ofis olarak yeniden işlevlendirilen idari bina (B. Kaşlı arşivi).

Yerleşle içerisindeki tüm bu müdahaleler ve yapılara yönelik mimari yaklaşım Bilgin (2007a:8) tarafından şu şekilde özetlenir:

“Silahtarağa Santrali’na yapılan müdahale, konusunu önce parçalanıp sonra toplanacak bir vaka olarak gören analitik teftişler sonucunda varılmış bir noktadan ziyade, aynı anda hem anarşik, hem de holistik tarafa doğru çekilmenin, varolana teslim olmakla iz bırakma arasındaki gerginliklerin izlerini taşıyor.”

6.4 Yapısal Elemanlar

Bu bölümdeki temel amaç, Silahtarağa Elektrik Santrali 1 ve 2 numaralı makine dairelerindeki döşeme, duvar, çatı ve taşıyıcı eleman sistemlerinin oluşturduğu yapısal elemanların müdahaleden önceki durumlarını değerlendirmek ve yapının sahip olduğu bu yapısal elemanlara yönelik müdahale şeklini incelemektir.

Yapının döşemesi ile ilgili olarak eski ve yeni planlar karşılaştırıldığında, 1 ve 2 numaralı makine dairelerinin zemin katlarında bulunan, barındırdıkları kanserojen maddeler ve oluşturdıkları insan kullanımını olanaksız kılan kaotik durumdan dolayı temizlenen ve kaldırılan borulardan arda kalan kısmın, seviye farklarını ortadan kaldırmak amacıyla geri dönüşü olmayacak şekilde betonarme döşeme ile düzlendiği görülür. Bu alanlar dışında kalan derin havuzlar, geri dönüşü mümkün olan metal ızgara ile kapatılarak mekan içindeki seviye farkları kontrol altına alınmıştır (Şekil 6.14; Şekil 6.15) (Ek H).

Şekil 6.14: 1 numaralı makine dairesi zemin kat, müdahale öncesi görünüm (DS Mimarlık arşivi).

Şekil 6.15: 2 nolu makine dairesi, müdahale sonrası metal ızgara ve beton döşeme (B. Kaşlı arşivi).

1 ve 2 numaralı makine dairelerinde bir üst seviyeye, 1. kat seviyesine çıkıldığında var olan döşemenin olduğu şekliyle korunması, var olan döşemenin kullanılmayacak halde olmasından ötürü benzer malzemeden tekrar yapılması, önceden var olmayan bir döşemenin müdahale sırasında eklenmesi ve var olan döşemenin tamamen kaldırılması şeklinde dört tip döşeme müdahalesiden söz edilebilir (Ek I).

Türbin- jeneratör gruplarının etrafındaki seramik karo bitişli döşemeler oldukları gibi korunmuşlar, eksik karo parçaları tamamlanmayarak yapının sahip olduğu “zaman” bilgisinin üzeri örtülmemiştir.

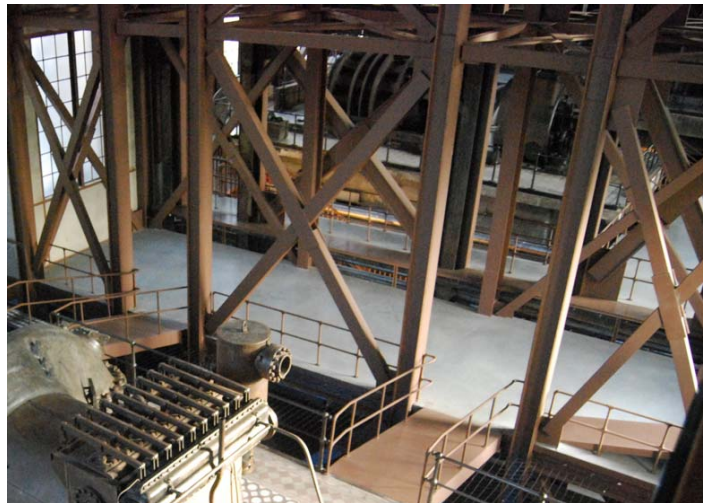
1 numaralı makine dairesi içerisinde, yapı enerji müzesine dönüştürülmeden önce de aynı konumunda var olan fakat zaman içinde gördüğü hasar ve çürüme nedeniyle kullanılması sağlıklı olmayan makine platformları etrafındaki döşeme, beton ve yapının orijinalinde kullanılan metal plakaya benzer fakat farkın anlaşılabildiği farklı bir metal malzeme kullanımıyla yeniden yapılmıştır (Şekil 6.16; Şekil 6.17). Aynı şekilde 1 ve 2 numaralı makine dairelerini birleştiren ara bölmedeki döşeme, üzerinde bulunan odacıklar kaldırıldıktan sonra beton malzeme ile yeniden inşa edilmiştir (Şekil 6.18).

Şekil 6.16 : Döşemede kullanılan yeni ve eski metal malzeme (B. Kaşlı arşivi).

Şekil 6.17 : 1 numaralı makine dairesi türbin-jeneratör grupları etrafındaki yeniden yapılan döşeme (B. Kaşlı arşivi).

Şekil 6.18: 1 ve 2 numaralı makine dairesi arasındaki bölgenin 1. kat görünümü (B. Kaşlı arşivi).

2 numaralı makine dairesine eklenen yürüyen merdivenin 1. kat seviyesine bağlanması amacıyla, kuzey yönündeki makine platformuna eklenen döşeme ve 1 numaralı makine dairesinde kontrol odası tarafındaki ilk türbin- jenaratör grubunun yanında yer alan döşemeler yapının rölöve ve restitüsyon çalışmalarında görülmeyen fakat yeniden işlevlendirme müdahalesi sırasında eklenen yeni döşemelerdir (Ek I).

Yine 2. kat seviyesinde, Çağdaş Sanatlar Müzesi ile 2 numaralı makine dairesi arasında kalan, aynı zamanda her iki müzenin de giriş mekanı olarak kullanılan hacimdeki kat döşemesi tamamen kaldırılarak iki farklı hacim dikey boyutta birleştirilmiş, bu hacmin ortasına danışma ve vestiyer fonksiyonlarının barındığı kübik bir hacim konumlanmıştır (Ek I).

Üçüncü bir seviye olan gezi iskelesi ise, yapı içinde müze fonksiyonuna uygun olarak önerilen dolaşımı ve makinelerin ziyaretçiler tarafından kuş bakışı görülmesini sağlayan gezi iskelesi çelik konstrüksiyon üzerine ahşap döşemesi ve cam korkulukları ile mekan içinde “yeni” olmanın verdiği farklılığı izleyiciye bildirir (Şekil 6.19).

Şekil 6.19: Gezi iskelesi ve malzemesi (B. Kaşlı arşivi).

1 ve 2 numaralı makine dairelerinin duvarları ile ilgili olarak rölöve, restitüsyon ve müdahale sonrası kat planları ve kesitler incelendiğinde, 1 numaralı makine dairesi ile 2 numaralı makine dairesini birbirine bağlayan geçiş alanındaki odacıkların ve yapıların bu geçiş alanına bakan cephelerinin duvarlarının geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde kaldırıldığı ve yapının bu cephelerinin şeffaflaştırıldığı görülür (Ek H;Ek I). Yine 1 numaralı makine dairesinin doğu tarafında, zemin katta restitüsyon çalışmalarında görülmeyip rölövede görülen, sonradan yapıldığı anlaşılan duvarlar, zemin kattaki hacim bütünlüğünü sağlayacak şekilde kaldırılmıştır (Ek H).

Silahtarağa Elektrik Santrali bünyesindeki 3 numaralı makine dairesi dışındaki üretim birimleri, içerideki makineleri koruma amacı taşıyan, içerideki vincin hareketinde ihtiyaç duyduğu hacim doğrultusunda şekillenmiş yüksek dış kabuk ve içeride makineleri taşıyan kalın kesitli betonarme iç konstrüksiyondan oluşur.

Yapının sahip olduğu ince dış kabuk, müdahale öncesinde duvarlarda ince çelik konstrüksiyonla, çatıda ise ince çelik makaslarla desteklenmektedir (Şekil 6.20).

Şekil 6.20 : 1 numaralı makine dairesi, müdahale öncesi çelik konstrüksiyon (DS Mimarlık arşivi).

Şekil 6.21: 1 numaralı makine dairesi, müdahale sonrası çelik konstrüksiyon ve hacimsel algı (B. Kaşlı arşivi).

1 ve 2 numaralı makine dairelerinde, yeniden işlevlendirme sırasında betonarme iç konstrüksiyon herhangi bir güçlendirmeye gerek duyulmadığı için orijinal haliyle bırakılırken, dış kabuğu taşıyan kolonlar ve çatı makaslarında deprem yönetmeliğine uygun olarak çelik güçlendirmeler yapılmıştır (Bilgin, 2008b) (Şekil 6.21). Bu güçlendirmeler sırasında orijinal çelik kiriş ve kolonların paslanması durdurulmuş ve tekstürlü yapıları korunmuş, yapılan ek güçlendirmelerde orijinal strüktürün renginden ayırt edilebilecek tonda bir boya kullanılmıştır (Şekil 6.9).

6.5 Hacimsel Düzen

Bu bölümün amacı, 1 ve 2 numaralı makine dairelerindeki müze işlevi ile birlikte gelen hacimsel kurgu ve algısının, yapıların orijinal hacimsel kurgu ve algısıyla olan ilişkisinin incelenmesidir.

Silahtarağa Elektrik Santrali üretim yapılarının iç mekanları, elektrik üretiminde kullanılan teknik ekipman için kurgulanmıştır. Elektrik santrallerinin üretim yapılarının hizmetleri süresince içeride çok fazla insanın dolaşımına gerek duyulmamaktadır. Mekanın içerisine, sadece santralde herhangi bir arıza olduğunda ya da mal giriş çıkışları gibi zorunlu hallerde müdahale amacıyla insanlar girmektedir. Silahtarağa Elektrik Santrali'nin sahip olduğu üretim birimlerinden,

günümüzde enerji müzesine dönüştürülen 1 ve 2 numaralı makine dairelerinin iç mekanları bu doğrultuda tasarlanmışlardır. Birbirlerinden ve dış kabuktan kopuk kalın kesitli kütsel betonarme platformlar üzerinde duran makine ve kazanlar, içerde parçalı bir hacim-kütle ilişkisi yaratmaktadır. Bu platformlar sadece gerekli görüldüğünde az sayıdaki insanların bu birimlere ulaşımına olanak veren dolaşım elemanlarıyla birbirlerine bağlanmaktadır. Temelde makineler için tasarlanmış olan bu hacmin müze işlevine dönüştürölüyor olması, dolaşım trafiğı göz önüne alındığında eklenmesi gereken dolaşım elemanları nedeniyle hacimsel düzende çok fazla değışiklik olmuş olabileceğini akla getirse de, eklenen dolaşım elemanlarının mekan içeresindeki homojen ve baskın olmayan dağılımları ile günümüzde de içerdeki kütleler tarafından bölünmüş parçalı hacim düzeni zemin katta hissedilebilmektedir (Şekil 6.22). 1.kat seviyesine, makinelerin bulunduğu platformun üzerine çıkıldığında, vinç hareketleri için ihtiyaç duyulan, platform seviyesinden çatıya kadarki geniş hacim ile platformlar arasındaki boşluklar vasıtasıyla aşağıdaki betonarme kütlelerin oluşturduğu parçalı hacim dikey düzlemde aynı anda hissedilebilir (Şekil 6.23).

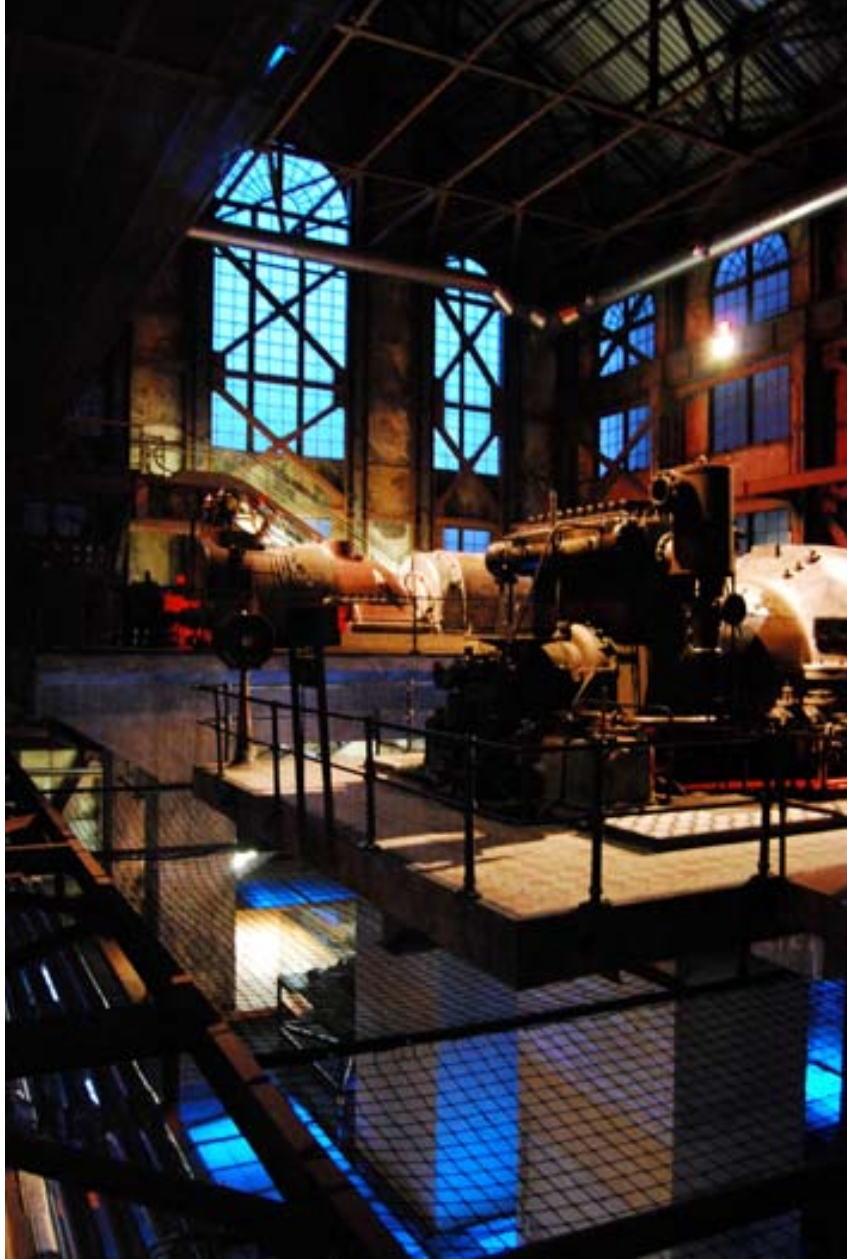

Şekil 6.22: 1 numaralı makine dairessi zemin kat kütle-hacim ilişkisi (B. Kaşlı arşivi).

Proje öncesine ait bir fotoğrafla bugünkü durum karşılaştırıldığında çatıda ve duvarlarda yapılan çelik güçlendirmeler mekanın hacimsel algısını etkilemiş olduğu farkedilir (Şekil 6.24). Bu güçlendirmeler nedeniyle kabuğun ince yapısı ve içeresinin kaba strüktürü arasındaki gerilimin azaldığı hissedilmektedir. Eğimli çatının oluşturduğu prizmatik hacim çelik strüktürden bir ağıla örüldüğünden dolayı,

içerideki hacim algısal olarak daralmıştır. Aynı şekilde dış kabukta yapılan çelik güçlendirmeler kabuğun inceliği ve narinliği hissini zayıflatmıştır (Şekil 6.21).

Şekil 6.23: 1 numaralı makine dairesi, 1. kat seviyesinden kütle-hacim ilişkisi (B. Kaşlı arşivi).

1 ve 2 numaralı makine daireleri arasındaki geçiş bölümüne bakan cephelerdeki duvarların ve bu ara bölmedeki odacıkların kaldırılmış olması, 1 ve 2 numaralı mekanların ayrı hacimler olarak çalışma düzenlerini değiştirmiş, iki mekan arasında uzanan gezi iskekesinin de verdiği bütünlük etkisi ile müdahaleden sonra bu iki farklı hacmin tek hacim olarak algılanması sağlamıştır. Ayrıca 1 ve 2 numaralı makine daireleri arasında kalan bölümde çatıda bir yükseltme yapılmıştır (Ek J).

2 numaralı kazan dairesi ve 2 numaralı makine dairesi arasında kalan, günümüzde iki müzenin de girişi olarak çalışan alandaki ara kat döşemesi yıkılmış, hacmin kuzey yönünde ortasına danışma işlevi verilen ve yapının hiçbir duvarından destek almadan kendi kendine ayakta duran bir kütle yerleştirilmiştir. Böylece bu mekanda da yatay bölünen iki farklı hacim dikey yönde birleştirilmiş fakat eklenen yeni kütle ile mekan hacimsel olarak bölünmüştür (Ek J).

Şekil 6.24 : Müdahale öncesi duvar ve çatının oluşturduğu hacimsel algı (B. Kaşlı arşivi).

6.6 Dolaşım Elemanları

Bu bölümdeki temel amaç makineler için tasarlanan 1 ve 2 numaralı makine daireleri müze olarak kullanıma açıldığında müdahale edilmesi zorunlu görünen dolaşım elemanlarının müdahaleden önceki ve sonraki durumlarını ve müdahale biçimini incelemektir. Bu incelemede, rölöve, restitüsyon ve müdahale sonrası kat planları üst üste karşılaştırılarak yapılan müdahaleler tespit edilmiştir.

Silahtarağa Elektrik Santrali üretim binaları olan kazan ve makine dairelerinde iç mekan, orijinal işlev insan kullanımı gerektirmediği için insan hareketlerine göre düzenlenmemiştir. Kazan ve makine dairelerinden oluşan bölümdeki yapıya giriş ve çıkışlar net görülen ya da dikkat çekici bir şekilde yerleştirilmemişlerdir çünkü bu

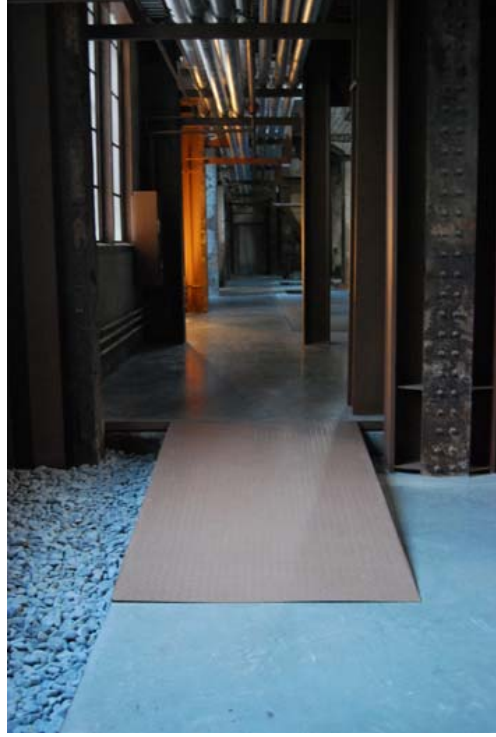
giriş çıkış açıklıkları mal girişi ya da kontrol amaçlı personel girişi için tasarlanmıştır. Bu nedenle santralin içinde oturma ve düzenli olarak bulunma için tasarlanmış düzenlemeler ve dolaşım elemanları yoktur. Bu yapıların “fabrika” olarak değil de “makine dairesi” olarak isimlendirilmesinin nedeni de bundan ileri gelir. Santral içinde insan hareketleri için tasarlanmış tek bölüm ise kontrol odasıdır (Bilgin, 2007b:45).

Günümüzde yapı, müze olarak işlevlendirildiğinden ve bu işlev pek çok insanın yapı içindeki dolaşımını gerektirdiğinden yapı içerisine yeni dolaşım elemanları eklenmiştir. Bu yeni dolaşım elemanları asansör, yürüyen merdiven, merdiven ve gezi iskelesidir. Bu yeni dolaşım elemanları eklenirken izlenen ana düşünce, makinelerin kontrolüne olanak veren dolaşımın hangi şekildeki müdahalelerle bir müze dolaşımına çevirileceğine yöneliktir (Bilgin, 2008b).

Mekanın giriş kısmında mevcut boşluktan faydalanılarak konumlanan yürüyen merdiven vasıtasıyla ziyaretçiler gezi iskelesine yönlendirilirler. Gezi iskelesinden 1. kattaki makineleri kuş bakışı izleyen ve gezi iskelesi üzerindeki dijital ekranlardan makine ve müze hakkında bilgi alan izleyiciler kontrol odasına ulaşırlar. Kontrol odası dolaşıldıktan sonra, kontrol odasından 1. Kat seviyesindeki makine platformları üzerine inen merdiven ve platformlar arasındaki dolaşım elemanları kullanılarak makineleri yakından inceleme olanağı sağlanır (Bilgin, 2008b). 2 numaralı makine dairesinde bulunan ve dolaşım şemasındaki sıraya göre sonuncu sırada gelen, yürüyen merdiven bağlantısı bulunan son makine platformundan geri dönülür ve 1 numaralı makine dairesinin kuzey yönünde yer alan merdiven kullanılarak tekrar zemin kata ulaşılır çünkü yürüyen merdiven sadece çıkış yönünde çalışmaktadır (Ek K).

Yapının rölöve ve restitüsyon çalışmalarından anlaşılmaktadır ki, zemin katta makine dairelerine ulaşmak için dönem içinde eklenmiş pek çok rampa ve merdiven ile boruların ve küçük havuzların bulunduğu, pek çok seviye farkı barındıran bir zemin vardır. Bu alandaki müze dolaşımı için uygun olmayan seviye farkları geri dönüşü mümkün olmayan şekilde beton döşeme ile düzlenmiş, geri kalan derin havuzlar ise geri dönüşü mümkün metal ızgara ile geçilerek kapatılmış, böylece mekan içindeki seviye farkları kaldırılarak zemin katın tamamı bilim ve eğitim parkı olarak tek bir seviyede değerlendirilebilir hale gelmiştir. Bunun dışında 1 ve 2 numaralı makine daireleri arasında kalan bölgede oluşan tek basamaklık seviye farkına bir rampa

eklenmesiyle tekerlekli sandalye geisine olanak kılınmıştır (şekil 6.25) (Ek L). 1 numaralı makine dairesi içinde yer alan güney yönünde en sondaki makine platformunun alt kısmında oluşan seviye farkları ise geri dönüşü mümkün ahşap basamaklar ile çözülmüştür (şekil 6.26).

şekil 6.25: 1 ve 2 numaralı makine daireleri arasındaki rampa (B. Kaşlı arşivi).

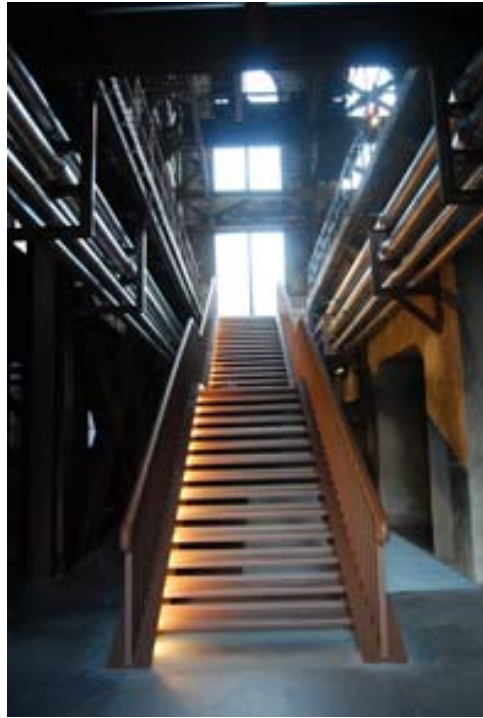
şekil 6.26: 2 numaralı makine dairesindeki ahşap basamaklar (B. Kaşlı arşivi).

Mekandaki mevcut boşluktan faydalanılarak yeni eklenen yürüyen merdiven, merdiven ve mekanın dışarısından geçen asansör mekandaki ana düşey dolaşım elemanları olarak ele alınabilir (Şekil 6.27 ; Şekil 6.28).

Şekil 6.27: Yürüyen merdiven (B. Kaşlı arşivi).

Şekil 6.28: 1 ve 2 numaralı makine daireleri arasına konumlandırılan merdiven (B. Kaşlı arşivi).

1 numaralı makine dairesinin kuzey yönünde yer alan merdiven, rölöve ve restitüsyon çalışmalarında görülebilen ve servis merdiveni olarak kullanılan daha dar ve dik merdivenin konumuna yerleştirilmiştir (Şekil 6.29) (Ek L).

Şekil 6.29 : 1 ve 2 numaralı makine daireleri arasındaki servis merdiveni, müdahale öncesi durum (DS Mimarlık arşivi).

Gezi iskelesine tekerlekli sandalye ulaşımı asansör vasıtasıyla yapılabilmektedir. Fakat asansör 1. kat seviyesine uğramadığı ve kontrol odasından 1. kat seviyesine sadece merdiven yoluyla ulaşılabilirdiği için 1. kat seviyesine tekerlekli sandalye ulaşımı söz konusu değildir.

Gezi iskelesi ile ilgili olarak yapılan bir diğer müdahale, gezi iskelesi konumlanırken, mekanın müze işlevi için tasarlanan yeni dolaşım şeması gereğince kontrol odasına bağlanan simetrik iki merdivenden bir tanesi kaldırılmış, yerine gezi iskelesi bağlanmıştır (Şekil 6.30; Şekil 6.31) (Ek M).

Şekil 6. 30 : Müdahale sırasında kaldırılıp yerine gezi iskelesi bağlanan merdivenin müdahale öncesi görüntüsü (DS Mimarlık arşivi).

1. kat seviyesindeki makine platformları arasında bulunan ve seviye farklarını gideren için pek çok merdiven bulunmaktadır. 1. kat seviyesine ait dolaşım şeması incelendiğinde bu merdivenlere ait, yeni eklenen dolaşım elemanları, kaldırılan dolaşım elemanları, korunan dolaşım elemanları, kullanılamaz durumda oldukları için aynı konumda yeniden yapılan dolaşım elemanları ve eski malzeme ile yapılmış yeni konuma sahip dolaşım elemanları olmak üzere beş çeşit yaklaşımdan söz edilebilir (Ek M).

Şekil 6.31 : Müdahale sırasında kaldırılan merdivenin yerine konumlanan gezi iskelesi (B. Kaşlı arşivi).

İç mekan müdahaleleri yapılırken konumu korunan fakat çürüme, yıpranma gibi sebeplerden tekrar kullanımı mümkün olmayan merdivenler ile yeni konumlanan rampa ve merdivenler orijinal malzemesine benzer fakat farklı olduğu anlaşılan bir metal malzeme ve boya kullanılarak tekrar yapılmışlardır. Bu merdivenler yeniden yapılırken orijinal basamak derinliği çok dar olan basamakların basamak yüzeyi arkaya doğru derinleştirilerek daha kolay bir çıkış sağlanmaya çalışılmıştır (Bilgin, 2008b).

Tüm bu müdahalelerin yanısıra, 1 numaralı makine dairesinin güney yönünde yer alan makine platformundan ortadaki makine platformuna erişimi sağlayan eski malzemedan yapılmış olan üç adet merdiven mevcuttur. Bu merdivenlerden iki tanesi rölöve ve restitüsyon çizimlerinde olmadıkları halde, eski ve yeninin farkının

anlaşılmasına olanak vermeyecek şekilde eski malzeme kullanımıyla yeni bir konumda bulunmaktadır (Ek H). Bu durum, mekanın eski- yeni iç mekan elemanlarının ayırdımı konsepti çerçevesinde değerlendirildiğinde karışıklık yaratmaktadır.

6.7 İç Mekan Atmosferi

Bu bölümdeki temel amaç kaba iç strüktürü, ince ve yüksek duvarları ve geniş pencereleri ile endüstri yapılarına has mimari dilin yarattığı, makineler ile tamamlanan 1 ve 2 numaralı makine dairelerinin iç mekan atmosferini ve yeniden işlevlendirilme süreci tamamladıktan sonra artık Enerji Müzesi olarak kullanılan mekanın iç mekan atmosferini, mekanın sahip olduğu renk, doku, form ve ışık özellikleri bağlamında incelemektir.

Müdahale öncesi mekan atmosferini Bilgin (2007:44,45) şu şekilde anlatır:

“...Sözü edilen mimarlık dilinin önemli unsurlarından biri de binaların yüksekliğidir. Anıtsallıkla sonuçlanan yükseklik tamamen işlevsel nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Kabuğun yüksekliği, kazan dairelerinde kazanların yüksekliği, makine dairelerinde de makinaların montajı, parça değişimi ve bakımı için gerekli olan vinçlerin hareketleri tarafından belirlenmektedir. Böylelikle kazan daireleri büyük kazanlar ve onları makinalara bağlayan borular tarafından tıkabasa doldurulmuş bir iç mekan oluşturmakta, makine dairelerinde ise makinalarla vinç arasındaki büyük boşluklarla meydana gelmektedir. (...) dış kabuğun yekpareliği dinginliği ve zerafetiyle içlerinin parçalılığı, hareketliliği ve karmaşası arasında mekansal cazibelerin kaynağı olan ilgi çekici bir tansiyon oluşmaktadır”

Bahsi geçen dış kabuk ve içlerinin parçalılığından kaynaklanan gerilim ve buna ilaveten yapının cephesinde bulunan iri pencere açıklıkları, oluşturdukları formla mekan atmosferine temel katkıyı sağlarlar. İnce beden duvarlarına açılan büyük boşluklardan içeri sızan ışık çok farklı mekan deneyimi olanakları sunmaktadır. Bu binalar, endüstriyel işlevlerini yitirdikten sonra müze olarak işlev görebilme kapasitelerini bu özelliklerine borçludurlar (Bilgin, 2007:45) (Şekil 6.32 ; Şekil 6.33). Ancak günümüzde mekan, makine dairesi olarak kullanıldığı zaman sahip olduğu narin dış kabuğun yarattığı gerilimli atmosfer algısının yapılan müdahaleler sonucunda azalması ve çatıda / duvarlarda yapılan çelik güçlendirmelerle daha katı ve dirençli bir iç mekan atmosferine sahiptir (Ek 14).

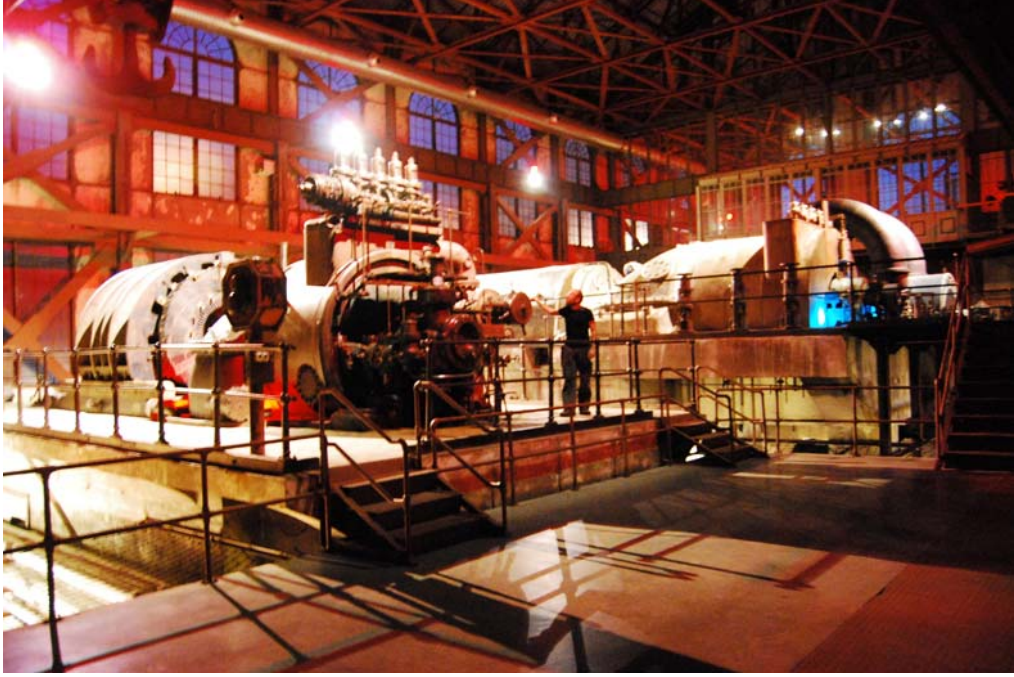
Şekil 6.32: 1 numaralı makine dairesi cephelerindeki iri pencereler, müdahale öncesi durum (DS Mimarlık arşivi).

Şekil 6.33: 1 numaralı makine dairesi cephelerindeki iri pencereler, müdahale sonrası durum (B. Kaşlı arşivi).

Gündüzleri iri pencerelerden içeri giren gün ışığı ile aydınlanan iç mekanda geceleri mavi ve kırmızı renkte yapay aydınlatma kullanılarak elde edilen renkler ve gölgeler iç mekanda dramatik bir etki yaratarak mekanın hacimsel büyüklüğü içinde

makinelerin heybetinin vurgulanmasına yardımcı olmaktadır. (Şekil 6.34; Şekil 6.35; Şekil 6.36).

Şekil 6.34: 1 numaralı makine dairesi içinden gece görünüşü (B. Kaşlı arşivi).

Şekil 6.35 : 2 numaralı makine dairesi içinden gece görünüşü (B. Kaşlı arşivi).

Şekil 6.36: 1 numaralı makine dairesi, yapay aydınlatma etkisi (B. Kaşlı arşivi).

Zemin kat, 1. kat seviyesinde olduğu gibi geniş pencerelerden faydalanamamaktadır. 1. kat seviyesindeki yoğun doğal ışığın makine platformları arasından aşağıya süzülmesi sonucu doğal ışıktan yararlanabilen, daha karanlık bir mekan olarak nitelendirilebilir. Zemin kat, yapı makine dairesi olarak kullanılırken insan dolaşımı olmadığından aydınlatmaya ihtiyaç duymamış olsa bile, müze işlevi gerçekleştikten sonra ışığa ihtiyaç duymuştur. Bunun için zemin katta mekanın karanlık atmosferini bozmayacak şekilde takviye yapay aydınlatma kullanılmıştır. 1. kat seviyesinde olduğu gibi bu katta da mavi ve kırmızı ışık kullanımıyla zaman zaman dramatik mekan atmosferi yaratılmıştır. Bunların yanında, mekanda makinelerin içine konumlandırılan renk değiştiren ışıklar ile giriş bölümünde yerdeki metal ızgara altına gizlenen mavi ışıklar mekan atmosferine katkı sağlamakta, geçmişte kalan bir bilim kurgu filmi setini anımsatmaktadır (Şekil 6.37 ; Şekil 6.39).

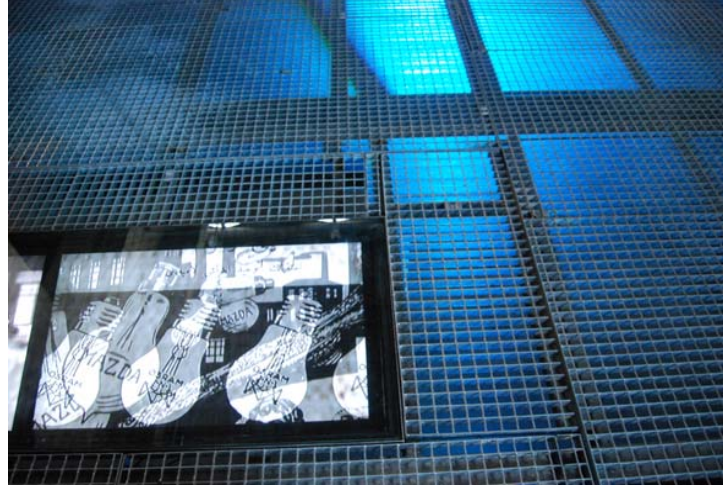
Şekil 6.37: 1 numaralı makine dairesi, zemin kat atmosfer imajı (B. Kaşlı arşivi).

Şekil 6.38: 2 numaralı makine dairesi, zemin kat mekan atmosfer imajı (B. Kaşlı arşivi).

Mekan içerisinde, mekanın tarihi ve bugünüyle ilgili bilgiler veren dijital ekranlar bulunmaktadır. Bu ekranlar girişte, metal ızgara olan döşemede ve 1 numaralı makine dairesi zemin katında orta makine platformunun altındaki karanlık odada konumlanmışlardır. Bu ekranlar mekanın atmosferine teknolojik olarak katkıda bulunan elemanlar olarak sayılabilirler (Şekil 6.39 ; Şekil 6.40).

İç mekan atmosferini etkileyen aydınlatma elemanları dışında, yapılan müdahalelerin çoğunlukla yapı üzerindeki zamanın oluşturduğu izleri ve katmanları saklamaması, yapısal elemanlardaki renk ve doku ile “yaşanmışlık” hissini koruma amacıyla olması sonucunda, mekan içerisinde zamanın eskittiği fakat hala yeniden işlevlendirilerek yaşamını sürdüren bir mekan atmosferi hissedilebilmektedir. Yapının içerisinde dolaşan dikkatli bir ziyaretçi tüm bu katmanların ve yılların oluşturduğu izlerin farkına vararak tarihi bir yapının içinde olduğunu, yenilenen kısımların yapının kendisini de sergilendiği bir müze atmosferini oluşturduğunu anlayabilir.

Şekil 6.39 2 numaralı makine dairesi, döşemedeki dijital ekran (B. Kaşlı arşivi).

Şekil 6.40: 1 numaralı makine dairesi, makine dairesi içinde konumlanan dijital ekranlar (B. Kaşlı arşivi).

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Tez çalışmasında, toplumsal belleği oluşturan kavramların ve kültürel değerlerin somut belgeleri olan korumaya değer yapıların yeniden işlevlendirilme süreci ile bu yapıları korumanın gerekçeleri ve faydaları araştırılmış, bu doğrultuda mekanın en az hasarla geleceğe ulaşmasını sağlamaya yönelik bir analiz yöntemi önerilmiş ve bu yöntem endüstri yapıları ele alınarak bir örnek üzerinde incelenmiştir.

Yapılan literatür araştırmaları sonucunda, “koruma” ve “yeniden işlevlendirme” kavramları ile “endüstriyel miras” ve “endüstriyel arkeoloji” kavramları incelenmiş, tarihsel, kültürel, ekonomik ve çevresel nedenler belirtilerek yeniden işlevlendirilme kavramının gerekliliği ortaya konulmuştur. Fiziksel ömürleri işlevsel ömürlerinden çoğu zaman daha uzun olan korumaya değer yapıların, yeniden işlevlendirilmedikleri takdirde fiziki varlıklarını sürdüremeyecekleri ve birer harabe durumuna gelebilecekleri, bu durumun sonucu olarak da sahip oldukları değerlerin gelecek kuşaklara aktarılamayacağı açıktır. Bu nedenle, değişen toplumsal ihtiyaçlar ve manevi değerler çevresinde, koruma değerlerinin göz önünde tutulduğu bilinçli bir koruma yaklaşımı ile yapıların fiziksel ömürleri uzayabilmekte, böylece yapılar yansıttıkları değerlerle birlikte uzun süre hizmet verebilmektedirler.

Yapılan literatür araştırması ile elde edilen, korumaya değer yapıları yeniden işlevlendirmenin gerekliliği sonucundan yola çıkarak, korumaya değer yapılar için seçilen uygun işlevler doğrultusunda, söz konusu yapıların yeniden işlevlendirilme sürecinde uygulanacak müdahalelerden önce, mekanın korumaya değer özellikleri ve değerlerinin tahribata uğramaması için analiz edilmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur. Yeniden işlevlendirilerek, zaman içinde sürdürülebilirliğini devam ettirecek olan korumaya değer yapı, tarihin ve kültürün bir parçası olarak, toplumsal bellekte yer eden mekansal özelliklerini kaybetmeden müdahale görmelidir. Bu nedenle de mekana müdahale etmeden önce yapının sahip olduğu karakteristik özellikler, güçlü ve zayıf yanlarıyla analiz edilmeli, mekana nasıl yaklaşılacağına karar verilmelidir.

Yeniden işlevlendirilecek yapının sahip olduğu hacimsel/mekansal, konumsal ve işlevsel kurgularının, yeni işlevin getireceği kurgularla birlikte çok katmanlı bir dille okunmasının sağlaması bağlamında, yapılacak müdahaleyi doğrudan etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu sonuçtan hareketle, korunmaya değer bir yapıdaki analiz kriterleri, yapının genel tarihi, rölöve ve restitüsyon çalışmaları, konumsal ilişki ve işlevsel kurgusu, mimari dili, yapısal elemanları, hacimsel iç mekan düzeni, dolaşım elemanları ve iç mekan atmosferi şeklinde geliştirilerek bir analiz yöntemi önerisi olarak belirlenmiştir.

Belirlenen analiz yöntemi, sahip oldukları korumaya değer özellikleri ve yeniden işlevlendirilme potansiyelleri ile İstanbul'daki endüstri yapılarından eğitim, kültür ve sanat merkezi olarak yeniden işlevlendirilen Silahtarağa Elektrik Santrali yerleşkesindeki, şu anda enerji müzesi olarak kullanılan 1 ve 2 numaralı makine daireleri üzerinde örneklenmiştir. Bu örneğin seçimi, İstanbul'un, bilhassa Haliç bölgesinin tarihten bu yana önemli bir sanayi ve ticaret merkezi olduğu, Haliç'in doğal korunaklı bir liman olarak geçmişte sanayi tesisleri için, bugün ise değişen koşullarla İstanbul kenti için uygun bir rekreasyon alanı olmasının ve yerleşke içinde barındırdığı farklı işlevsel amaçlara hizmet eden yapılarının tespiti sonucunda gerçekleşmiştir.

Santralİstanbul, Enerji Müzesi örneği ele alınarak, analiz yöntemleri doğrultusunda yapılan araştırma ve incelemelerin mekansal müdahale bağlamındaki sonuçları şu şekilde belirtilebilir:

Yapının genel tarih, rölöve ve restitüsyon çalışmalarıyla ilgili sonuçlar:

Silahtarağa Elektrik Santrali, üretim birimlerine dair tüm rölöve ve restitüsyon çalışmaları incelendiğinde 1 numaralı makine dairesi ve 1 numaralı kazan dairesinin 1. dönemde (1913-194), 2 numaralı makine dairesinin ve 2 numaralı kazan dairesinin 2. dönemde (1914-1929), 3 numaralı makine dairesi, 3 numaralı kazan dairesi ve 4 numaralı kazan dairesinin 3. dönemde yapıldığı, 4. dönemde 2 ve 4 numaralı kazan dairelerinin yıkıldığı görülmüştür (Ek E). Bunun yanında rölöve ve restitüsyon çalışmalarından, iç mekana dair döşemedeki, cephelerdeki ve dolaşımdaki değişikliklerle ilgili veriler, müdahale sürecinde ihtiyaç duyulacak olan detaylı incelemeye temel oluşturacak şekilde verilmiştir.

Konumsal ilişki ve işlevsel kurgular ile ilgili sonuçlar:

Bugünkü Santralİstanbul yerleşkesinde, işlevsel ve konumsal kurgular çerçevesinde iki tip müdahaleden söz edilmektedir. Lojmanlar, bugünkü “rezidans” yapıları, yönetim binası ve bugünkü öğretim üyesi ofisleri daha çok eski işlevleri ile ilintili olarak, bugün cafe olarak kullanılan atölye ise şu anda yerleşke içinde merkezi yerdeki konumu dolayısıyla konumu ile ilintili olarak işlevlendirilmiştir. Buna ek olarak, yıkılmış olan kazan dairelerinin izleri üzerine konumlanacak şekilde tasarlanan Çağdaş Sanatlar Müzesi, yalnızca geçmişte makine dairesi ve kazan dairesinin konumsal durumdan kaynaklanan mekansal durum ile değil, kendisine yüklenen çağdaş sanatlar müzesi işlevi ile işlevsel olarak da elektrik müzesi ile bağlantılıdır. Üretim yapıları ile lojman alanını ayıran ve cafelerin etrafındaki yeşil alanlar ziyaretçilere bir rekreasyon alanı imkanını sunmaktadır. Tüm bu konumsal ve işlevsel kurgular, mekanın zaman içinde sürdürülebilir olduğunu ziyaretçiye hissettirmektedir (Ek F).

Mimari dil ile ilgili sonuçlar:

Silahtarağa Elektrik Santrali bünyesindeki üretim birimleri ve sosyal yapılar mimari üslup açısından birbirlerinden farklı özelliklere sahiptirler. Üretim yapıları dönemin tipik çok katlı anonim endüstriyel yapıları örneklerinden, yönetim binası, sosyal hizmet binası ve lojmanlar ise 1. Ulusal Mimarlık akımı örneklerinden sayılabilmektedir. Fakat lojman yapılarında müdür lojmanı gibi prestijli lojmanlar yerel mimari dile, işçi lojmanları ise 19. yüzyıl toplu konutlarının sahip olduğu anonim dile daha yakındır.

Bu temelde, iki farklı akım birbirinden çok farklı olsa da, aslında iki yaklaşım da ortaya çıktıkları dönem için oldukça tipiktir. Sahip oldukları üslup özellikleriyle mimari açıdan birer belge olarak kabul edebileceğimiz yapılar, günümüzde de belge niteliği taşıyan özellikleri korunarak ve geçmiş ile bugünün arasındaki farklılıklar vurgulanarak günümüz kullanımlarına olanak veren müdahaleler ile yeniden işlevlendirilmişlerdir (Ek G). 2 ve 4 numaralı kazan dairelerinin yerine yapılan Çağdaş Sanatlar Müzesi ise, müdahale öncesinde diğer üretim yapıları gibi ayakta durmadığından belge özelliklerini yitirmiştir. Bu iki yapının yerine dış konturleri korunarak ve Arolat tarafından “zamansız” olarak adlandırılan, “varlığını kendi

kontekstine kapanarak sürdürme yönelimine sahip bir yaklaşımla” tasarlanmıştır (Arolat, 2007:58).

Yapısal elemanlarla ilgili sonuçlar:

Zemin kat, 1. kat ve gezi iskelesinden oluşan üç ayrı seviyedeki döşemelerde dört tip farklı müdahaleden söz edilebilir. Bu müdahale çeşitleri döşemenin olduğu gibi korunması, çürümesi nedeniyle yeniden yeniden yapılması, var olan döşemenin yıkılması ve tamamen yeni bir döşeme yapılmasıdır. Yapıdaki duvarlara dair en büyük müdahale 1 numaralı ve 2 numaralı makine dairelerinin birbirlerine bakan cephelerdeki duvarlarının geri dönüşü mümkün olmayan şekilde yıkılarak bu iki cephenin şeffaflaştırılmasıdır. Bu şeffaflaştırılan yüzeyde, çatıda ve duvarlarda çelik güçlendirmeler yapılmıştır. Yapılan ziyaretler sonucunda çatı makasları ve çelik kolonlarla yapılan statik güçlendirmelerin orijinalleri ile ayırt edilebiliyor olmasına özellikle dikkat edilerek tasarlandığı gözlemlenmiştir. Bu durumda ara yapıya açılan cephelerin duvarları dışında yapının orijinal unsurlarında herhangi bir tahribat olmamış, yeni yapılan ek güçlendirmeler orijinallerinden ayırt edilebilecek şekilde olduklarından yarattıkları farklılıklar korumaya değer orijinal kısımların vurgulanmasında yardımcı rol oynamışlardır. (Ek H; Ek I)

Hacimsel mekan düzeni ile ilgili sonuçlar:

Mekanın müdahaleden önce ve sonraki hacimsel düzen ve algısını etkileyen ana müdahaleler çelik güçlendirmeler ile 1 ve 2 numaralı makine daireleri arasında kalan cephe duvarlarının kaldırılması olarak değerlendirilebilir. Bu ana müdahalelerin yanında yapıya giriş mekanındaki ara kat döşemesinin kaldırılması ve böylece bütünlenen hacme danışma işlevinin verildiği bir kütle konulması da hacimsel mekan düzenini etkileyen bir müdahale olarak düşünülebilir (Ek J). Mekan içerisindeki yoğun trafiği dağıtabilmek için, mekan içinde, var olan boşluklardan faydalanarak konumlandırılan ve “Dolaşım Elemanları” başlığı altında detaylı incelenmiş olan 1 ve 2 numaralı makine daireleri arasındaki merdiven, yürüyen merdiven, yapının dışarısından çalışan bir asansör ve yapıda üçüncü bir seviye oluşturan gezi iskelesi konumlanmıştır. Rölöve ve restitüsyon çalışmalarında tespit edilen hacme eklenen asansör, yürüyen merdiven ve gezi iskelesi, taşıyıcı elemanlara destek için yapıya eklenen güçlendirmeler göz önüne alındığında görece olarak mekan algısını daha az etkilemektedir.

Dolaşım elemanları ile ilgili sonuçlar:

Silahtarağa Elektrik Santrali üretim birimlerinden olan 1 ve 2 numaralı makine dairelerinde rölöve, restitüsyon ve müdahale sonrası kat planlarının çakıştırılması sonucu elde edilen verilerde asansör, merdiven, yürüyen merdiven ve gezi iskelesi elemanları mevcut dolaşım sistemine eklenmiş, çürümüş olan basamaklar konumları korunarak yeniden yapılmış, kullanılabilecek durumdaki basamaklar korunmuştur. Mekanda pek çok dolaşım elemanının kaldırıldığı tespit edilmiştir. Bunun potansiyel nedeni müze dolaşım şemasına uymaması ile dar ve dik basamaklardan oluşması nedeniyle yoğun trafik için uygunsuzluğu olarak düşünölebilir (Ek K; Ek L; Ek M).

İç mekan atmosferi ile ilgili sonuçlar:

Yapının iç mekan atmosferinde, hacimsel-kütlesel form ilişkilerindeki gerilim, yapılan elik güçlendirmeler ile zayıflatılmış olsa da, gerek yapay aydınlatma ile elde edilen dramatik ışık, gerekse yapısal elemanların sahip olduğu, mekanın zaman kavramı bağlamında var oluşunu kanıtlayan zaman tarafından oluşturulan renk ve dokuların korunmasıyla, yapının kendine özgü mekan atmosferi hissedilebilmektedir (EK N).

Bu alışma kapsamındaki tüm araştırma, inceleme ve saptamalar ışığında, korumaya değer yapıların yeniden işlevlendirilerek değişen ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden kullanımları, zaman içinde sürdürölebilir olduklarının bir ispatıdır. Önemli olan nokta, yeniden işlevlendirme olgusunun gerektirdiği mekan müdahalelerinin, yapıların korumaya değer özelliklerine hasar vermeden yapılması, bu özelliklerin gelecek kuşaklara “kültür mirası” olarak aktarılabilmesidir. Bunun için mutlak doğru ve yanlışları olmayan çeşitli mekan müdahale biçimlerine, çalışma kapsamında bir öneri getirilmiş; getirilen öneri dünyanın her yerinde olduğu gibi, İstanbul’da da tarihteki belge nitelikleri ve toplumsal bellekteki yerlerinin önemi yadsınamaz olan endüstri yapılarından, Santralİstanbul, Enerji Müzesi örneği üzerinde incelenmiştir. Tüm bu araştırma sonucu elde edilen bulguların, günümüzde pek çok farklı disiplin tarafından incelenen ve hassasiyetle ele alınması gereken bir konu olan, korumaya değer yapılardaki mekan müdahaleleri ve korunmaya değer endüstri yapılarının mekansal önemleri çerçevesinde değerlendirilerek bu alanda yapılan çalışmalara katkısı bulunacağı düşünölmektedir.

KAYNAKLAR

- Altınoluk, Ü.**, 1998. Binaların yeniden kullanımı : program-tasarım-uygulama-kullanım, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Akaş, C.**, 2006. Haliç'in kıyısında endüstriyel arkeoloji, Rahmi Koç Müzesi, İstanbul.
- Akbelege, C.**, 2004. Haliç ve çevresinde yeniden işlevlendirilen sanayi yapılarının çevre halkla etkileşimi bağlamında incelenmesi ve Silahtarağa Elektrik Santrali için öneriler, *Yüksek Lisans Tezi*, Y.T.U Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akın, N., Çıracı, M., Hacıhasanoğlu O., Kahya, Y., Ocakçı, M., Özsoy, A. and Yılmaz, Z.**, 2002. Conversation and adaptive re-use of a 20th century industrial building: Bakırköy Spirit Factory in İstanbul, *International Symposium on Conversation of the 20th Century Architectural Heritage*, İstanbul, Turkey, May 18-April 19-23.
- Aksoy, A., Açıkbaş F. and Akman A.**, 2007. Silahtarağa Elektrik Santrali'nin Hikayesi, *Silahtarağa Elektrik Santrali*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Arolat, E., Bilgin İ., Sayın N. and Tümertekin H.**, 2007. Santralistanbul, *Yapı*, 313, 52-70
- Aslan, D., Batur A., Kuzucular K., Salman Y. And Tanyeli G.**, 2002. Conservation and re-use of an Industrial Complex:Hasanpaşa Gasworks, *International Symposium on Conversation of the 20th Century Architectural Heritage*, İstanbul, Turkey, May 18-April 19-23.
- Aydınlı, S.**, 1992. Mimarlıkta Görsel Analiz, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Aydınlı, S.**, 1993. Mimarlıkta Estetik Değerler, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Berliet, P.**, 1978. An approach to cpnservation of industrial heritage, Council Of Europe, 1987. The industrial heritage: what policies, Reports of the Lyons colloquy,Strasbourg, France.
- Bilgin, D. C.**, 2008a. Likör'e 307 milyon YTL verdiler, 323 milyon YTL daha yatıracaklar. Alındığı tarih 02.07.08, <http://www.hurriyet.com.tr>.
- Bilgin, İ.**, 1997. Toplu konut, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, cilt:3, İstanbul, 1803-1808.
- Bilgin, İ.**, 2007a. "Bilgi"nin çekim merkezi, *Yeni Mimar*, 53, 1,8-9.
- Bilgin, İ.**, 2007b. Bir mimari eser olarak Silahtarağa Elektrik Santrali, *Silahtarağa Elektrik Santrali*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Bilgin, İ.**, 2008b. Kişisel görüşme, İstanbul.
- Brangar, Ş., Y.**, 2004. Silahtarağa elektrik santrali'nin korunması ve yeniden kullanımına yönelik öneriler, *Yüksek Lisans Tezi*, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Broto, E.**, 2005. New Concepts in Renovating, Structure Press, Barcelona.
- Burden, E.**, 2004. Illustrated Dictionary of Architectural Preservation : Restoration, Renovation, Rehabilitation, Reuse, McGraw-Hill Press, New York, 2004.
- Büyükköşdere, Ş.**, 2008. Bomonti için anlaşılmazsak çizimleri giyeriz. Alındığı tarih 01.07.08, <http://www.aksam.com.tr>.
- Cantacuzino, S.**, 1989. Rehabilitation and re-use of old buildings, Abbeville Press, New York.
- Clark, K.**, 1999. The workshop of the world, The Industrial Revolution, *The archaeology of Britain*, ed. J. Hunter, I. Ralston, Londra.
- Council of Europe**, 1993. Architectural heritage: inventory and documentation methods in Europe, *European colloquy organized by the Council of Europe and the French Ministry for Education and Culture-direction du patrimoine*, Nantes, France, October 28-31
- Giedion, S.**, 1967. Space, time and architecture; the growth of a new tradition, Harvard University Press, Cambridge.
- Highfield, D.**, 1987. Rehabilitation and re-use of old buildings, E&FN Spon Press, New York.
- Hume, J.**, 1987. Industrial architecture and structures: their retention and adaptive re-use the scottish case, *Council Of Europe, 1987. The industrial heritage: what policies, Reports of the Lyons colloquy, Strasbourg, France.*
- İnalcık, H., Quaert D.**, 2004. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Karaman, A., Z.**, 1987. İstanbul kentsel gelişiminin haliç'e etkileri, *Yüksek Lisans Tezi*, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kincaid D.**, 2002. Adapting buildings for changing uses: Guidelines for change of use refurbishment, Spon Press, London.
- Köksal, G.**, 2005. İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri, *İtühergisi*, 5, 125-136.
- Köksal, G. , Ahunbay Z.**, 2006. İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1998. Mimarlık kavramları. tarihsel perspektif içinde mimarlığın kuramsal sözlüğüne giriş, Yem Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.**, 2002. The nature of selection, *International Symposium on Conversation of the 20th Century Architectural Heritage*, Istanbul, Turkey, May 18-April 19-23.

- Marcus, B.**, 1990: Bright future: The Re-use of Industrial Buildings, University Save Britain's Heritage, London.
- Leniaud, J.M.**, 1978. Provision fort he protection of the industrial heritage in France, J Council Of Europe, 1987. The industrial heritage: what policies, Reports of the Lyons colloquy,Strasbourg, France.
- Öter, A.H.**, 1996. Kullanımdışı kalmış binaların dönüştürülmesi sorununa ilişkin bir deneme, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Quataert, D.**, 1999. Sanayi devrimi çağında Osmanlı imalat sektörü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Radikal**, (2008). Likör fabrikası arazisine en yüksek teklif Aşçıoğlu'ndan. Alındığı tarih 25.07.08, <http://www.radikal.com.tr>.
- Schaefer, D, M.**, 2007. Santral'de Sosyal Yaşam Belgeseli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Prodüksiyon, İstanbul
- Stratton M. and Trinder B.**, 2000. Twentieth century industrial archaeology, E&FN Spon, New York.
- Tanyeli, G.**(2008). Gülsün Tanyeli ile Hasanpanpaşa Gazhanesi üzerine. Alındığı tarih 03.04.08 , <http://www.mimarizm.com>.
- Uluşahin, H.**, 1992. Korunması gerekli bina ve çevrelere yapılan “ek”lerin değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Uras, G.**, 2008. Likör fabrikası binası arsasından kıymetli. Alındığı tarih 07.05.08, <http://www.milliyet.com.tr>.
- Url-1** <<http://www.mulkiyeistanbul.org>>, alındığı tarih 20.10.2008.
- Url-2** <<http://www.mulkiyeistanbul.org>>, alındığı tarih 20.10.2008.
- Url-3** < <http://www.renovanews.com/ihale.asp?islem=ihaledetay&id=175>>, alındığı tarih 23.10.2008.
- Url-4** < <http://www.santralistanbul.com/>>, alındığı tarih 28.10.2008.
- Url-5** < <http://www.emrearolat.com/tr/works.php?work=full&sec=alp&is=42>>, alındığı tarih 31.10.2008.
- Vural, M.**(2007). 2008 yılı İski bütçesi genel kurul konuşması. Alındığı tarih 24.11.07, <http://www.iski.gov.tr>
- Worthing D., Bond S.**, 2008. Managing built heritage, the role of cultural significance, Blackwell, London.
- Yürekli, H.**, 1980. İnsan davranışları ve çevre ilişkilerine bağlı olarak çevrenin korunması ve geliştirilmesi için bir metot önerisi, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Zat, V.**, 1993. Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye ve Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Kaynak Kurum ve Özel Kişi Arşivleri:

Bilgi Üniversitesi Çizim ve Fotoğraf Arşivi

DS Mimarlık Çizim ve Fotoğraf Arşivi

B. Kaşlı Çizim ve Fotoğraf Arşivi

EKLER

- EK A : İstanbul’da günümüze ulaşan korumaya değer endüstri yapılarının konumsal ve işlevsel durumları
- EK B :** Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
- EK C : DS Mimarlık tarafından çizilen Silahtarağa Elektrik Santrali, 1. dönem restitüsyon paftası
- EK D : DS Mimarlık tarafından çizilen Silahtarağa Elektrik Santrali, 2. döneme ait üretim birimlerini gösteren 2. kat plan paftası
- EK E : Silahtarağa Elektrik Santrali genel tarihi, rölöve ve restitüsyon çalışmaları görsel paftası
- EK F : Silahtarağa Elektrik Santrali konumsal ilişki ve işlevsel kurgular görsel paftası
- EK G : Silahtarağa Elektrik Santrali mimari dil görsel paftası
- EK H : Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, zemin kat yapısal elemanlar görsel paftası
- EK I : Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, 1. kat yapısal elemanlar görsel paftası
- EK J : Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, hacimsel mekan düzeni görsel paftası
- EK K : Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, gezi iskelesi seviyesi, dolaşım elemanları görsel paftası
- EK L : Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, zemin kat, dolaşım elemanları görsel paftası
- EK M : Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, 1. kat, dolaşım elemanları görsel paftası
- EK N : Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, iç mekan atmosferi görsel paftası

EK A: İstanbul’da günümüze ulaşan korumaya değer endüstri yapılarının konumsal ve işlevsel durumları

KİMLİK			İŞLEVSEL DURUM		KONUMSAL DURUM		
Fabrikanın İsmi	Kuruluş yılı	Kullanımdışı kaldığı tarih	Orijinal İşlevi	Yeni İşlevi	Konumu ve Çevresi	Tarihinde konumsal durum	Günümüzde konumsal durum
E1 Dolmabahçe Gazhanesi	1854	1993	Dolmabahçe Sarayı'nın aydınlatılması için Havagazı üretimi	Henüz yeniden işlevlendirme çalışması yapılmamıştır. Arazisinin bir kısmını Lunapark kullanmaktadır. (2008)	Beşiktaş, Maçka Parkı	Hizmet edeceği yer göre konumlanmış	Rekreasyon alanı içinde kalmıştır.
E2 Nakkaştepe (Kuzguncuk) Gazhanesi	1864	1940	Beyler beyi sarayının aydınlatılması için Havagazı üretimi	Mülkiyeliler Sosyal ve kültür merkezi olarak işlevlendirme çalışmaları bitime çok yakın , uygulama aşamasında devam etmektedir. (Url-1, 2008)	Kuzguncuk/ Üsküdar	Hizmet edeceği yer göre konumlanmış	Rekreasyon alanı içinde kalmıştır.
E3 Yedikule Gazhanesi	1880	1993	Sur içinin aydınlatılması için Havagazı üretimi	İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan bazı projeler mevcuttur fakat kamuoyuna açıklanmamıştır. Şu anda İETT deposu ve hurdalığı olarak kullanılmaktadır. (Köksal, 2005 : 42)	Yedikule/Fatih Marmara denizi kıyısı	Demiryoluna yakın	Rekreasyon alanı içinde kalmıştır.
E4 Hasanpaşa Gazhanesi	1891	1993	Kadıköy, Üsküdar ve 8. Daire-i Belediye sınırlarını aydınlatmak ve Anadolu Yakası'nın gaz ihtiyacını karşılamak için Havagazı ve sugazı üretimi	Yeniden işlevlendirme süreci yatırımcı bulunamadığı için avan proje aşamasında kalmıştır. (Tanyeli, 2008)	Hasanpaşa/ Kurbağalıdere/ Kadıköy	Hizmet edeceği yere göre konumlanmış	Kentsel alan içinde kalmıştır
E5 Silahtarağa Elektrik Santrali	1914	1983	Elektrik üretimi	Yeniden işlevlendirme süreci tamamlanmış, kültür merkezi ve müze olarak kullanılmaktadır. (2008)	Silahtarağa/ Kagitthane Haliç kıyısı	Deniz yolu ile kömür naklinin uygun olduğu yere konumlanmış	Rekreasyon alanı içindedir.
E6 Bağlarbaşı Elektrik Fabrikası ve Tramvay Deposu	20.yy başı	1965	Elektrik üretimi	Yeniden işlevlendirme süreci tamamlanmış, kültür merkezi ve ulaşım müzesi olarak kullanılmaktadır. (2008)	Bağlarbaşı/ Üsküdar	Hizmet edeceği yere göre konumlanmış	Günümüzde kentsel alan içinde kalmıştır
G1 Paşalimanı Un Fabrikası	1863	1940	Un üretimi	Henüz yeniden işlevlendirme çalışması yapılmamıştır, yapı olumsuz hava koşullarına açıktır. (Köksal, 2005 : 56)	Paşalimanı/ Üsküdar	Deniz kenarında olma	Günümüzde kentsel alan içinde kalmıştır
G2 Askeri Un Fabrikası	1866		Un üretimi	Otopark olarak kullanılmaktadır. (Köksal, 2005:57)	Unkapanı	Deniz kenarında olma	Günümüzde kentsel alan içinde kalmıştır.

G4 Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası	1884	1995	Tütün işlemek, sigara ve puro üretmek	Kadir Has Üniversitesi Eğitim binası ve müze olarak kullanılmaktadır.	Cibali/Fatih haliç kıyısındadır	Deniz ulaşımına yakın konumlanmış.	Günümüzde kentsel alan içinde, haliç kıyısı rekreasyon alanına yakın konumlanmıştır.
G5 Kasımpaşa Un Fabrikası	1886	1982	Un üretimi	Henüz yeniden işlevlendirme çalışması yapılmamıştır.(Köksal, 2005:58)	Kasımpaşa	Hizmet edeceği yere göre konumlanmış	Günümüzde kentsel alan içinde kalmıştır
G6 Bomonti Bira Fabrikası	1902	1991	Bira, kalıp buz ve gazoz üretimi	Özel bir holding tarafından satın alındı, otel olarak 2010a yetiştirilmesi planlanıyor, henüz çalışmalara başlanmadı (temmuz 2008)	Feriköy/Şişli		Günümüzde kentsel alan içinde kalmıştır
G7 Hamidiye Su Tesisi, Cendere Su Pompa İstasyonu	1902		Kağıthane memba sularının dağıtımı için suyun 120m'ye yükselmesini sağlamaktak için kurulmuş su pompa istasyonu	2009 yılı içinde İstanbul Su Medeniyetleri Müzesi olarak faaliyete geçmesi planlanmaktadır(Vural, 2007)	Ayazağa cendere caddesi/ Maslak	Kaynaklara yakın olma	
G8 Paşabahçe İspirto ve İçki Fabrikası	1923	Fabrika işlevi sürmektedir.	İspirto ve içki üretimi	İspirto üretimi ve bazı TEKEK şaraplarının şişelenmesi	Paşabahçe/ Beykoz	Ulaşım nedeniyle deniz kıyısında olma	Günümüzde boğaz kıyısında rekreasyon alanı içindedir.
G9 Likör ve Kanyak Fabrikası	1930	2000	Likör ve kanyak üretimi	Arazisiyle birlikte satışı gerçekleşmiştir, proje henüz kamuoyuna açıklanmamıştır. (2008)	Büyükdere caddesi/ Mecidiyeköy	Kaynaga yakın, mecidiye köyde baglar vardı	Günümüzde kentsel alan içinde kalmıştır, Ali Sami Yen stadı bitişigindedir
GD1 Feshane Fabrika-i Hümayunu	1833		Fes üretimi	Fuar ve sergi alanı olarak kullanılmaktadır	Defterdar/ Eyüp	Deniz kenarında olma, ulaşım olanağı	Günümüzde rekreasyon alanı içindedir.
GD2 Bakırköy Bez Fabrikası	1850	Fabrika işlevi sürmektedir.	Bez Üretimi	Tekstil Üretimi	Bakırköy	Demiryoluna yakın	Günümüzde kentsel alana yakın, rekreasyon alanı içindedir.

Mi2 Tophane-i Amire	1730-1740	I. Dünya savaşı sonrası dönem	Top üretimi	Sergi alanı, kültür ve sanat merkezi	Tophane	Deniz kenarında bulunma,	Günümüzde kentsel alan içinde rekreasyon alanı dailindedir
Mi3 Lengerhane-i Amire	1703-1730	1951	Lenger(çapa ve zincir) üretimi ve top dökümü	Müze olarak kullanılmaktadır.	Hasköy	Deniz kenarında bulunma, korunaklı olma	Günümüzde kentsel alana ve rekreasyon alanı sınırındadır.
Mi4 Darphane-i Amire	18.yy sonu		Madeni para basımı, saray için altın, gümüş eşya, hatıra sikkeleri ve mücevher üretimi	Darphane eminiği binası ve avlunun luzeybatı köşesindeki yapı İstanbul Rölöve ve Anıtlar müdürlüğüne, dökümhane binası İstanbul Restorasyon Konservasyon Merkez Laboratuvarı müdürlüğüne dönüştürülmüştür. Damga matbaası işlevini hala sürdürmektedir. Darphane binaları sergi mekanı olarak kullanılmak üzere 1996'da ön değerlendirme ve proje çalışması yapılmış ve uygulanmıştır.	Topkapı Sarayı/ Sultanahmet	Hizmet edeceği yere göre konumlanmış	Şu anda müze olarak kullanılan topkapı sarayı içinde, gezi alanı içinde yer almaktadır
Mi5 Zeytinburnu Makine/Demir Fabrikası	1845	halen kullanımdadır	Makine fabrikası, demir işleme	Askeri araçların bakım ve onarımı için kullanılmaktadır.(2005)	Zeytinburnu	Demiryoluna yakın	Günümüzde kentsel alana yakın rekreasyon alanı sınırındadır.
Mi6 Şirket-i Hayriye Tersanesi	1861	1996	Gemi onarımı ve küçük gemi yapımı	Rahmi Koç Müzesi olarak kullanılmaktadır.	Hasköy	Deniz kenarında bulunma, korunaklı olma	Günümüzde kentsel alan ve rekreasyon alanı sınırındadır.
Mi7 Nalbanthane	1841		Nalbanthane	Tsk mesciti olarak kullanılmaktadır. (Köksal, 2006)	Üsküdar		
Mi8 Haydarpaşa Garı'nın Atölyeleri	20. yüzyıl başı	İşlevini devam ettirmektedir. (Köksal, 2006)	Atölye	Atölye	Kadıköy		
Ti1 Şahbaz Ağa Mahdumu Tuğla Fabrikası	1882		Tuğla üretimi	Henüz yeniden işlevlendirme çalışması yapılmamıştır.(2005)	Sütlüce	Su kenarında olma	Günümüzde kentsel alan ve rekreasyon alanı sınırındadır.
Ti2 Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu	1893-1894		Çini ve Porselen Üretimi	Çini ve Porselen Üretimi	Yıldız/ Yıldız sarayı bahçesi	Hizmet edeceği yere göre konumlanmış	Günümüzde rekreasyon alanındadır.
Ti3 Paşabahçe Tuğla ve Kiremit Fabrikası	1910		Tuğla ve kiremit üretimi	Fabrika alanının ortadan kaldırılıp yerine konut inşa edilmesi gündemdedir. (Köksal, 2005 :88)	Paşabahçe		Günümüzde kentsel alan içinde kalmıştır

Tİ4 Arslan Osmanlı Anonim Şirketi Çimento Fabrikası	1910		Çimento Üretimi	Çimento Üretimi (Köksal, 2005:90)	Darıca		
Tİ5 Haznedar Tuğla Fabrikası	1918'den önce	Halen kullanımdadır	Tuğla ve Kiremit üretimi	Sanayi tipi ateş tuğlası üretimi	Merter/ Bakırköy		
Tİ6 Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası	1934		Şişe ve Cam Üretimi	Şişe ve Cam Üretimi	Paşabahçe		
Tİ7 Yunus Çimento Fabrikası	1926		Çimento üretimi	İşlevini yitirmiştir. (Köksal, 2006)	Kartal		

	İşlevini yitirmiş yapılar
	Yeniden işlevlendirilen yapılar
	İşlevini sürdüren yapılar
	Yeniden işlevlendirilme sürecindeki yapılar
	Ortadan kaldırılma ihtimali bulunan yapılar

EK B: 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

Kanun Numarası: 2863

Kabul Tarihi : 21/7/1983

Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 23/7/1983 Sayı: 18113

Birinci Bölüm - Genel Hükümler

Amaç:

Madde 1 - Bu Kanunun amacı; korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir.

Kapsam:

Madde 2 - Bu Kanun; korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hususları ve bunlarla ilgili gerçek ve tüzelkişilerin görev ve sorumluluklarını kapsar.

Tanımlar ve kısaltmalar:

Madde 3 - Bu Kanunda geçen tanımlar ve kısaltmalar şunlardır:

a) Tanımlar:

- (1) "Kültür varlıkları"; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim,kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.
- (2) "Tabiat varlıkları"; jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir.
- (3) "Sit"; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır.
- (4) "Koruma"; ve "Korunma"; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir.

(1) 17/6/1987 tarih ve 3386 sayılı Kanunun 16 ncı maddesiyle bu Kanuna eklenen ve teselsül sebebiyle Ek Madde 1 olarak numaralandırılan ek madde hükmü gereğince, Kanunun 6, 8, 20 ve 65 inci maddelerinde geçen "Yüksek Kurul, Bölge Kurulları", "Koruma Kurulları"; 54 ve 62 nci maddelerinde geçen "Yüksek Kurul", "Koruma Yüksek Kurulu"; "Bölge Kurulu" ise "Koruma Kurulları" olarak değiştirilmiş ve gerekli değişiklik madde metinlerine işlenmiştir.

- (5) "Korunma alanı"; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının muhafazaları veya tarihi  evre içinde korunmalarında etkinlik taşıyan korunması zorunlu olan alandır.

(6) (Değişik: 17/6/1987 - 3386/1 md.) "Değerlendirme"; kültür ve tabiat varlıklarının teşhiri, tanzimi, kullanılması ve bilimsel yöntemlerle tanıtılmasıdır.

b) (Değişik: 17/6/1987 - 3386/1 md.)

Kısaltmalar:

- (1) "Bakanlık"; Kültür ve Turizm Bakanlığını,
- (2) "Koruma Yüksek Kurulu"; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunu,
- (3) "Koruma Kurulu"; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunu, İfade eder.

Haber verme zorunluluğu:

Madde 4 - Taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını bulanlar, malik oldukları veya kullandıkları arazinin içinde kültür ve tabiat varlığı bulunduğunu bilenler veya yeni haberdar olan malik ve zilyetler, bunu en geç üç gün içinde, en yakın müze müdürlüğüne veya köyde muhtara veya diğer yerlerde mülki idare amirlerine bildirmeye mecburdurlar.

Bu gibi varlıklar, askeri garnizonlar ve yasak bölgeler içinde bulunursa, usulüne uygun olarak üst komutanlıklara bildirilir.

Böyle bir ihbarı alan muhtar, mülki amir veya bu gibi varlıklardan doğrudan doğruya haberdar olan ilgili makamlar, bunların muhafaza ve güvenlikleri için gerekli tedbirleri alırlar. Muhtar, aynı gün alınan tedbirlerle birlikte durumu en yakın mülki amire; mülki amir ve diğer makamlar ise on gün içinde, yazı ile Kültür ve Turizm Bakanlığına ve en yakın müze müdürlüğüne bildirir.

İhbar alan Bakanlık ve müze müdürü bu Kanun hükümlerine göre, en kısa zaman- da gerekli işlemleri yapar.

Devlet malı niteliği:

Madde 5 - Devlete, kamu kurum ve kuruluşlarına ait taşınmazlar ile özel hukuk hükümlerine tabi gerçek ve tüzelkişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmazlar- da varlığı bilinen veya ileride meydana çıkacak olan korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları Devlet malı niteliğindedir.

Özel nitelikleri dolayısıyla ayrı statüye tabi tutulan mazbut ve mülhak va- kıf malları bu hükmün dışındadır.

İkinci Bölüm - Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları

Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları:

Madde 6 - Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları şunlardır:

a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,

- b)** Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,
- c)** Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,
- d)** Milli tarihimizdeki önlemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler.

Ancak, Koruma Kurullarınca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmazlar.

Kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve istihkamlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar, köşkler, evler, yalılar ve konaklar; camiler, mescitler, musallalar, namazgahlar; çeşme ve sebiller; imarethane, darp- hane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, ha- zireler, arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, sandukalar, siteller, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyeleer, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler ve benzeri taşınmazlar; taşınmaz kültür varlığı örneklerindendir.

Tarihi mağaralar, kaya sığınakları; özellik gösteren ağaç ve ağaç toplulukları ile benzerleri; taşınmaz tabiat varlığı örneklerindendir.

Tespit ve tescil:

Madde 7 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/2 md.)

Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespiti Bakanlıkça doğrudan doğruya veya diğer ilgili kurum ve kuruluşların uzmanlarının yardımlarından faydalanılarak yapılır.

Yapılacak tespitlerde, kültür ve tabiat varlıklarının tarih, sanat, bölge ve diğer özellikleri dikkate alınır. Devletin imkanları göz önünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir.

Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili yapılan tespitler koruma kurulu kararı ile tescil olunur.

Tespit ve tescil ile ilgili usuller, esaslar ve kıstaslar yönetmelikte belirtilir.

Vakıflar Genel Müdürlüğünün idaresinde veya denetiminde bulunan mazbut ve mülhak vakıflara ait taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları, gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan cami, türbe, kervansaray, medrese han, hamam, mescit,

zaviye, sebil, mevlevihane, çeşme ve benzeri korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespiti, envanterlenmesi Vakıflar Genel Müdürlüğünce yapılır.

Tescil kararlarının ilanı, tebliği ve tapu kütüğüne işlenmesi ile ilgili hususlar yönetmelikle düzenlenir.

Korunma alanı ile ilgili karar alma yetkisi:

Madde 8 - Yedinci maddeye göre tescil edilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının korunma alanlarının tespiti ve bu alanlar içinde inşaat ve tesisat yapılıp yapılamayacağı konusunda karar alma yetkisi Koruma Kurullarına aittir. Koruma Kurullarının kararına 61 inci maddenin ikinci fıkrasına göre itiraz edilebilir.

Korunma alanlarının tespitinde, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının korunması, görünümünün ve çevreleri ile uyumlarının muhafazası için yeti- teri kadar korunma alanına sahip olmaları dikkate alınır. Bu hususlarla ilgili esaslar. Kültür ve Turizm Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikte belirtilir.

İzinsiz müdahale ve kullanma yasağı:

Madde 9 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/3 md.) Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde koruma kurullarınca alı- nan kararlara aykırı olarak, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında, her çeşit inşai ve fiziki müdahalede bulunmak, bunları yeniden kullanıma açmak veya kullanımlarını değiştirmek yasaktır. Onarım, inşaat, tesisat, sondaj, kısmen veya tamamen yıkma, kazı veya benzeri işler inşai ve fiziki müdahale sayılır.

Yetki ve yöntem:

Madde 10 - Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kül- tür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldırarak ve bunların her türlü denetimini yapmak, Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin idare ve kontrolünde bulunan kültür ve tabi- at varlıklarının korunması, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca yerine getirilir. Bu korunmanın sağlanmasında, gerektiğinde, Kültür ve Turizm Bakanlığının teknik yardımı ve işbirliği sağlanır.

Milli Savunma Bakanlığının idare ve denetiminde veya sınır boyu ve yasak bölgede bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi, Milli Savunma Bakanlığınca yerine getirilir. Bu korunmanın sağlanması, Milli Savunma Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında düzenlenecek protokol esaslarına göre yürütülür.

(Değişik: 17/6/1987 - 3386/4 md.) Vakıflar Genel Müdürlüğünün idaresinde ve- ya denetiminde bulunan mazbut ve mülhak vakıflara ait taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile gerçek ve tüzelkişilerin mülkiyetinde bulunan cami, türbe, kervan- saray, medrese, han, hamam, mescit, zaviye, mevlevihane, çeşme ve benzeri kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi koruma kurulları kararı alındıktan sonra, Vakıflar Genel Müdürlüğünce yürütülür.

Diğer kamu kurum ve kuruluşlarının mülkiyetinde bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunma ve değerlendirilmesi, bu Kanun hükümlerine uygun olarak kendileri tarafından sağlanır.

Kamu kurum ve kuruluşlarının mülkiyetinde bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması, bu kuruluşların bütçelerine her yıl bu maksatla konacak ödeneklerle yapılır.

Bu hizmetlerin yerine getirilebilmesi için, Kültür ve Turizm Bakanlığı Bütçesine her yıl yeteri kadar ödenek konur.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla, vakıf kurulabilir.

(Ek: 17/6/1987 - 3386/4 md.) Araştırma, kazı ve sondaj yapılan alanların korunması ve değerlendirilmesi Bakanlığa aittir.

Hak ve sorumluluk:

Madde 11 - Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının malikleri bu varlıkların bakım ve onarımlarını Kültür ve Turizm Bakanlığının bu Kanun uyarınca bakım ve onarım hususunda vereceği emir ve talimata uygun olarak yerine getirdikleri sürece, bu Kanunun bu konuda maliklere tanıdığı hak ve muafiyetlerden yararlanırlar. Ancak, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ile bunların korunma alanları, zilyedlik yoluyla iktisap edilemez.

Malikler bu varlıkların üzerindeki mülkiyet haklarının tabii icabı olan ve bu Kanunun hükümlerine aykırı bulunmayan bütün yetkilerini kullanabilirler.

Bu Kanunun belirlediği bakım onarım sorumluluklarını yerine getirmekte aczi olanların mülkleri, usulüne göre kamulaştırılır. Mazbut veya mülhak vakıf varlıkları bu hükme tabi değildir.

Kültür ve Turizm Bakanlığının uygun görmesi ile, Vakıflar Genel Müdürlüğü, il özel idareleri, belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşları, yukarıda sözü geçen maliklere lüzum görülen hallerde, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının koruma, bakım ve onarımlarına, teknik eleman ve ödenekleri ile yardımda buluna- bilirler.

Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının onarımına katkı fonu:

Madde 12 - Özel hukuka tabi gerçek ve tüzelkişilerin mülkiyetinde bulunan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının; korunması, bakım ve onarımı için Kültür ve Turizm Bakanlığınca ayni, nakdi ve teknik yardım yapılır ve kredi verilir.

Bu amaçla, bir Devlet bankasında açılacak özel bir hesapta ve Kültür ve Turizm Bakanlığı emrinde "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Katkı Fonu" kurulur. Bu fonun ita amiri Kültür ve Turizm Bakanıdır.

Bu fonun gelirleri, her yıl Devlet Bütçesinden ayrılacak ödenekler ile bu fondan verilecek kredilerin faizlerinden oluşur.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca yapılacak ayni, nakdi ve teknik yardımlar, fon- dan yapılacak harcamalar ve verilecek kredilerle ilgili usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir.

Devir yasağı:

Madde 13 - Hazineye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait olup, usulüne göre tescil ve ilan olunan, her çeşit korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlığı ile bunlara ait korunma sınırları dahilindeki taşınmazlar, Kültür ve Turizm Bakanlığının izni olmadan, gerçek ve tüzelkişilere satılamaz, hibe edilemez.

Kullanma:

Madde 14 - Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının intifa haklarının, belirli sürelerle kamu hizmetlerinde kullanılmak üzere, Devlet dairelerine, kamu kurum ve kuruluşlarına, kamu menfaatine yararlı milli derneklere bırakılması veya gerçek ve tüzelkişilere kiraya verilmesi, Kültür ve Turizm Bakanlığının iznine tabidir.

Anılan varlıklardan, Vakıflar Genel Müdürlüğünün yönetim ve denetiminde bulunan mazbut ve mülhak vakıflarla, 7044 sayılı Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair Kanunla yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilen vakıf mallarının kamu hizmetlerinde kullanılmak üzere, Devlet dairelerine, kamu kurum ve kuruluşlarına ve kamu yararına çalışan milli derneklere, belirli sürelerle, intifa haklarının bırakılması veya gerçek ve tüzelkişilerce karakterine uygun kullanılmak şartı ile kiraya verilmesi, Vakıflar Genel Müdürlüğünün yetkisindedir.

Yukarıda belirlenen korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını kullananlar, bunların bakım, onarım ve restorasyon işlerini bu Kanunda belirlenen esaslara göre yapmak ve bunun için gerekli masrafları karşılamakla yükümlüdürler.

Kamulaştırma:

Madde 15 - Taşınmaz kültür varlıkları ve bunların korunma alanları, aşağıda belirlenen esaslara göre kamulaştırılır:

a) Kısmen veya tamamen gerçek ve tüzelkişilerle mülkiyetine geçmiş olan korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile korunma alanları Kültür ve Turizm Bakanlığınca hazırlanacak programlara uygun olarak kamulaştırılır. Bu maksat için, Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçesine yeterli ödenek konur.

(Ek: 17/6/1987 - 3386/5 md.) Koruma amaçlı imar planında kültürel araçlara ayrılan tescilli yapıların, bu amaçla onarılıp değerlendirilmesi kaydıyla koruma kurullarının kararı ve Bakanlığın tasdiki ile belediyelerce kamulaştırılması yapılabilir. Maksadına uygun kamulaştırma yapılmadığı tespit edildiği takdirde yetkisi geri alınır.

b) Menşei vakıf olup da çeşitli sebeplerle kısmen veya tamamen gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetine geçen korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve bunların korunma alanlarının kamulaştırılmaları, Vakıflar Genel Müdürlüğüne

yapılır. Bu maksat için Vakıflar Genel Müdürlüğü bütçesine yeteri kadar ödenek konur.

c) Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunma alanları, imar planında yola, otoparka, yeşil sahaya rastlıyorsa bunların belediyelerce; sair kamu kurum ve kuruluşlarının bakım ve onarım ile görevli oldukları veya kullandıkları bu gibi kültür varlıklarının korunma alanlarının ise, bu kurum ve kuruluşlarca, kamulaştırılması esastır.

d) Kamulaştırmalarda bedel takdirinde, taşınmaz kültür varlıklarının eskilik, enderlik ve sanat değeri dikkate alınmaz.

e) (Değişik: 17/6/1987 - 3386/5 md.) Kamulaştırma işlemleri, bu Kanun hükümleri ile 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerine göre yapılır.

f) (Ek: 17/6/1987 - 3386/5 md.) Sit alanı olması nedeni ile kesin inşaat ya- sağı getirilmiş korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu parseller, malikinin başvurusu üzerine bir başka arazisi ile değiştirilebilir. Üzerinde bina, tesis var ise, malikinin başvurusu üzerine rayiç bedeli 2942 sayılı Kanunun 11 inci maddesi hükümlerine göre belirlenerek ödeme yapılır.

Bu hükümle ilgili usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir.

Ruhsatsız yapı yasağı:

Madde 16 - Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile bunların korunma alanlarında ruhsatsız olarak inşaat yapmak yasaktır. Buralarda ruhsatsız olarak yapılacak inşaatlar ile, koruma amaçlı imar planlarında, plana; sitlerde, sit şartlarına aykırı olarak inşa edilen yapılar hakkında imar mevzuatına göre işlem yapılır.

Sit geçiş dönemi - koruma amaçlı imar planı - kısmi plan değişikliği:

Madde 17 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/6 md.) Bir alanın koruma kurulunca sit olarak ilanı, bu alandaki imar planı uygulanmasını durdurur.(...) (1) Koruma amaçlı imar planı yapılıncaya kadar, koruma kurulu tarafından bir ay içinde geçiş dönemi yapı şartları belirlenir. İlgili valilikler ve belediyeler anılan koruma amaçlı imar planını en geç bir yıl için- de koruma kuruluna değerlendirmek üzere vermek zorundadırlar.

(1) Bu aradaki "Yapılanma hakları ile ilgili müktesep haklar Yönetmelikle belirlenir." cümlesi Anayasa Mahkemesinin 28/6/1988 tarihli ve E.1987/21, K.1988/25 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir.

Koruma kurulunca uygun görülecek, belediye veya valilikçe, onaylanan koruma amaçlı imar planının yürürlüğe girmesi ile geçiş dönemi yapı şartları ayrıca karar almaya gerek kalmadan kalkar.

Koruma amaçlı imar planlarının, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları bakımından kısmen değiştirilmesi; ilgili kuruluşlarca gerekli görül- düğü ve bu hususta koruma kurulu kararı alındığı takdirde, koruma kurulu ilgili belediyeye ve ayrıca ilgili kurum ve kuruluşlara yazı ile bildirir.

Değişiklik teklifi bu tebligattan sonra en geç bir ay içinde belediye meclisince karara bağlanır. Bu süre içinde gereken karar alınmadığı takdirde belediye meclisi kararına lüzum kalmaksızın koruma kurullarınca karara bağlanan hususlar- da değişiklik teklifi kesinleşir.

Belediyeler plan hazırlık safhasında gerektiğinde Bakanlıktan teknik yardım isteyebilirler.

Yapı esasları:

Madde 18 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/7 md.)

Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının gruplandırılması, maliklerinin müracaat tarihinden itibaren üç ay içinde koruma kurulunca yapılır. Gruplandırılan taşınmaz kültür varlıkları, tapu kütüğünün beyanlar hanesine kaydedilir. Gruplandırma yapılmadıkça, onarım ve yapı esasları belirlenemez.

Mahalli idareler, taşınmaz kültür varlığı parselinde, ek veya eklenti sure- tiyle yapılacak veya yeni inşa edilecek yapılara ait koruma kurulunca verilen kararlarda veya onaylanmış kültür varlığı projelerinde değişiklik yapamazlar. Ancak, inşa edilecek yapının fen ve sağlık şartlarının mevzuata uygunluğunu kont- rol ederler.

Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı parselleri,taşınmaz kültür varlıklarının maliyetine tesir edecek şekil ve surette ayrılamaz ve birleştirilemez.

Maliklerin izin verme yükümlülüğü:

Madde 19 - Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının malikleri, Kültür ve Turizm Bakanlığınca görevlendirilmiş uzmanlara, gerektiği zaman, varlığın kontrolü, incelenmesi, harita, plan ve rölevesinin yapılması, fotoğraflarının çekilme- si, kalıplarının çıkarılması için izin vermeye ve gereken kolaylığı göstermeye mecburdurlar. Ancak, görevliler konut dokunulmazlığı ve aile mahremiyetini ihlal etmeyecek tarzda faaliyetlerini yürütürler.

Taşınmaz kültür varlıklarının nakli:

Madde 20 - Taşınmaz kültür varlıkları ve parçalarının, bulundukları yerlerde korunmaları esastır. Ancak, bu taşınmaz kültür varlıklarının başka bir yere nak- li zorunluluğu varsa veya özellikleri itibariyle nakli gerekli ise,Koruma Kurul- larının uygun görüşü ve gereken emniyet tedbirleri alınmak suretiyle Kültür ve Turizm Bakanlığınca istenilen yere nakledilebilir. Kültür varlığının nakli dola- yısıyla taşınmazın maliki bir zarara maruz kalmışsa, Kültür ve Turizm Bakanlı- ğınca oluşturulacak bir komisyonun tespit edeceği tazminat zarar görene ödenir.

İstisnalar ve muafiyetler:

Madde 21 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/8 md.) Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bakım, onarım, restorasyon,değerlen- dirme, muhafaza ve nakil işleri ile bu maksatla hazırlanacak projelerin yapılma- sı ve arkeolojik, kazılarda kullanılacak aletlerin alımı hakkında 2886 sayılı Devlet İhale Kanunun ile 1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanunu uygulanmaz.

Birinci fıkranın uygulanmasına dair usul ve esaslar bir yönetmelikle belir- lenir.

Tapu kütüğüne "korunması gerekli taşınmaz kültür varlığıdır" kaydı konulmuş olan ve I inci ve II nci grup olarak gruplandırılmış bulunan taşınmaz kültür varlıkları ile arkeolojik sit alanı ve doğal sit alanı olmaları nedeniyle üzerlerine kesin yapılanma yasağı getirilmiş taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları olan parseller her türlü vergi, resim ve harçtan muafır.

Kültür varlıklarının korunması maksadıyla tespit, proje, bakım, onarım, restorasyon ve kazı ile müzelerin güvenliği için kullanılmak şartıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Savunma Bakanlığı, Bakanlıkça ve Vakıflar Genel Müdürlüğünce dışardan getirilecek her türlü araç, gereç, makine, teknik malzeme ve kimyevi maddeler ile altın ve gümüş varak, her türlü vergi, resim ve harçtan mu- afır.

Koruma kurulları kararına uygun olarak bu taşınmaz kültür varlıklarında yapılan onarım ve inşaat işleri Belediye Gelirleri Kanunu gereğince alınacak ver- gi, harç ve harcamalara katılma paylarından müstesnadır.

Madde 22 - (Mülga: 17/6/1987 - 3386/18 md.)

Üçüncü Bölüm - Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları

Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları:

Madde 23 - Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları şunlardır:

a) (Değişik: 17/6/1987 - 3386/9 md.) Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açıların- dan belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları;

Her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, çakmak taşları (sleks), volkan camları (obsidyen), kemik veya madeni her türlü aletler, çini, seramik, benzeri kab ve kacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, ko- ruyucu ve vurucu silahlar, putlar (ikon), cam eşyalar, süs eşyaları (hülliyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, mas- keler, taçlar (diadem), deri, bez, papirus, parşümen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerine haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (relique'ler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları,

Halkın sosyal heyetini yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dahil, bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnografik nitelikteki kültür varlıkları.

Osmanlı Padişahlarından Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve Vahidettin ve aynı çağdaki sikkeler, bu Kanuna göre tescile tabi olmaksızın yurt içinde alınıp satılabilirler.

Bu madde kararına girmeyen sikkeler bu Kanunun genel hükümlerine tabidir.

b) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal ATATÜRK'e ait zati eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlar.

Yönetim ve gözetim:

Madde 24 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/10 md.) Devlet malı niteliğini taşıyan korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının Devlet elinde ve müzelerde bulundurulması ve bunların korunup değerlendirilmeleri Devlete aittir. Bu gibi varlıklardan gerçek ve tüzelkişilerin ellerinde bulunanlar, değeri ödenerek Bakanlık tarafından satın alınabilir.

23 üncü maddenin (a) bendinde belirtilen etnografik mahiyetteki kültür varlıklarının yurt içinde alımı, satımı ve devri serbesttir. Alımı, satımı serbest bırakılacak etnografik eserlerin hangi devirlere ait olacağı ve diğer nitelikleri ile kayıt ve tescil şartları bir yönetmelikle belirlenir.

Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk'e ait korunması gerekli taşınır kültür varlıkları, Bakanlık, Milli Savunma Bakanlığı veya Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nca satın alınabilir.

Ancak, bu tip eserlerden her ne suretle olursa olsun yurt dışına çıkarılacakların kontrolü, Bakanlığa bağlı müzelerce yapılabileceği gibi bazı gümrük çıkış kapılarında bulundurulacak ihtisas elemanlarınca da yapılabilir. Hangi kapılarda ihtisas elemanı bulundurulacağı bir yönetmelikte belirlenir.

Yapılan kontrol sonunda bu tip eserlerden yurt dışına çıkmasında sakınca görülenler tespit edilerek değerlendirilmeleri yurt içinde yapılmak şartıyla, sahiplerine iade edilirler.

Bu maddede belirtilen ve alım, satımı serbest bırakılan eserlerde Devletin rüçhan hakkı mahfuzdur.

Müzelere alınma:

Madde 25 - Dördüncü maddeye göre Kültür ve Turizm Bakanlığına bildirilen taşınır kültür ve tabiat varlıkları ile 23 üncü maddede belirlenen korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bilimsel esaslara göre tasnif ve tescile tabi tutulurlar. Bunlardan Devlet müzelerinde bulunması gerekli görülenler, usulüne uygun olarak müzelere alınırlar.

Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının tasnifi, tescili ve müzelere alınmaları ile ilgili kıstaslar, usuller ve esaslar yönetmelikte belirlenir.

Türk askeri tarihini ilgilendiren her türlü silah ve malzemenin bulundukları veya ihbar edildikleri yerde, tarihi niteliklerinin araştırılması, incelenmesi ve değerlendirilmesi Genelkurmay Başkanlığınca yapılır. Tasnif ve tescil dışı bırakılan ve müzelere alınması gerekli görülmeyenler, sahiplerine bir belge ile iade olunurlar. Belge ile iade olunan kültür varlıkları üzerinde, sahipleri her türlü tasarrufta bulunabilirler. Bir yıl içinde sahipleri tarafından alınmayanlar, müzelerde saklanabilir veya usulüne uygun olarak Devletçe satılabilir.

Müze, özel müze ve koleksiyonculuk:

Madde 26 - Bu Kanunun kapsamına giren kültür ve tabiat varlıklarına ait müzelerin kurulması, geliştirilmesi Kültür ve Turizm Bakanlığının görevlerindendir.

Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzelkişilerle vakıflar, Kültür ve Turizm Bakanlığından izin almak şartıyla, kendi hizmet konularının ve- ya amaçlarının gerçekleştirilmesi için her çeşit kültür varlığından oluşan koleksiyonlar meydana getirebilir ve müzeler kurabilirler. Ancak, gerçek ve tüzel- kişilerle vakıflar tarafından kurulacak müzelerin faaliyet konuları ve alanları, yapılacak başvuruda beyan olunan istekleri değerlendirerek, Kültür ve Turizm Bakanlığınca verilecek izin belgesinde belirlenir.

Gerçek ve tüzelkişilerce kurulacak müzeler, Kültür ve Turizm Bakanlığının izin belgesinde belirlenen konu alanlarına inhisar etmek şartı ile, taşınır kül- tür varlığı bulundurabilir ve teşhir edebilirler. Bu müzeler de, taşınır kültür varlıklarının korunması hususunda Devlet müzeleri statüsündedirler.

Anılan müzelerin kuruluş amacı, görevi ve yönetim şekil ve şartları ile, gözetim ve denetimi yönetmelikle belirlenir.

Devlet müzeleri içerisinde özel bir ihtisas ve araştırma müzeleri olan askeri müzelerin kurulması, yaşatılması, malzemenin ve uğraş konularının tayin ve tespiti Genelkurmay Başkanlığına aittir. Bu müzelerin görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma düzenleri, Milli Savunma Bakanlığının, Kültür ve Turizm Bakanlığıyla birlikte hazırlayacağı bir yönetmelikte belirtilir.

Gerçek ve tüzelkişiler, Kültür ve Turizm Bakanlığınca verilecek izin belge- siyle korunması gerekli taşınır kültür varlıklarından oluşan koleksiyonlar mey- dana getirebilirler.

Koleksiyoncular faaliyetlerini, Kültür ve Turizm Bakanlığına bildirmek ve yönetmelik gereğince, taşınır kültür varlıklarını envanter defterine kaydetmek zorundadırlar.

Koleksiyoncular, ilgili müzeye tescil ettirerek, koleksiyonlarındaki her türlü eseri onbeş gün önce Kültür ve Turizm Bakanlığına haber vermek şartı ile kendi aralarında değiştirebilir veya satabilirler. Satın almada öncelik Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir.

Kültür varlığı ticareti:

Madde 27 - Yirmibeşinci madde gereğince tasnif ve tescil dışı bırakılan ve Devlet müzelerine alınması gerekli görülmeyen taşınır kültür varlıklarının ticareti, Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile yapılır.

Bu ticareti yapmak isteyenler, Kültür ve Turizm Bakanlığından ruhsatname almak zorundadırlar. Bu ruhsatnameler üç yıl için geçerlidir. Bu sürenin bitimin- den bir ay önce ruhsatname yenilenebilir. Bu Kanun hükümlerine aykırı hareket edenlerin ruhsatnameleri, süresine bakılmaksızın iptal edilir.

İkametgahını ticarethane olarak gösterme yasağı:

Madde 28 - Kültür varlığı ticareti yapanlar belli bir ticaret yeri göstermek mecburiyetindedir. Ancak, ikametgahlarını hiçbir zaman, ticarethane veya depo olarak gösteremezler.

Ticarethane ve depoların kontrolü:

Madde 29 - Kültür varlığı ticareti yapanların işyerleri ve depoları yönetmelikte belirlenen esaslar dahilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkililerince denetlenir.

Haber verme zorunluluğu:

Madde 30 - Kamu kurumu ve kuruluşları (Belediyeler ve il özel idareleri dahil, vakıflar, gerçek ve tüzelkişiler satacakları eşya ve terekeler arasında bulunan veya yapacakları müzayedelerdeki satışlara konu olan taşınır kültür ve tabiat varlıkları ile koleksiyonları, önce Devlet müzelerine haber vermeye ve göstermeye mecburdurlar. Kültür ve Turizm Bakanlığı, kültür ve tabiat varlıkların- dan meydana getirilen koleksiyonları kuracağı komisyonun takdir edeceği bedel üzerinden satın alabilir. Bunlardan hazineye intikal etmiş olup da müze koleksiyonlarına girmesi lüzumlu görülenler, Devlet Ayniyat Yönetmeliği hükümlerine göre Kültür ve Turizm Bakanlığına devrolunurlar.

Birinci fıkrada sözü edilen, kamu kurumu ve kuruluşları, vakıflar, gerçek ve tüzelkişiler satacakları veya ve terekeler arasında bulunan veya yapacakları müzayedelerdeki satışlara konu olan askeri tarihimize ait kültür varlıkları ile silah ve askeri malzeme koleksiyonlarını Genelkurmay Başkanlığına haber vermeye ve göstermeye mecburdurlar. Bu kültür varlıklarından hazineye intikal etmiş olup askeri müzelerin koleksiyonlarına girmesi lüzumlu görülenler Devlet Ayniyat Yönetmeliği hükümlerine göre Milli Savunma Bakanlığına devrolunurlar.

Madde 31 - (Mülga: 17/6/1987 - 3386/18 md.)

Yurt dışına çıkarma yasağı:

Madde 32 - Yurt içinde korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları yurt dışına çıkarılamaz. Ancak, milli çıkarlarımız dikkate alınarak, bunların hertürlü

hasar, zarar, tehdit veya tecavüz ihtimaline karşı, gideceği ülke ma- kamlarından teminat almak ve sigortalanmak şartı ile, yurt dışında geçici olarak sergilendikten sonra geri getirilmelerine; Kültür ve Turizm Bakanlığınca teşkil edilecek yükseköğretim kurumlarının Arkeoloji ve Sanat Tarihi bilim dallarının başkanlarından oluşan bilim kurulunun kararı ve Kültür ve Turizm Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca karar verilir.

Türkiye'deki kordiplomatik mensupları, Türkiye'ye girişlerinde beyan ederek beraberlerinde getirdikleri yabancı kökenli kültür varlıklarını, çıkışlarında beraberlerinde götürebilirler.

Yurt dışına geçici olarak sergilenmek üzere kültür ve tabiat varlıkları gönderilmesi esasları ile, Türkiye'deki kordiplomatik mensuplarına beraberlerinde getirdikleri bu tür varlıkların giriş ve çıkışlarında yapılacak işlemler, istenecek belgeler ve ilgili diğer hususlar Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Savun- ma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığının birlikte düzenleyecekleri yönetmelikte belirtilir.

Yurt dışından getirme:

Madde 33 - Yurt dışından kültür varlığı getirmek serbesttir.

Kopya çıkarma:

Madde 34 - Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı ören yerleri ve müzelerdeki taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının öğretim, eğitim, bilimsel araştırma ve tanıtma amacı ile fotoğraflarının ve filmlerinin çekilmesi, mulaj ve kopyalarının çıkartılması Kültür ve Turizm Bakanlığının iznine bağlıdır.

Bu hususlarla ilgili esaslar, yönetmelikte tespit olunur.

Dördüncü Bölüm - Araştırma, Sondaj, Kazı ve Define Arama

Araştırma, sondaj ve kazı izni:

Madde 35 - Bu kanun hükümlerine tabi, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını meydana çıkarmak üzere, araştırma, sondaj ve kazı yapma hakkı, sadece Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir.

Bilimsel ve mali yeterliği Kültür ve Turizm Bakanlığınca takdir ve kabul olunan Türk ve yabancı heyet ve kurumlara araştırma izni, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından; sondaj ve kazı yapma izni Kültür ve Turizm Bakanlığının tek- lifi üzerine, Bakanlar Kurulu kararı ile verilir, Kültür ve Turizm Bakanlığı elemanları veya bu Bakanlıkça görevlendirilecek Türk bilim adamları tarafından yapılacak araştırma, sondaj ve kazılar, Kültür ve Turizm Bakanlığının iznine bağlıdır. Askeri yasak bölgelerde yapılacak araştırma, sondaj ve kazı için gerekli ruhsatname, Genelkurmay Başkanlığının iznini müteakip, sözü geçen heyet ve kurumların göstereceği uzmanlar adına düzenlenir. Kültür ve Turizm Bakanlığınca haklı görülebilecek sebep olmadıkça heyet ve kurumlar ruhsatnamedeki üyelerini değiştiremezler.

Su altında korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu bölgeler, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılarak Kültür ve Turizm Bakanlığınca tespit edilir ve Bakanlar Kurulu kararı ile yayımlanır. Bu bölgelerde, sportif amaçlı dalış yapmak yasaktır, ikinci fıkra hükümlerine göre izin almak şartıyla araştırma ve kazı yapılabilir.

Maliklerin mülkleri içinde yapılacak kazılar:

Madde 36 - Taşınmaz kültür varlığı sahiplerinin kendi mülkleri içinde kültür varlığı aramak maksadı ile araştırma, sondaj ve kazı yapımları da bu Kanunun 35 ve 41 inci maddeleri hükümlerine tabidir.

Kazı izninde usul:

Madde 37 - Aynı kazı heyetine veya şahsa, aynı süre içinde Kültür ve Turizm Bakanlığınca yapılan kurtarma kazıları dışında, birden fazla yerde kazı ve sondaj izni verilemez. İzin verilmesi, araştırma, sondaj ve kazının yapılması, elde edilecek kültür ve tabiat varlıklarının muhafaza şartları, bu eserler üzerinde araştırma, sondaj, ve kazı sahiplerine tanınacak diğer haklar bir yönetmelikte tespit olunur.

Kazı izninin devredilmeyeceği:

Madde 38 - Türk ve yabancı bilim kurumlarına veya onların adına hareket eden kişilere verilen kazı ve sondaj ruhsatnameleri ile araştırma izni, Kültür ve Turizm Bakanlığının izni olmadan devredilemez. Bu iş için bir başkası tevkil olunamaz.

Araştırma, sondaj ve kazı izninin hükümsüzlüğü:

Madde 39 - Kültür ve Turizm Bakanlığınca kabul edilen haklı bir sebep gösterilmeden, ruhsatname tarihinden itibaren, en çok altı ay içinde başlanılmayan araştırma, kazı ve sondajlara ait izin ve ruhsatnameler, hükümsüz sayılır. Araştırma, sondaj ve kazı çalışmaları, makul bir sebep gösterilmeksizin iki aydan fazla tatil edilemez. Bu süreyi geciktirenlerin izin ve ruhsatnameleri iptal edilmiş sayılır. Ayrıca, bu Kanun hükümlerine aykırı hareket edenlerin ruhsatnameleri iptal edilir ve bu gibilere, daha sonra izin ve ruhsat verilmez.

Araştırma, sondaj ve kazı izninde süre:

Madde 40 - Kazı ve sondaj ruhsatnameleri ile araştırma izni bir yıl için geçerlidir. Ruhsatname ve izin süresinin sonunda heyet başkanı kazıya, sondaj ve araştırmaya devam edildiğini, yazılı olarak bildirdiği takdirde, bu hak her yıl müracaat şartı ile gelecek yıllarda da müracaatçı için saklı tutulur.

Kazıdan çıkan eserlerin müzelere nakli:

Madde 41 - Kazılarda meydana çıkan bütün taşınır kültür ve tabiat varlıkları, kazı yapan heyet ve kurumlar tarafından her yıl yapılan kazı sonunda Kültür ve Turizm Bakanlığının göstereceği Devlet müzesine naklolunur. Kazı ve sondaj araştırmalarında elde edilen insan ve hayvan iskeletleri ile bütün fosiller, Kültür ve Turizm Bakanlığınca uygun görüldüğü takdirde, tabiat tarihi müzeleri ile

üniversitelere veya ilgili diğer Türk bilim kurumlarına verilebilir. Ayrıca, kazı ve sondaj araştırmalarında elde edilen askeri tarihle ilgili her türlü taşınır kültür varlığı, Genelkurmay Başkanlığının uygun görüşü ile, Kültür ve Turizm Bakanlığınca askeri müzelere devredilir.

Zarar vermede tazminat yükümlülüğü:

Madde 42 - Kazı ve sondaj izni alanlar, bu çalışmayı sahipli arazide yaptıkları takdirde, kazı, sondaj ve araştırma bölgesindeki arazi sahiplerinin zararlarını tazmin ile yükümlüdürler, Arazi sahipleri Kültür ve Turizm Bakanlığının oluşturacağı komisyonca takdir edilecek tazminat karşılığında, kazı ve sondaj veya araştırmaya izin vermeye mecburdurlar. Bu gibi yerler, gerektiğinde Kültür ve Turizm Bakanlığınca kamulaştırılabilir. Yabancı bilim kurumlarınca yapılan kazılarda, bu kamulaştırmanın bedeli kazı sahipleri tarafından ödenir. Hazine adına tescil edilecek yerin kamulaştırma bedelinin takdirinde genel kamulaştırma hükümleri uygulanır. Bu madde gereğince ödenecek tazminat ve kamulaştırma bedellerinin takdirinde, kazı, sondaj ve araştırma faaliyetlerinden önce, mevcut kültür ve tabiat varlıklarının eskilik, enderlik ve sanat değeri ile, bu faaliyetler sonucu bulunan kültür varlıklarının değeri, dikkate alınmaz.

Yayım hakkı:

Madde 43 - Kazı, sondaj ve araştırmalarda, meydana çıkacak olan varlıkların yayım hakkı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümleri gereğince, kazı, sondaj ve araştırma izni alan heyet ve kurumlar adına, kazı, sondaj ve araştırmayı fiilen idare edenlere aittir. Kazı başkanları, her kazı dönemi sonunda, Kültür ve Turizm Bakanlığına bilimsel bir rapor vermekle yükümlüdürler. Kazının bitiminden itibaren, kazı dönemi çalışmalarına ait bilimsel raporlarını en geç iki yıl, nihai bilimsel raporlarını ise beş yıl içinde yayımlamayan kazı heyetlerinin kazı, sondaj ve araştırmalarda buldukları kültür ve tabiat varlıkları üzerindeki her türlü yayım hakkı Kültür ve Turizm Bakanlığınca geçer. Kültür ve Turizm Bakanlığı adına yapılan kazı, sondaj ve araştırmalara ait bilimsel raporlar, kazı başkanlığınca, yayımlanacak şekilde hazırlanır. Kültür ve Turizm Bakanlığı bunlardan gerekli görülenleri yayımlar.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca uygun görülecek mazeretler dışında, yukarıda açıklanan süre içinde son raporlarını yayımlamamış bulunan heyet ve kişilere yeni bir kazı için ruhsatname verilmez.

Giderler:

Madde 44 - Kazı, sondaj ve araştırma yapılan saha ile, kazı, sondaj ve araştırmadan çıkan kültür varlıklarının yerinde korunmasını sağlamak maksadıyla, kazı yerinde geçici olarak çalıştırılacak bekçilerin ücret ve masrafları ile kazı yerinin eski haline getirilmesinin gerektirdiği giderleri karşılamak, kazı sırasında meydana gelebilecek zararları tazmin ve bunlarla ilgili bütün giderler, düzenlenecek yönetmeliğe göre, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ruhsat verme veya süre uzatma sırasında, kazı sahiplerinden tahsil edilerek emaneten mal sandığına yatırılan paralardan ödenir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından finanse edilen konularda, gider karşılıklarının mal sandığına yatırılma- sı zorunlu değildir.

Korunma ve çevre düzenlemesi:

Madde 45 - Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile yapılan kazılarda ortaya çıkan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bakım, onarım ve  evre düzenlemeleri ile taşınır kültür ve tabiat varlıklarının bakım ve onarımları kazı baş- kanlığınca yapılır.

Araştırma, kazı ve sondajların geçici olarak veya tamamen durdurulması:

Madde 46 - Bu Kanun hükümlerine aykırı olarak yapılan kazı, sondaj ve araştırmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığınca geçici olarak veya tamamen durdurulur.

Tesislerin devri:

Madde 47 - Heyet ve kurumlar adına, kazı, sondaj ve araştırma yapan şahışlar tarafından, işe başlamak için veya çalışmaların devamı sırasında muhtelif şekillerde satın alınan veya inşa edilen depo, lojman ve benzeri tesisler ve malzeme, kazının sonunda bedelsiz olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığına devrolunur. Bu tesislerin kullanım şekillerinin tayinine Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilidir.

Araştırma, kazı ve sondajda görevlendirilenler:

Madde 48 - Yabancı heyet ve kurumlar tarafından yapılan araştırma, kazı ve sondajlarda Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü uzmanlarından bir veya birkaç temsilci bulunur. Türk heyet ve kurumlarınca yapılan araştırma, kazı ve sondajlara Kültür ve Turizm Bakanlığı adına yetkili bir uzman katılır. Temsilci ve uzmanların seçimi ve görevleri, yönetmelikle belirlenir.

Türk heyet ve kurumlarınca yapılan kazılara katılacak Kültür ve Turizm Bakanlığı uzmanlarının yol masrafları, yevmiyeleri ve zaruri giderleri, 6245 sayılı Harcırah Kanunu hükümlerine göre Kültür ve Turizm Bakanlığınca  denir.

Yabancı kurum ve heyetler tarafından yapılan araştırma, kazı ve sondajlarda görevlendirilecek Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcilerine ödenecek olan yol masrafları, yevmiye, temsil  deneği ve su altı dalış tazminatı, kazı başkanlığından Kültür ve Turizm Bakanlığınca peşinen tahsil edilip bir Devlet bankasına yatırılır. Temsil  deneğinin miktarı, her yıl Kültür ve Turizm Bakanlığınca tayin edilir.

Araştırma, kazı ve sondaj izin yasağı:

Madde 49 - Türkiye'deki elçilik ve konsolosluklar mensuplarına, araştırma, kazı ve sondaj izni verilmez.

Define arama:

Madde 50 - Define aramak isteyenlere, bu Kanunun 6 ncı maddesinde korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlığı olarak belirtilen yerler ile tespit ve tescil

edilen sit alanları ve mezarlıklar dışında, Kültür ve Turizm Bakanlığınınca define arama ruhsatnamesi verilebilir.

Define aramak isteyenlere aynı süre içinde birden fazla yerde arama izni verilemez. Define arama izni, başkalarına devredilemez. Bu i  için bir başkası tevkil olunamaz.

Define aramada, Kültür ve Turizm Bakanlığından ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarından temsilci olarak g nderileceklerin yolluk ve yevmiyeleri ile zaruri giderleri arayıcı tarafından karşılanır. Bu i  için gerekli olan  denek, Bakanlıkça, define arayıcısından pe inen tahsil edilip bir Devlet bankasına yatırılır.

Arama ruhsatının verilmesi, define arayıcıdan istenecek belgeler, aramanın yapılması, çıkan defineden arayıcıya tanınacak haklar, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Maliye Bakanlığının birlikte düzenleyeceği yönetmelikte belirtilir.

Beşinci Bölüm - Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İle Koruma Kurulları

Kurulu , görev, yetki ve çalışma  ekli:

Madde 51 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/11 md.) Yurtiçinde bulunan ve bu Kanun kapsamına giren korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere, Bakanlıkça bağlı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu" ile Bakanlıkça belirlenecek bölgelerde "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları" kurulur.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun görev ve yetkileri şunlardır;

- a) Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonu ile ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek,
- b) Koruma kurulları arasında gerekli koordinasyonu sağlamak,
- c) Uygulamada doğan genel sorunları değerlendirerek görüş vermek suretiyle, Bakanlıkça yardımcı olmak.

Koruma Yüksek Kurulu yılda en az iki defa toplanır. Bakanlık gerekli gördüğünde kurulu olağanüstü toplantıya çağırır.

Koruma Yüksek Kurulu salt çoğunlukla toplanır, toplantıya katılan üyelerin en az dörtte üçünün oyları ile karar verir.

Koruma Yüksek Kurulunun  alı ma usul ve esasları ile diğer hususlar bir yönetmelikle düzenlenir.

Madde 52 - (Mülga: 17/6/1987 - 3386/18 md.)

Koruma Yüksek Kurulu  yeliği:

Madde 53 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/12 md.) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu aşağıda belirtilen üyelerden oluşur.

Üyeler;

- (1) Bakanlık Müsteşarı,
- (2) Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı,
- (3) Bakanlığın ilgili Müsteşar Yardımcısı,
- (4) Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü,
- (5) Turizm Genel Müdürü,
- (6) Bayındırlık ve İskan Bakanlığının İlgili Genel Müdürü veya yardımcısı,
- (7) Orman Genel Müdürü veya Yardımcısı,
- (8) Vakıflar Genel Müdürü veya Yardımcısı,
- (9) Koruma kurulları başkanlarından Bakanlıkça seçilecek altı üye.

Koruma Yüksek Kurulunun başkanı, Bakanlık Müsteşarıdır.

Müsteşar bulunmadığı zaman yardımcısı Kurula başkanlık eder.

Temsilci üyelerin nitelikleri

Madde 54 - Koruma Yüksek Kurulunun temsilci üyelerinin, yükseköğretim görmüş olmaları ve 53 üncü maddede belirlenen bilim dallarından biri veya birkaçında tanınmış ve bu alanlarda çalışmalar yapmış, tercihan yurt içinde veya yurt dışında yayımlanmış eserler vermiş olmaları şartı aranır.

Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurulu üyeliğinin sona ermesi, süresi ve huzur hakkı:

Madde 55 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/13 md.) Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurullarındaki tabii üyelerin üyelikleri, kurumlarındaki görevleri süresince devam eder. Koruma kurullarının Yükseköğretim Kurumu tarafından seçilen üyelerinin üyelikleri 5 yıl sürelidir. Bu üyeler iki dönemi aşmamak şartıyla yeniden seçilebilirler.

Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurulları üyeleri Bakanın lüzum görmesi halinde kurumlarınca değiştirilebilir.

Üyelikleri sona eren, ölen, istifa eden, hastalık ve görev gereği hariç, bir yıl içinde Koruma Yüksek Kurulunun iki, Koruma Kurulunun dört toplantısına katılmayan veya bir yıldan fazla süre ile yurt dışına giden temsilci üyelerin yerine yeni üye seçilir.

Kurul üyelerine Maliye ve Gümrük Bakanlığının uygun görüşü alınarak Bakanlıkça tespit edilecek miktarda huzur hakkı ödenir.

Madde 56 - (Mülga: 17/6/1987 - 3386/18 md.)

Koruma Kurullarının görev, yetki ve çalışma şekli:

Madde 57 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/14 md.) Koruma kurulları, Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde olmak kaydıyla aşağıdaki işleri yapmakla görevli ve yetkilidir.

- a) Bakanlıkça tespit edilen veya ettirilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının tescilini yapmak,
- b) Korunması gerekli kültür varlıklarının gruplandırılmasını yapmak,
- c) Sit alanlarının tescilinden itibaren bir ay içinde geçiş dönemi yapı şartlarını belirlemek,
- d) Koruma amaçlı imar planları ile bunların her türlü değişikliklerini inceleyip onamak,
- e) Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının koruma alanlarının tespitini yapmak,
- f) Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarından özelliklerini kaybetmiş olanların tescil kaydını kaldırmak,
- g) Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve koruma alanları ile ilgili uygulamaya yönelik kararlar almak.

Kamu kurum ve kuruluşları (belediyeler dahil) ile gerçek ve tüzel kişiler, koruma kurullarının kararlarına uymak zorundadırlar.

Koruma kurullarının başkan ve başkan yardımcıları, üyeler arasından kurulca seçilir. Başkanın yokluğunda kurula başkan yardımcısı başkanlık eder.

Koruma kurullarının çalışma usul ve esasları ile diğer hususlar bir yönetmelikle belirlenir.

Koruma Kurullarının oluşumu:

Madde 58 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/15 md.) Koruma Kurulları aşağıda belirtilen üyelerden oluşur;

- a) Arkeoloji, sanat tarihi, müzecilik, mimari ve şehir plancılığı konularında uzmanlaşmış kişiler arasından Bakanlıkça seçilecek üç temsilci,
- b) Yükseköğretim Kurulunca, kurumlarının arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, şehircilik bilim dallarından aynı daldan olmamak üzere iki öğretim üyesi,
- c) Görüşülecek konu, belediye sınırları içinde ise ilgili belediye başkanı veya teknik temsilcisi, dışında ise ilgili valilikçe seçilecek teknik temsilci,
- d) Görüşülecek konu, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile ilgili ise Bayındırlık ve İskan Müdürlüğünden iki teknik temsilci,
- e) Görüşülecek konu, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile ilgili ise Vakıflar bölge müdürü veya teknik temsilcisi,
- f) Görüşülecek konu, Orman Genel Müdürlüğü ile ilgili ise konuyla ilgili teknik temsilci. Ayrıca kurula oy hakkı olmamak kaydıyla danışman uzman çağırılabilir.

Madde 59 - 61 - (Mülga: 17/6/1987 - 3386/18 md.)

Kurul Üyelerinin yolluk ve gündelikleri:

Madde 62 - Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurulları üyelerinden umumi harcırah hükümlerine tabi bulunanların kurul toplantıları için memuriyet mahalleri dışındaki seyahatlerinde yol giderleri ve gündelik, tabii üyelere mensup oldukları kurumlarınca; diğer üyelere, Kültür ve Turizm Bakanlığınca ödenir.

Kurullarla ilgili yönetmelik:

Madde 63 - Yüksek Kurul ile Bölge Kurullarının görev, yetki ve sorumlulukları ile bu Kurulların kendi aralarındaki ve Kültür ve Turizm Bakanlığıyla olan ilişkileri bir yönetmelikle düzenlenir.

Altıncı Bölüm - İkramiye ve Cezalar

Kültür varlıklarını bulanlara verilecek ikramiye:

Madde 64 - Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer üstünde, yer altında ve su altında bulunan taşınır kültür varlıklarını 4 üncü maddede yazılı makam ve mercilere, aynı maddede yazılı süreler içerisinde haber verenlere:

- a) Bulunan varlık, bunların mülkü içinde ise bu Kanunun 24 üncü ve 25 inci maddeleri uygulanır. Ayrıca ikramiye verilmez.
- b) Bulunan varlık başkasının mülkü içinde ise Kültür ve Turizm Bakanlığınca varlığın değeri dikkate alınarak, takdir olunacak bedelin % 80'i ikramiye olarak bulan ile mülk sahibi arasında yarı yarıya paylaşılır.
- c) Kültür varlığı Devlete ait arazide bulunmuş ise, takdir olunacak bedelin % 40'ı bulana ikramiye olarak verilir.
- d) Nerede bulunursa bulunsun haber verilen kültür varlığı korunması gerekli nitelikte olmadığı takdirde haber verenlere bu Kanunun 25 inci maddesindeki işlem uygulanır. Ayrıca ikramiye verilmez.
- e) Nerede olursa olsun yeni bulunup da 4 üncü maddede yazılı süreler içinde haber verilmediğinden dolayı gizlenmiş sayılan kültür varlıklarını haber verenler ile, bunları yakalayan kamu görevlilerine, 1905 sayılı "Menkul ve Gayrimenkul Emval ile Bunların İntifa Haklarının ve Daimi Vergilerin Mektumlarını Haber verenlere Verilecek İkramiyelere Dair Kanun"da taşınır mallar için gösterilen oranlar dahilinde tespit edilen bedel ikramiye olarak verilir.
- f) Yukarıdaki fıkralardan herhangi biri uyarınca kültür varlıklarını bulan, haber veren veya yakalayan kişiler birden fazla ise verilecek ikramiyeler bunlar arasında eşit olarak paylaşılır.
- g) Yukarda belirtilen ikramiyelerin tahakkuk ve tediyesine ait işlemler Maliye ve Kültür ve Turizm bakanlıklarınca birlikte hazırlanacak yönetmelik esaslarına göre yapılır.

Cezalar:

Madde 65 - Bu Kanunun 9 uncu maddesine aykırı hareket edenler:

- a) Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının yıkılmasına, bozulmasına, tahribine, yok olmasına veya her ne suretle olursa olsun zarara uğramalarına kasten sebebiyet verenler iki yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve ellibin liradan ikiyüzbin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Bu fiiller korunması gerekli kültür ve tabiat varlığını yurt dışına kaçır- mak maksadıyla işlenmiş ise yukarıda belirtilen cezalar bir kat artırılır.

b) Sit şartlarına ve korunma planlarında, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurullarınca belirlenen alanlarda öngörülen şartlara aykırı izinsiz inşaat yapan veya yaptıranlar bir yıldan üç yıla kadar ağır hapis ve ellibin liradan ikiyüzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

c) Bu Kanunda belirli usuller dışında usulsüz yıkma veya imar izni verenler iki yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası, ayrıca ellibin liradan ikiyüzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

Usulsüz belge verenler, ilan ve tebligat yapanlar:

Madde 66 - Bu Kanunun 16 ncı maddesinde yer alan yasaklara aykırı olarak belge verenler, suç diğer kanunlarda daha ağır bir cezayı gerektirmediği hallerde, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yirmibeşbin liradan yüzbin liraya kadar ağır para cezası ile; bu Kanunun 7 nci maddesinde yer alan ilan veya tebligatı bilerek, süresinde usulüne uygun yapmayanlar ise, üç aydan bir yıla kadar hapis, beşbin liradan otuzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

Haber verme sorumluluğuna - kültür varlığı ticaretine ve ikametgahı ticarethane olarak gösterme yasağına aykırı hareket edenler:

Madde 67 - Bu Kanunun 4, 27, 28 inci maddelerine aykırı hareket edenler, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yirmibeşbin liradan yüzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

Yurt dışına çıkarma yasağına aykırı hareket edenler:

Madde 68 - Bu Kanunun 32 nci maddesinin birinci fıkrasına aykırı davrananlara, beş yıldan on yıla kadar ağır hapis, yüzbin liradan üçyüzbin liraya kadar ağır para cezası hükmolunur.

Ayrıca kültür ve tabiat varlığına el konularak müzeye teslim edilir.

Bu fiillerin işlenmesi sırasında kullanılan her türlü eşya ve araçlara el konulur. Kamu kuruluşlarına ait eşya ve araçlar bu hükmün dışındadır.

Tetkik ve kontrole muhalefet:

Madde 69 - Bu Kanunun 29 uncu maddesinde yer alan tetkik ve kontrolle muhalefet edenler ile 41 inci maddede yer alan nakil işlerine aykırı hareket edenler altı aydan bir yıla kadar hapis ve yirmibeşbin liradan yüzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

Özel mülkiyete konu olanlar:

Madde 70 - Bu Kanunun 24 üncü maddesine aykırı hareket edenler bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yirmibeşbin liradan yüzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

Kazı, sondaj ve araştırmaya ilişkin hükümlere aykırı hareket:

Madde 71 - Bu Kanunun 38, 42 ve 43 üncü maddelerine aykırı hareket edenler ellibin liradan ikiyüzbin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Kamu personeline ilişkin kararlar:

Madde 72 - Bu Kanunun uygulanmasında, görevli kamu personeli hakkında yapılacak iş ve işlemler ve alınacak her türlü kararlar ve bu kararlara karşı yapılacak itirazlar, öncelikle incelenir ve sonuçlandırılır.

Özel müze ve koleksiyonculara ilişkin hükümlere aykırı hareket:

Madde 73 - Bu Kanunun 26, 30 ve 31 inci maddelerine aykırı davrananlara, suç daha ağır bir cezayı gerektirmiyorsa üç aydan bir yıla kadar hapis ve yirmibeş- bin liradan yüzbin liraya kadar ağır para cezası verilir.

İzinsiz araştırma, kazı ve sondaj yapanlar:

Madde 74 - Ruhsatsız sondaj ve kazı yapanlara, iki yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve ellibin liradan ikiyüzbin liraya kadar ağır para cezası; izinsiz define araştıranlara da bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve yirmibeşbin liradan yüzbin liraya kadar ağır para cezası; izinsiz araştırma yapanlara ellibin liradan ikiyüzbin liraya kadar ağır para cezası verilir. Bu fiilleri yurt dışına kültür varlıklarını kaçırma amacıyla yaptıkları anlaşılanlar ve bu fiili işleyenler kültür varlıklarının korunmasında görevli kişiler ise bu maddede yazılı cezanın iki katı verilir. Bu kişilerin ellerinde bulunan kültür varlıkları, bedel ödemeksizin alınıp, ilgili müzelere teslim edilir.

Cezaların artırılması:

Madde 75 - Türk Ceza Kanununun ikinci kitap, onuncu babının 1 inci ve 2 nci fasıllarında yazılı suçların konusu bu Kanunun kapsamına giren kültür varlıkları ise, muayyen olan ceza üçte birinden az olmamak üzere, iki katına kadar artırılarak hükmolunur.

Yedinci Bölüm - Diğer Hükümler

Yürürlükten kaldırılan kanunlar:

Madde 76 - 28/2/1960 tarih ve 7463 sayılı "Hususi Şahıslara Ait Eski Eserlerle Tarihi Abidelerin istimlakı Hakkında Kanun"; 25/4/1973 tarih ve 1710 sayılı "Eski Eserler Kanunu"; 2/7/1951 tarih ve 5805 sayılı "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun" ile 18/6/1973 tarih ve 1741 sayılı "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair 2 Temmuz 1951 tarihli ve 5805 sayılı Kanun- da Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun" yürürlükten kaldırılmıştır.

Ek Madde 1 - (17/6/1987 tarih ve 3386 sayılı Kanunun 16 ncı maddesi ile eklenen ek madde hükmü olup teselsül için numaralandırılmıştır.)

Bu Kanunun 6, 8, 20, 65 inci maddelerinde geçen "Yüksek Kurul, bölge kurulları", "Koruma kurulları"; 54,62 nci maddelerinde geçen "Yüksek Kurul", "Koruma

Yüksek Kurulu"; "Bölge Kurulu", "koruma kurulları"; 54 üncü maddede geçen "Yük- sek Kurul", "Koruma Yüksek Kurulu" olarak değiştirilmiştir.

Geçici Madde 1 - Bu Kanunun 7 nci maddesine göre tespit ve tescil işlemleri yapılırken, 19 uncu yüzyıl sonuna kadar olan döneme ait taşınmaz kültür varlıklarının malikleri, bunların korunmalarına gerek olmadığının tespitini Kültür ve Turizm Bakanlığından isteyebilirler. Kültür ve Turizm Bakanlığı yönetmeliğe uygun bilgileri içeren bu başvuruları, görevlendirdiği uzmanlara incelettirerek, en geç üç ay içinde, Yüksek Kurula iletir. Yüksek Kurul en geç altı ay içinde konuyu inceleyip karara bağlar.

Geçici Madde 2 - Gerçek ve tüzelkişiler, koleksiyoncular, bu Kanuna göre çıkarılacak yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay içinde, elle- rinde bulunan korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarını, menşe göstermeksizin, 24 ve 25 inci maddelere göre Devlet müzelerine satabilir veya envanter defterlerine kayıt ederek en yakın müzeye onaylatmaları şartıyla Kanunun 24 üncü maddesi hükmünden yararlanabilirler.

Geçici Madde 3 - (Değişik: 17/6/1987 - 3386/17 md.) Bu Kanunla kurulması öngörülen kurullar teşkil edilinceye kadar, mevcut kurullar görevine devam ederler.

Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren dört ay içerisinde çıkarılacak yönetmelikler düzenleninceye kadar mevcut yönetmeliklerin bu Kanuna aykırı ol- mayan hükümleri uygulanır.

Geçici Madde 4 - (Mülga: 17/6/1987 - 3386/18 md.)

Geçici Madde 5 - Bu Kanunda belirtilen yönetmelikler, Kanunun yayımlanmasından itibaren en geç altı ay içinde hazırlanarak yürürlüğe konur. Bu yönetmelikler Resmi Gazetede yayımlanır.

Geçici Madde 6 - Genel Kadro Kanunu çıkıncaya kadar, bölge kurulları için bu Kanuna ekli bulunan kadro cetveli uygulanır.

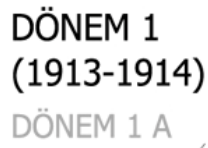
Yürürlük:

Madde 77 - Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme:

Madde 78 - Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

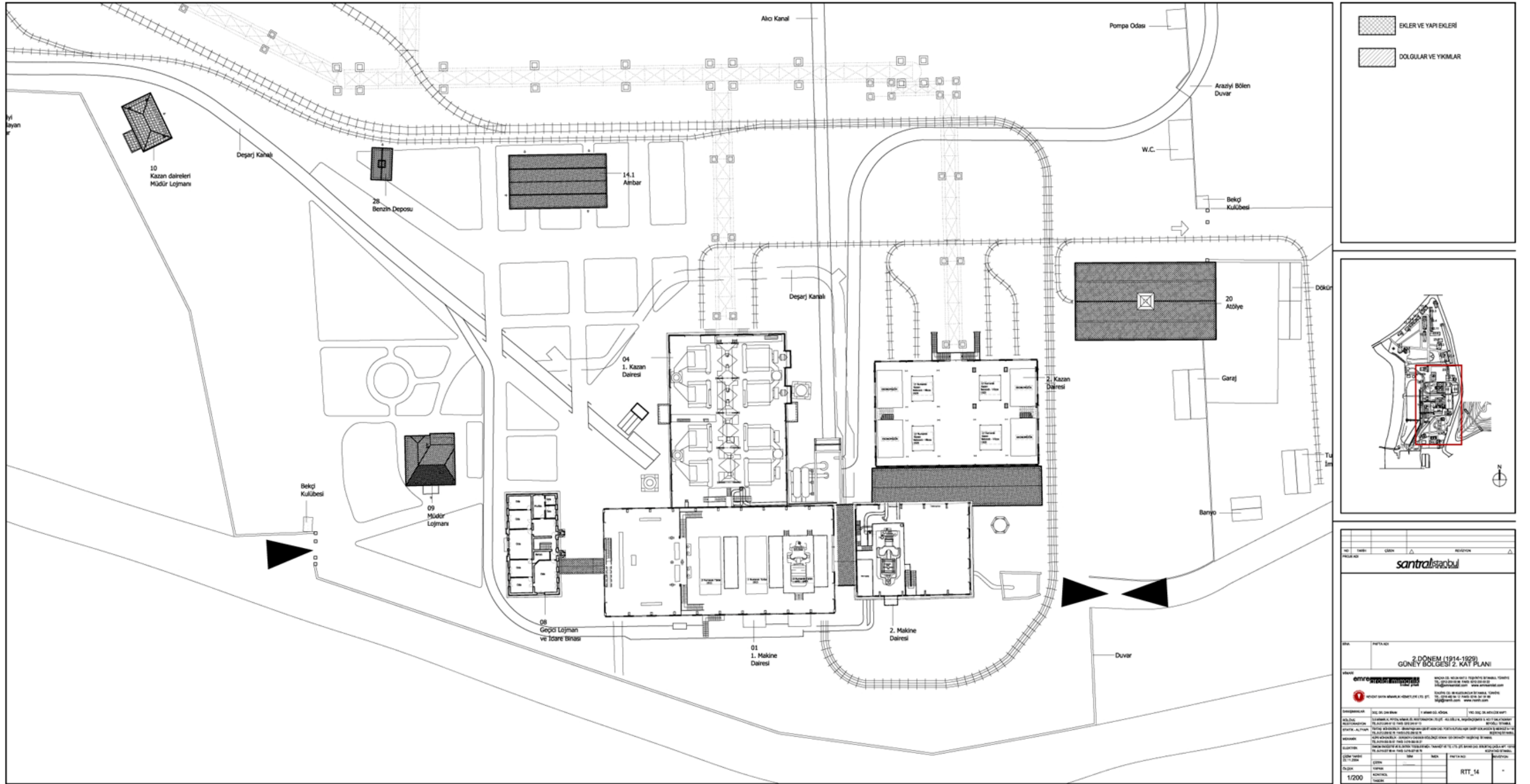
EK C: DS Mimarlık tarafından çizilen Silahtarağa Elektrik Santrali, 1. dönem restitüsyon paftası

DÖNEM 1 B

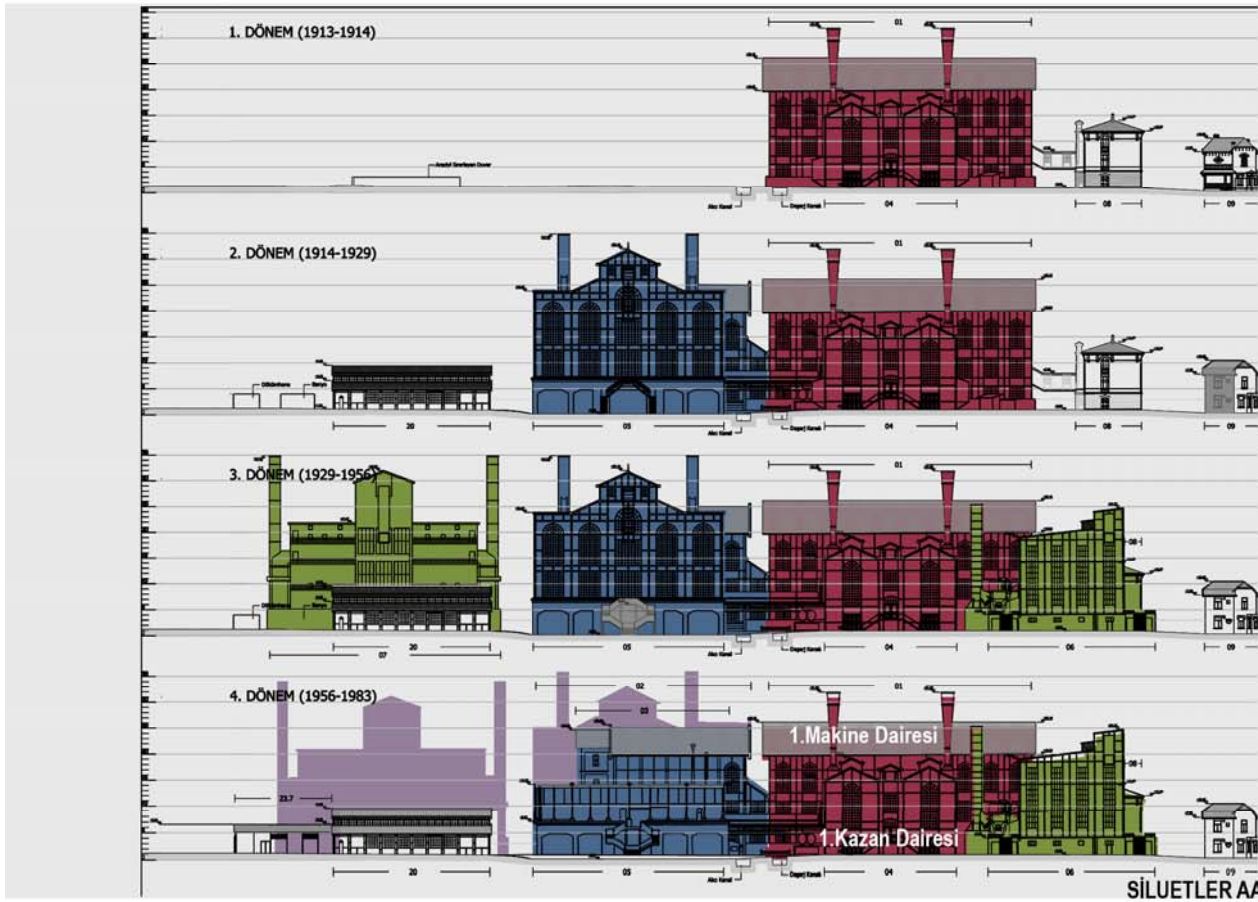
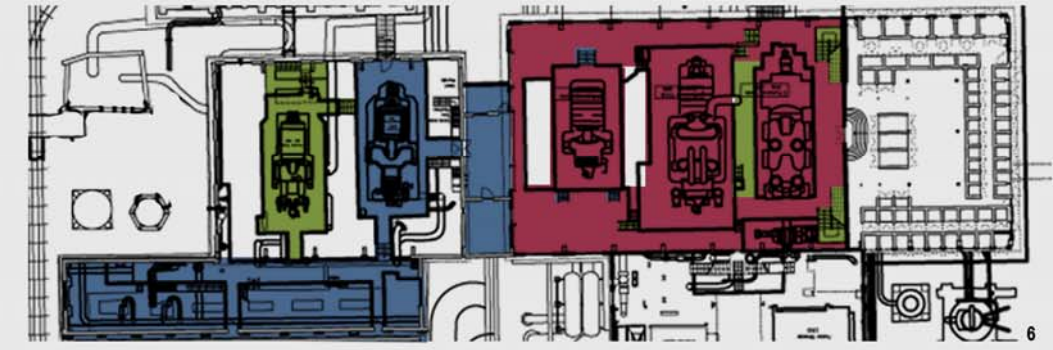
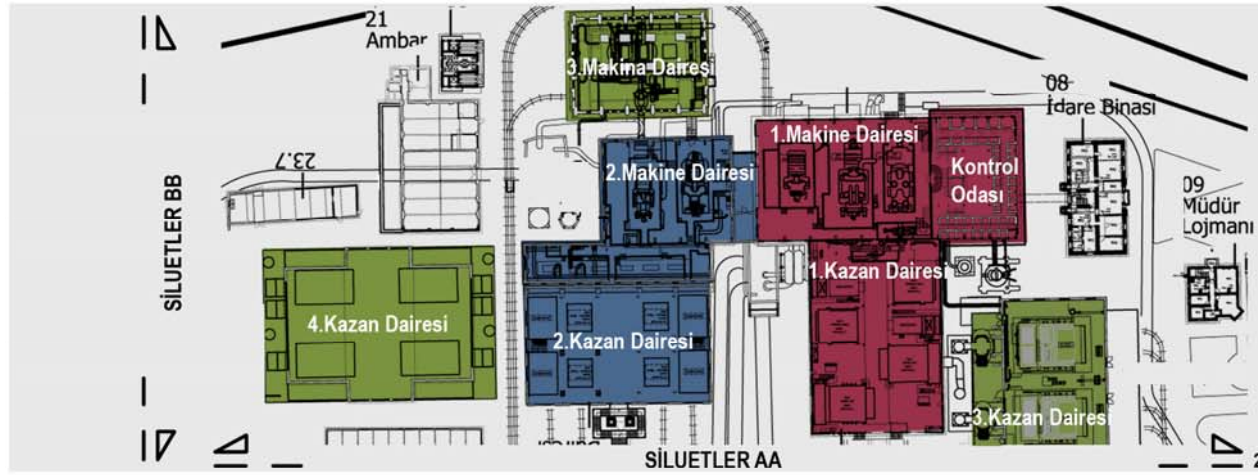
[illegible]

EK D: DS Mimarlık tarafından çizilen Silahtarağa Elektrik Santrali, 2. döneme ait üretim birimlerini gösteren 2. kat plan paftası

EK E: Silahtarağa Elektrik Santrali genel tarihi, rölöve ve restitüsyon çalışmaları görsel paftası

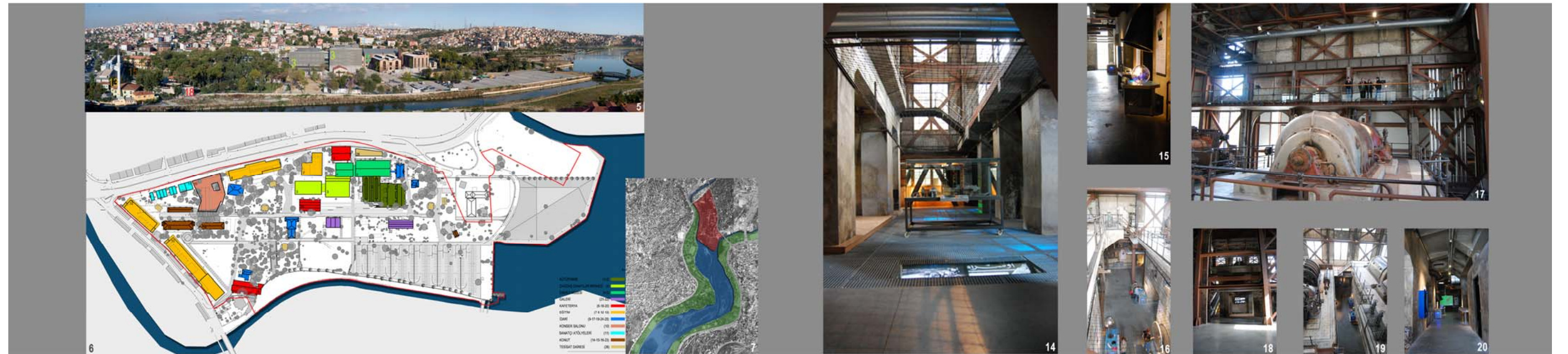
Yapının Tarihi *

1910 İstanbul'da elektrik santrali kurulması için açılan ihaleyi Avusturya-Macaristan şirketi Ganz kazanır. Ganz Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi'ni kurarak çalışmalara başlar.
1914 Silahtarağa Elektrik Santrali faaliyete geçer. Önce tramvaylara, hemen ardından da kentin Avrupa yakasına elektrik verilmeye başlanır.
1926 Arnavutköy-Vanıköy arasında çekilen denizaltı kablo suyla Anadolu yakasına elektrik verilir.
1937 Elektrik şirketi devlet tarafından satın alınır ve İETT (İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel) İşletmeleri Umum Müdürlüğü'ne bağlanır. Silahtarağa 1952 yılına kadar şehrin elektrik ihtiyacını tek başına karşılar.
1970 Silahtarağa Elektrik Santrali TEK'e (Türkiye Elektrik Kurumu) devredilir.
1983 Ekonomik ömrünü tamamlayan Silahtarağa Elektrik Santrali faaliyetine son verir.
2004 Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından İstanbul Bilgi Üniversitesi'ne bağlanır.
2007 Silahtarağa Elektrik Santrali'nin korunarak dönüştürüldüğü bir eğitim, kültür ve sanat merkezi olan santralistanbul açılır.

1. dönem (1913-1914)
2. dönem (1914-1929)
3. dönem (1929-1956)
4. dönem (1956-1983)

EK F: Silahtarağa Elektrik Santrali konumsal ilişki ve işlevsel kurgular görsel paftası

1-9 www.santralistanbul.com / 2-8-10-11-12-13 DS Mimarlık arşivi / 3-4-6-7 Bilgi Üniversitesi arşivi / 5 Cemal Emdem arşivi / 14-15-16-17-18-19-20 Bilge Kaşlı arşivi / 21 Silahtarağa Elektrik Santrali bilgi ve elge arşivi

EKG : Silahtarağa Elektrik Santrali mimari dil görsel paftası

Silahtarağa Elektrik Santrali

Makine Dairesi 1 ve 2

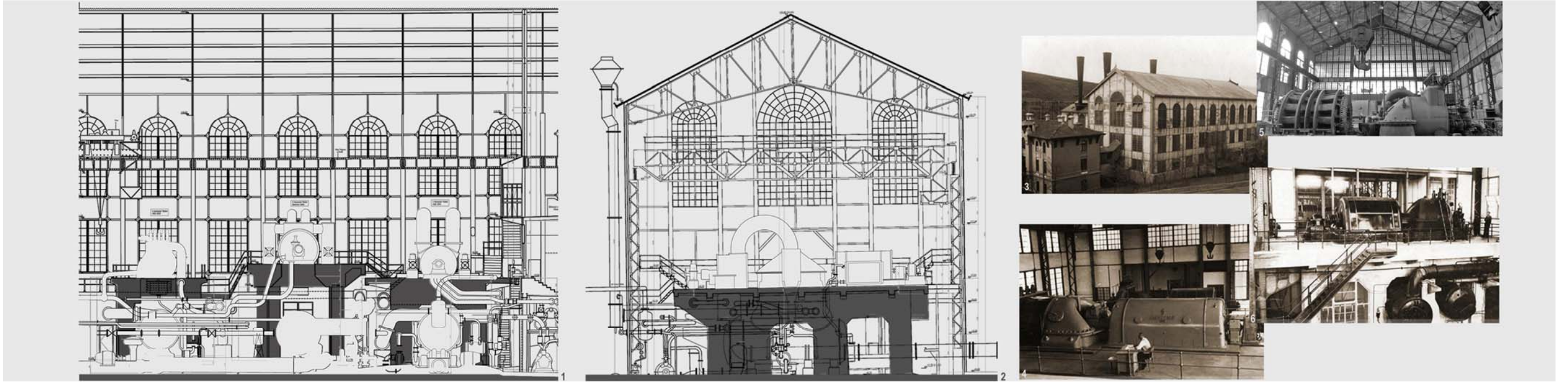
MİMARİ DİL

anıtsal endüstri mimarisi
kaba iç taşıyıcı
demir konstrüksiyon
makineler için bir yapı

ince dış kabuk
gezi iskelesi
müze binası

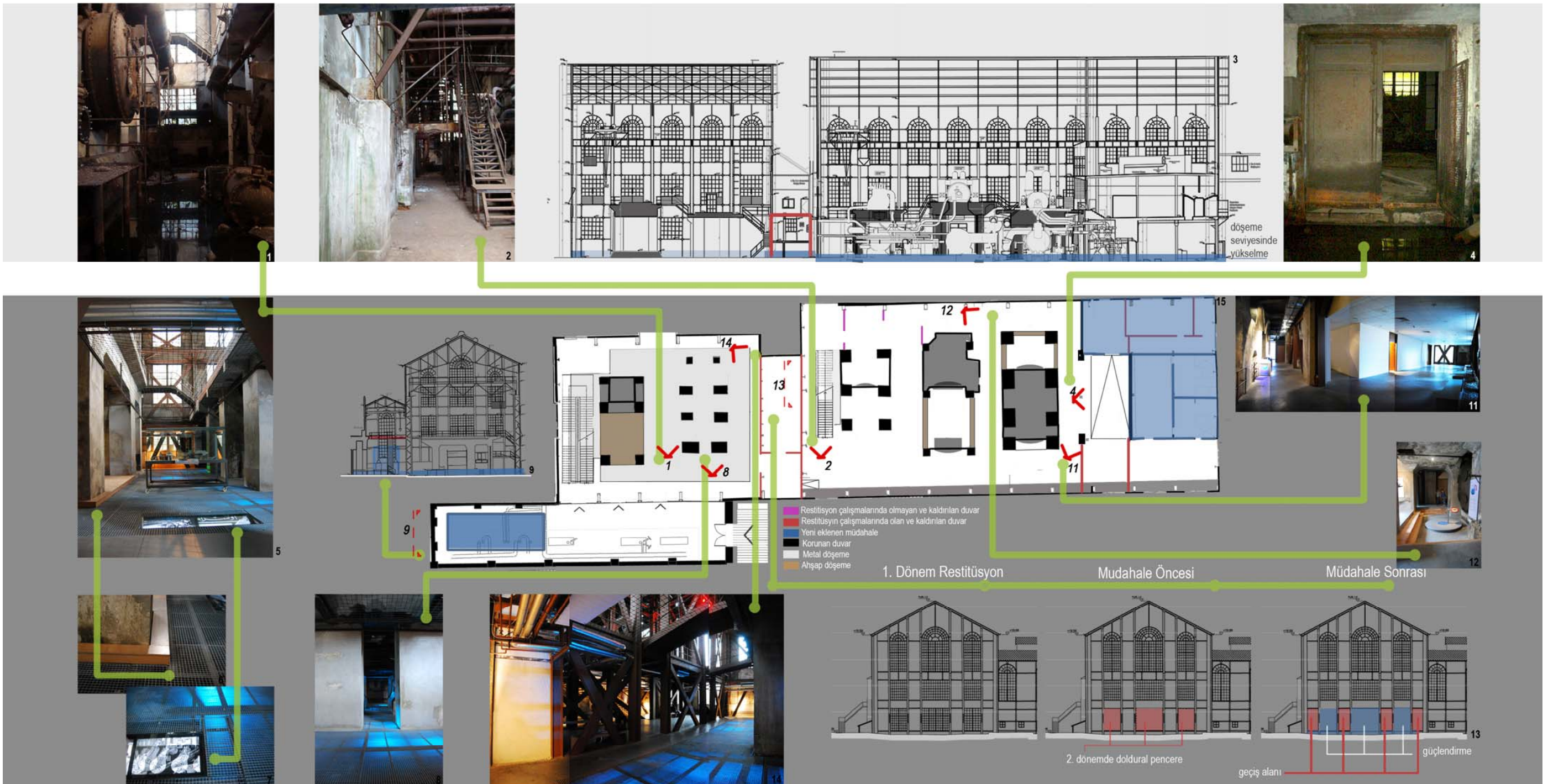
çelik güçlendirme

Santralistanbul
Enerji Müzesi

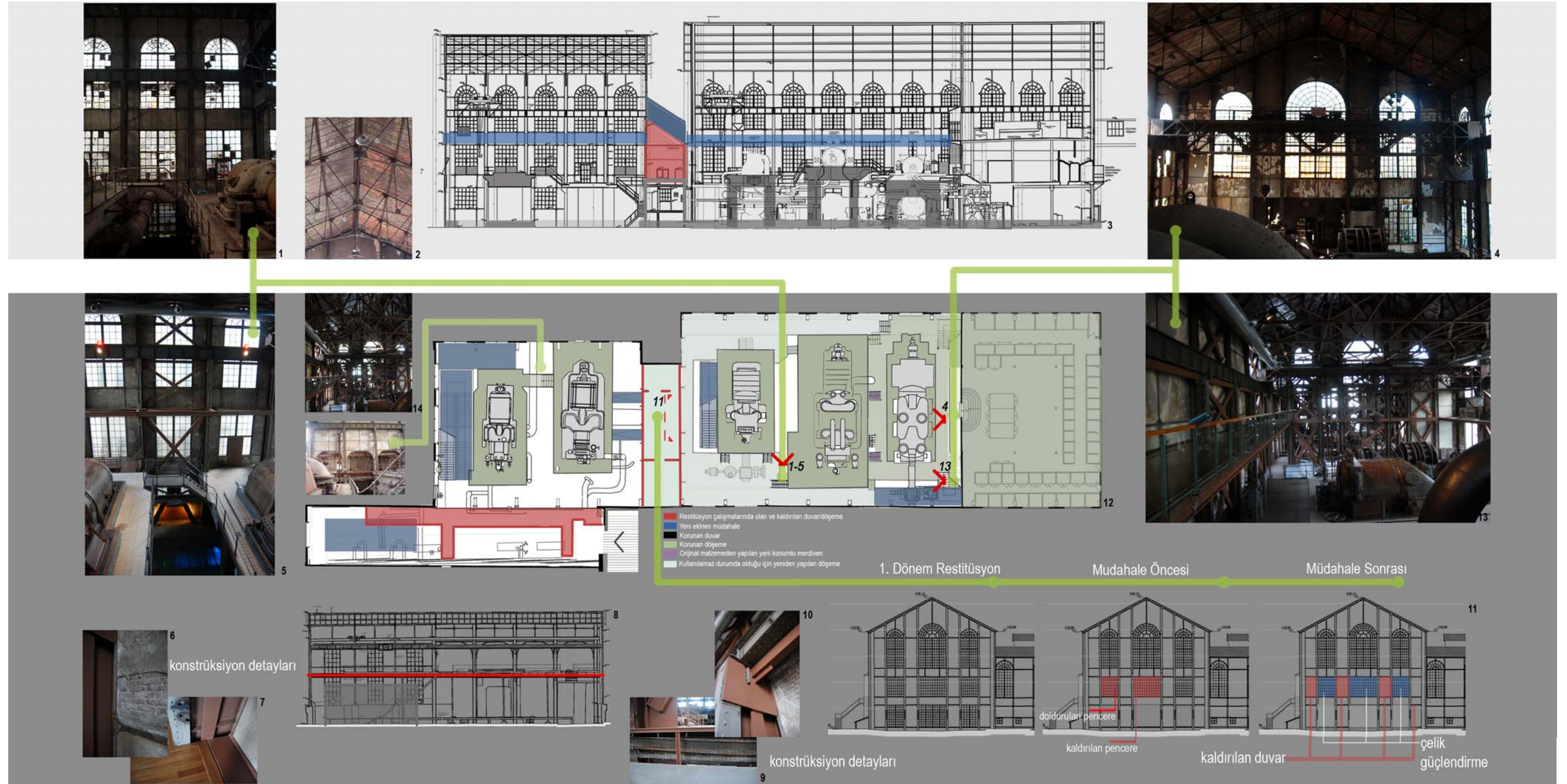

EK H : Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, zemin kat yapısal elemanlar görsel paftası

EK I: Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, 1. kat yapısal elemanlar görsel paftası

Silahtarağa Elektrik Santrali

Makine Dairesi 1 ve 2

tavan yüksekliği bölücü duvar
kat döşemesi

HACİMSEL MEKAN DÜZENİ

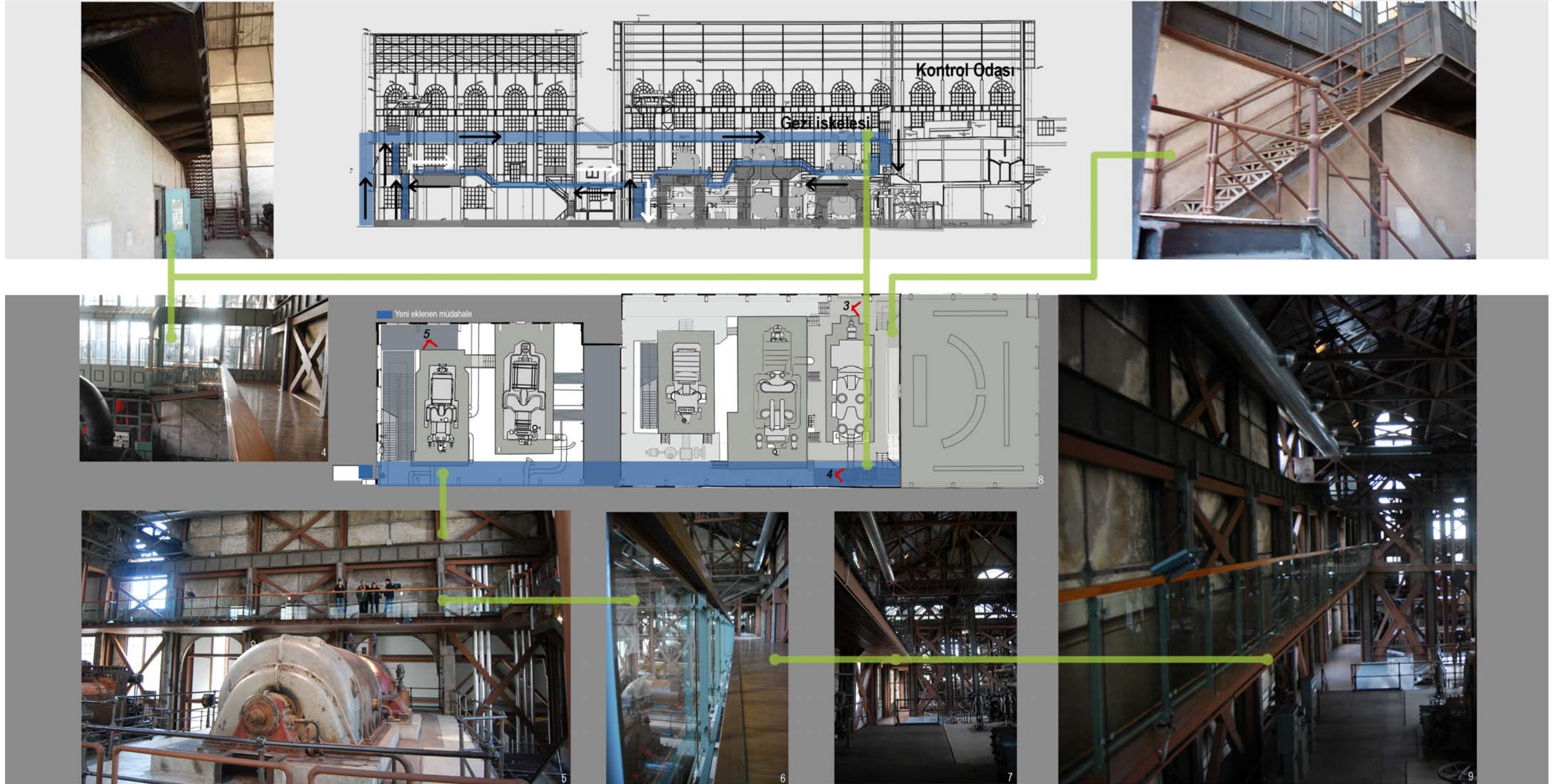
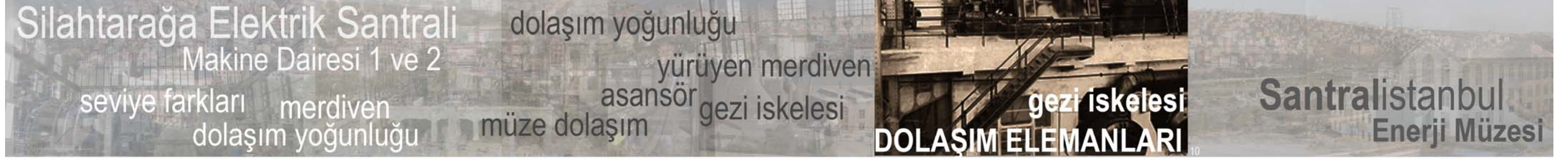
şeffaflaştırma
çelik güçlendirme
kat döşemesi
hacimsel algı

Santralistanbul
Enerji Müzesi

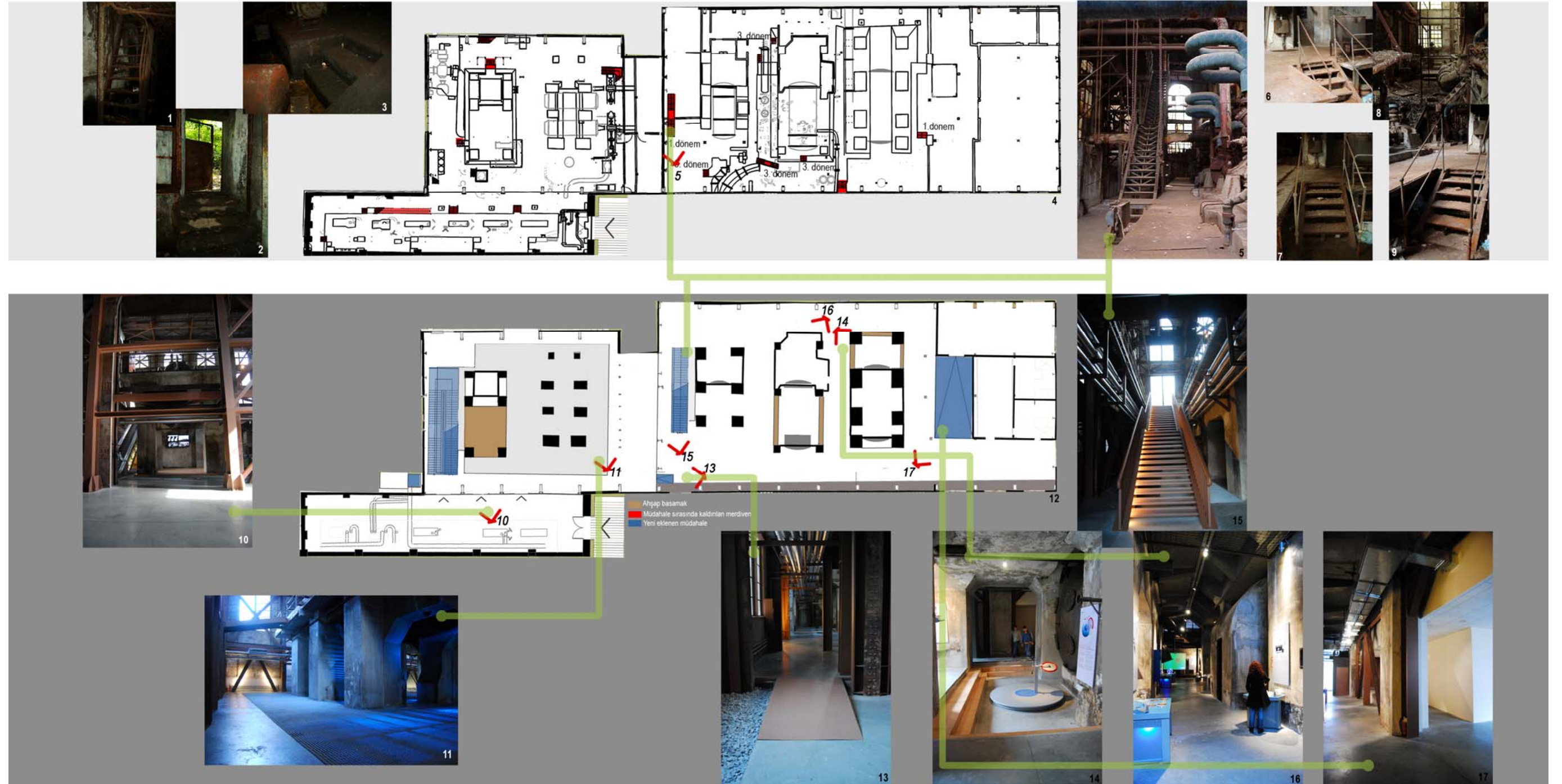
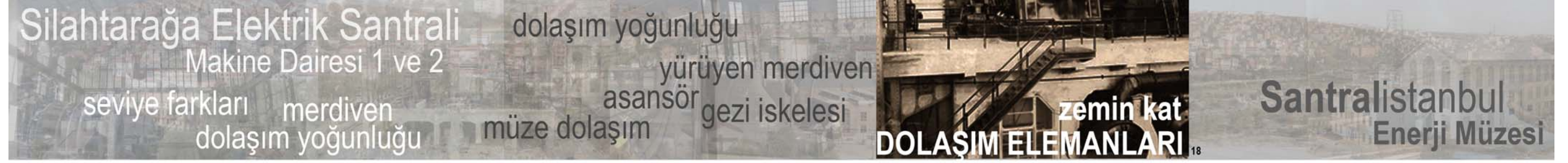

EK K: Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, gezi iskelesi seviyesi, dolaşım elemanları görsel paftası

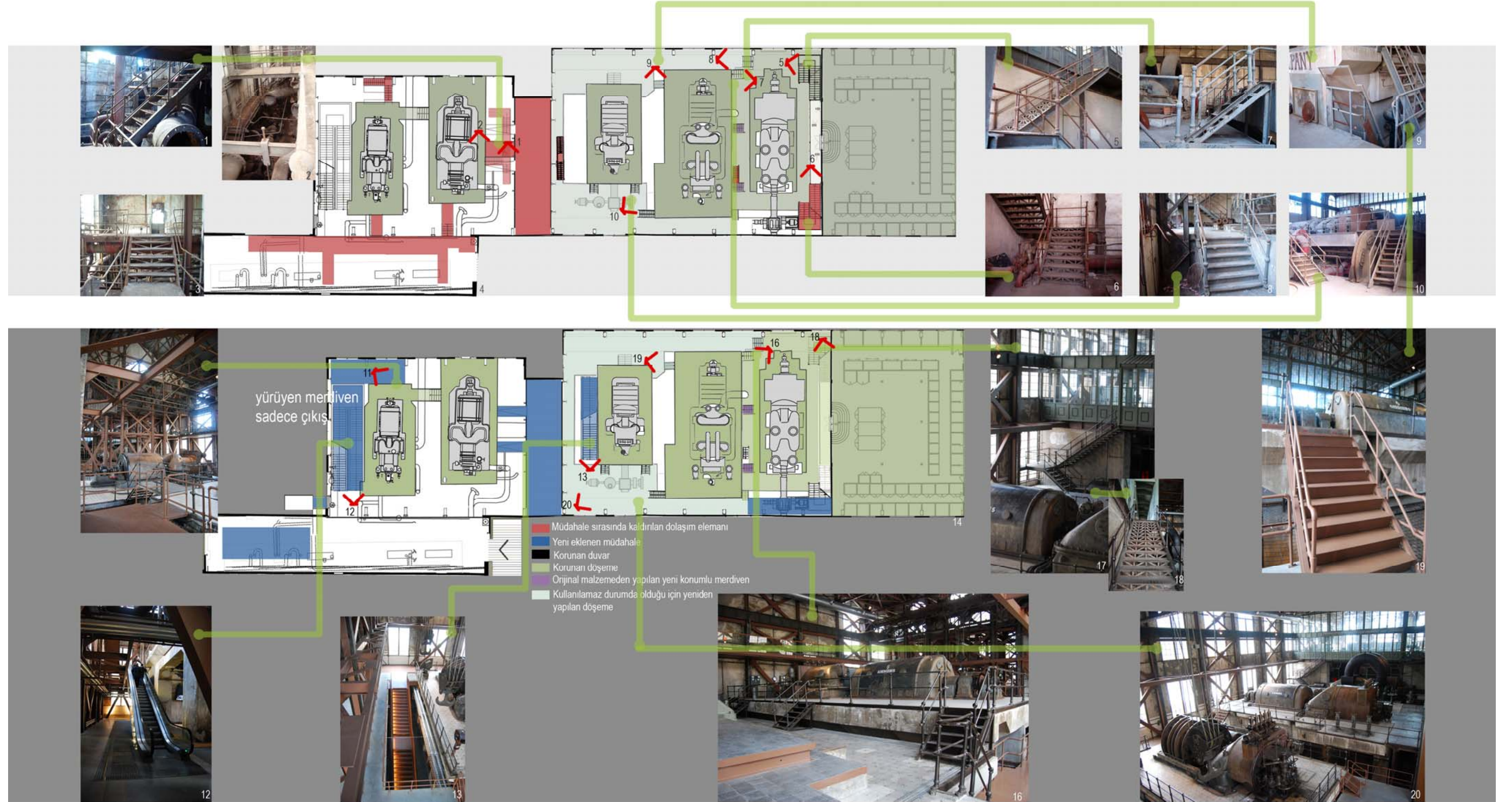
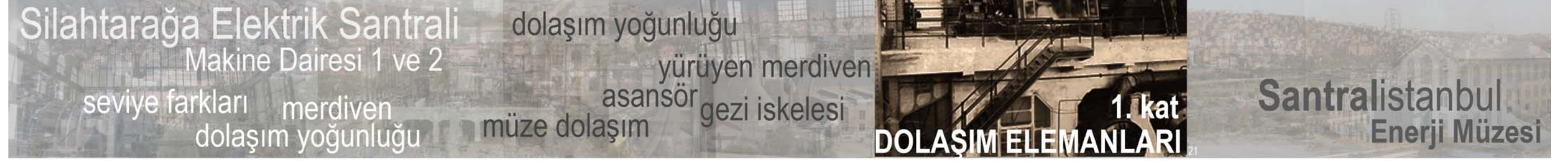
1-3 DS Mimarlık arşivi / 2-8 DS Mimarlık arşiv çizimleri temel alınmıştır / 4-5-6-7-9 Bilge Kaşlı arşivi / 10 www.santralistanbul.com

EK M: Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji Müzesi, 1. kat, dolaşım elemanları görsel paftası

Silahtarağa Elektrik Santrali
Makine Dairesi 1 ve 2

aydınlatma
kimlik

malzeme

aydınlatma
kimlik

aydınlatma
kimlik

malzeme

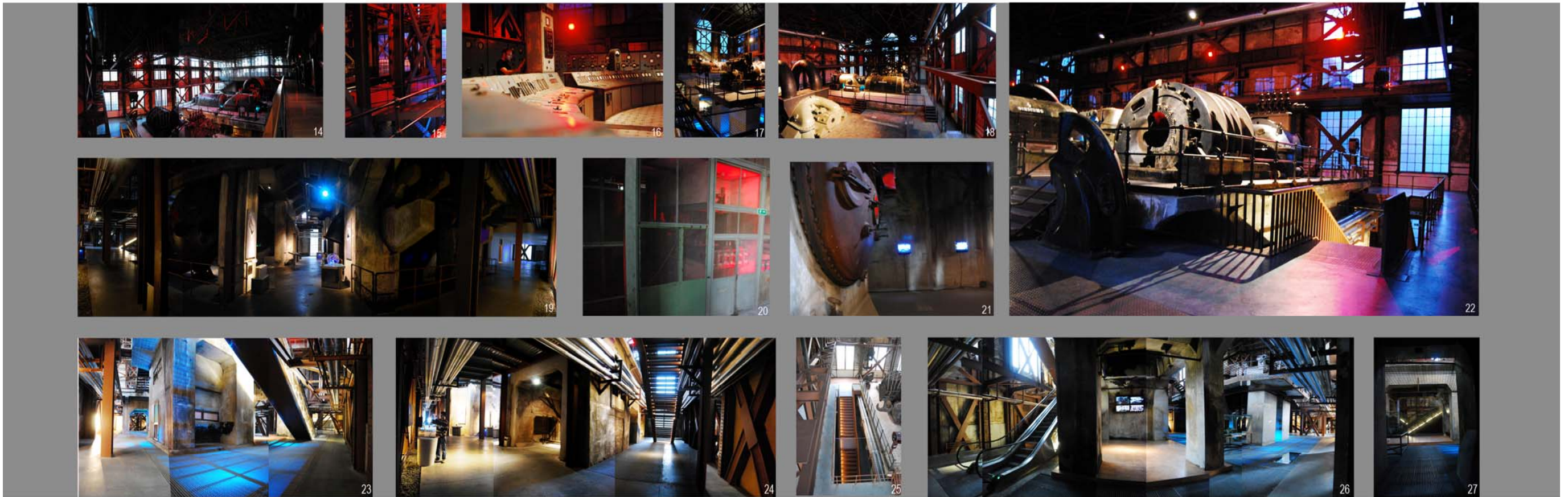
aydınlatma
kimlik

malzeme

İÇ MEKAN ATMOSFERİ

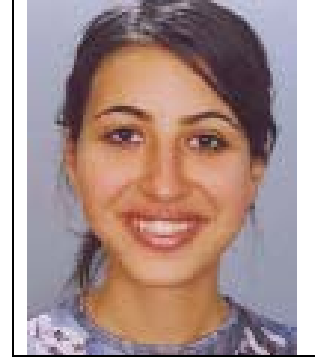
aydınlatma
kimlik

Santralistanbul
Enerji Müzesi

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Bilge Kaşlı
Doğum Yeri ve Tarihi: Antalya, 19/11/1984
Lisans Üniversitesi: Bilkent Üniversitesi
Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü,
2002-2006.